

899.969

ჭ 15

დესპოტი
პოეზი

ილია ჭავჭავაძე

თეორია

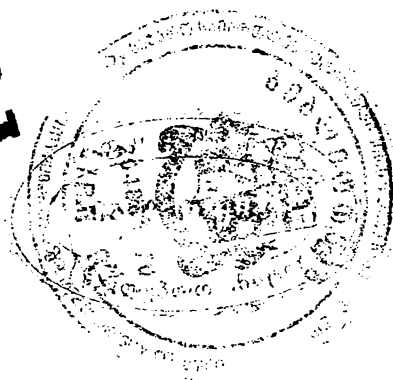

საქართველო	სს
საქართველოს №	270000000214
საქართველოს	899.969 \$15

ილია ჭავჭავაძე

დექსები
პოემები

2

შედგენილია

წინამდებარე წიგნში მოთავსებულია ილია ჭავჭავაძის ლექსები და პოემები. აქ არ შედის ვარიანტები. თარგმანები, აგრეთვე ის მასალა, რომელიც თვითონ პოეტს შემდგომ აღარ უცვნია დაბეჭდვისა თუ გადაბეჭდვის ღირსად. ნაწერებში სავსებით დაცულია ავტორის ნაოთლწერა. რადგან ეს გამოცემა დანიშნულია მასობრივი მკითხველისთვის, ლექსებს და პოემებს დართული აქვს ზოგიერთ სიტყვათა განმარტებანი. ზოლო ბოლოში რამდენიმე შენიშვნა ამა თუ იმ ნაწარმოების დაწერის გარემოებათა შესახებ. მასალა დალაგებულია ქრონოლოგიური წესით, რადგან იგი იმდენად მრავალფეროვანია, რომ თითქმის შეუძლებელია თემატიკურად მისი დანაწილება. გარდა ამისა, ეს წესი ნაოთხველს საშუალებას აძლევს რელიეფურად იკავშიროს გავლენის პოეტის ზრდა-განვითარებას და ცვლილებას, რომელსაც მისი შემოქმედება და მსოფლმხედველობა განიცდის წელთა განმავლობაში.

რედაქცია.

გვთქვამს

სამშობლო მთებო! თქვენი შვილი განებებთ თავსა,
მაგრამ თქვენ ხსოვნას ვერ მივსცემ მე დავიწყებასა:
თქვენ ჩემთან ივლით გაუყრელად, ვით ჩემი გული
თქვენთან, ჰე. მთებო, ბუნებითა შეუღლებული!
მახსოვს, ყრმა² ვიყავ, ძლივს მოსული გონს და ცნობასა,
როს³ სიდიადე თქვენი მგვრიდა კანკალს, ჟრჟოლასა...
იგი არ იყო შიშის ჟრჟოლა, შიშის კანკალი,
იგი არ იყო ძვრა გულისა მფრთხალი და მხდალი. [ღლეს
მე თრთოლით ვსჭერეტი⁴ ლაჟვარდ ცაზედ თქვენსა სიმა-
და შეენატრიდი ყმაწვილურად თქვენს ზემო მხარეს;
სადაც ღრუბელნი ვერ ჰბედავდნენ შიშით სრბოლასა⁵,
სადაც ისმენდით ამაყადა გრიგალთ ქროლასა,
სადაც წეროთა ქარავანი, ცას დაღუპული,
თქვენ თავთან იყო თითქმის ძლივ-ძლივ გასწორებული, —
იქ მე ვნატრობდი. ყმაწვილ ყრმობის სიმარტივეთა,
ფრენას და ტანტალს თქვენს საშინელ გრიგალივითა.
ვნატრობდი ზოლმე, რომ ვეხვიო სუბუქსა ქარსა,
ან თავისუფალ არწივისა ძლიერსა ფრთასა,
რომ აღმოვფრინდე და შევეხო თქვენს ამაყ თავსა.
როცა ჰღმუოდნენ ხევში მძიფრნი⁶ სასტიკნი ქარნი,
ვითარ⁷ მრისხანე დაჰრილ ლომთა საშიშნი ხმანი,

¹ კახეთში. იქვეა სოფ. ყვარელი, ილიას სოფელი. ² ბავშვი, ახალგაზრდა. ³ როდესაც. ⁴ შევცქეროდი. ⁵ სრიალსა. ⁶ ძლიერი. როგორც.

ვითა ფოთოლი ისე — ვთრთოდი, ვუგდებდი რა ყურს,
 იმ ხმებში ვგრძნობდი მე რალაცას ნაცნობს, მშობლიურს.
 თუ მაშინ ყრმისთვის უცხო იყო თავმოწონება,
 აწ მომწონს თავი, მეგობრებო, რომ დაბადება
 თქვენ შორისა მხვდა, ბუნებისა თქვენის ვარ შვილი,
 გრიგალთა, მეხთა, ქუხილთ შორის ქართველად გაზრდილი.
 როს ყმაწვილური მწუხარება ჩემს ყმაწვილ ზრს გულს[დუღს,
 სჩაგრავდა ხოლმე, თქვენ-წინ ვლვრიდი ჩემ ცრემლთ ნაკა-
 თქვენ შეგზიოდით, შეგტიროდით, თუმც კი იმ ჩემს ცრემლს,
 როგორცა ეხლა, ისე მაშინ არ სცემდით ნუგეშს...
 და ეს აჩრდილნი საოცნებელთ წარსულთა წამთა
 ჩემს სიკვდილამდე მემარხება გულშია ღრმათა!...

რა-რიგ მიყვარდით, მეგობარნო, ჩემ ყმაწვილ ყრმობის,
 და აწ მაშორებს თქვენთან ვალი¹ ამ წუთის-სოფლის,
 მომავლის ბედი გაყრას² ითხოვს ჩემგან მსხვერპლადა.
 და რას მომთხოვდა უარესსა დასასჯელადა?!
 ყოვლი ნაბიჯი ჩემის ცხენის თქვენთან მაშორებს,
 ყოველი წუთი გკარგავს თქვენა და მეც მაიბლებს...
 აგერ თქვენც ჰქრებით თან-და-თანა... თქვენსა მწვერვალსა
 ძლივს ვარჩევ... წუთიც!... მხოლოდლა ვსჭერეტ ციაგსა³ კასა.
 ამოდ ვებრძვი მანძილსა და ჰაერის სისქეს
 და მოუსვენრად ვატანტალე მწუხარს თვალსა ჩემს!..
 თქვენნი მწვერვალნი აღარ სჩანან და მშვენივრად ცას
 აღარ უმკობენ ერთნაირსა ციაგს კაშარას!..
 მშვიდობით, ჩემნო, თვალში ცრემლით განებებთ თავსა...
 უცხოეთიდან კვლავ მოგაწვდენთ ჩემს გულს და თვალსა:
 კვლავ გაგიღიმებთ შორ ქვეყნიდან თქვენ ჩემი სული,
 და დამიწყებცა სიყვარულით ფეთქასა გული.

1857 წ.

¹ მოვალეობა. ² განშორებას. ³ მზის სხივს.

ვზივარ და შევჭვრეტ ჩემ-წინ სანთელსა.
რომელიც წილან უხვად ნათელსა
ჩემს ოთახს ჰფენდა და აშუქებდა
და თვალ-წინ ბნელსა განმინათლებდა:

აწ მიწურვილა გასაქრობლადა,
შანდლისა თავზე ძლივ-ძლივლა ბეუტავს.
ხან ჩაქრება და ხან მნათობლადა
კვლავ შანდლიდამა წამოიხედავს...

ებრძვის სიკვდილსა ჩემი სანთელი,
მაგრამ მას, წყეულს, რა დაამარცხებს?
ლაქვარდად ქმნილი სუსტი ნათელი
შანდლის ჯუღრღმულში თავსა ანარცხებს¹.

აგერ ოთახსაც ჩრდილმან გადაჰკრა,
კედლებზე ძლივს სცემს ბნელადა შუქი,
აგერ სანთელიც შანდალში ჩაქრა...
რა დამრჩა მისგან? — მწვარი პატრუქი.

ევრეთაც კაცი ძლიერი ჰქრება,
რა ეწვევა მას სიკვდილი — მტერი:
მშვენიერ არსის მაგიერ გვრჩება
ერთი მუქალა გამხმარი მტვერი.

16 დეკემბერი, 1857 წ.
პეტერბურგი.

¹ თავს სცემს, არტყამს.

I

სამართალს ფულითა ესქრიდი,
 გროშისათვის კაცს გავყიდდი,
 თვით ძმას ორმოს გავუთხრიდი
 და ჩემს ჯიბეს ნელ-ნელ ეზრდიდი;
 საზრდოს გლეხსა წავართმევდი,
 მშვიერს, მწყურვალს დავაგდებდი¹,
 თუ შიმშილით მოკვდებოდა,
 მე ის არ დამნანდებოდა.
 რაც კი რამ ჰქონდა საწყალსა,
 ჩემს ჯიბეს აძლევდა ხარჯსა;
 ჩემი ჯიბე ვტენე, ვტენე,
 ისე მოგვდი, ვერ გავტენე.

II

ობლის ვედრება², ტირილი
 ჩემთვის იყო გაუგებრად,
 განა ვიყავ მე გულჩვილი?
 სხვის ტირილი მიჩნდა მღერად.
 წვრილ-შვილნი გლეხთა ქვრივებსა
 შიმშილით ეხოცებოდნენ, —
 მათაც კი ესთხოვდი ფულებსა,
 როს საქმისთვის მოვიდოდნენ.
 ირჩობოდა, კაცს ვხედავდი,
 მე შემეძლო მის მორჩენა³, —
 მის მორჩენას გავბედავდი,
 თუ მესმოდა ვერცხლის ბზენა.

¹ დავტოვებდი. ² ხეყნა. ³ გადარჩენა.

III

თუ არა და ხელსა ვკრავდი
და მას წყალში მე ჩავკლავდი;
ბევრსა საქმეს ამის მსგავსსა
მე ვიქმოდი¹ შეტად კარგსა.
სიცოცხლეს კარგად ვიცნობდი
და იმ ცნობით ვსარგებლობდი:
დროზედ სიბრმავე ვიცოდი,
დროზედ თვალის ახილება²,
დროზედ სიფიცხით ვიწოდი,
ხანც ვიცოდი დაზანტება³.

IV

გლეხებთან ვიყავე ჭკვიანი,
ტუტუცი ნაჩაღნიკთანა⁴;
უხმოსთან ვიყავე ხმიანი
და უსიტყვო ხმიანთანა.
ვინც მე შიშით მიჟურებდა —
მას ბრაგა-ბრუგს⁵ დავუწყებდი,
და ვინც კი დამიჟვირებდა —
მას მე ფეხ-ქვეშ ვუძვრებოდი.
ლმერთმან მომცა მარდი ხელი,
დაუღლეღი თავის-დღეში,
მუნით⁶ ცურდებოდა ჭრელი⁷
ჩემ გაუმადლარ ჯიბეში.

¹ ვიზამდი. ² ახელა. ³ დაზარება. ⁴ უფროსთან. ⁵ ფეხების
ბრაზუნს. ⁶ იჭიდან. ⁷ ფული.

სულ ჯიბისთვინა ვცდილობდი,
 მისთვის კაცსა ტყავს ვაძრობდი:
 ეს წყეული ვტენე, ვტენე,
 აჰა, მოგვედი, ვერ გავტენე...
 რაღა გითხრათ? ვიყავ კარგი,
 ქვეყნისათვის დიდი მარგი.
 არც ვიყავ დიდი, არც მცირე,
 ჩემს დღეში ცრუადა ვსწირე;
 არც ვიყავ გლეხი, არც ბეგი¹;
 მაშ რა ვიყავ? მდივანბეგი!²
 და აწ, მეხი გლეხებისა,
 ერთგული ყმა ფულებისა,
 მტვრალა ვდეგარ სამარესა,
 მოდი, ენდე ცრუ სოფელსა!...
 შეიბრაღეთ ჩემი გვამი!..
 თუ ოდესმე ვინმე მნახეთ,
 საიჭიოს თუა ქრთამი,
 გამახარეთ, ჩამომძახეთ.

27 დეკემბერი, 1857 წ.
 პეტერბურგი.

ბ ა ზ ა ფ ს უ ლ ი

ვიმ, გაზაფხული
 მოდის მორთული,
 მოდის და მოაქვს
 ცით სიხარული.

¹ თურქულად — თავადი. ² მოხელე იყო, ბოქაული.

ამწვანდა მთები,
ტყე და მინდვრები,
ათასფრად ჰყვავის
ბალი და ზვრები¹.

განახლებული,
გაცოცხლებული
ლხინობს და სტკება
ყველა სულდგმული.

ბელურა იქ ჰმღერს,
ბულბული აქ სტვენს,
თვის მიჯნურ ვარდსა
დაჰკენესს და დაჰკენესს.

აგერ პეპელა
ფრთააკრეფილი²
ყვავილს სწოწნს ნელა,
და თრთის ყვავილი.

იქავ კურკურიტ,
ჩუმის ჩურჩულიტ,
წყარო ჩამორბის
ლხენიტ, ჩუხჩუხნიტ.

რა-რიგად ჰგიჟობს
ბრწყინვალე წყარო,
მიცურს და ჰხარობს:
«ყინვით არ ვარო».

¹ გენახები. ² ფრთებაწეული.

ზამთრითა შეკრულს
წყალს დამონებულს
ყინვა აღნება,
მონებაც სწყდება.

მიდის, აძლევს ბანს
ქვეყნის გალობას
და მით მაღლს უხდის
თავისუფლობას.

ყველა ჰყვავდება,
ყველა ახლდება,
რა ჰხედავს ტკბილ დღეს —
გამოცოცხლდება.

და მარტო გული,
ერთხელ მოკლული,
არც აყვავდება,
არც გაცოცხლდება!

7 მარტი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

ჩ ი ტ ი

ვგალობ და ვგალობ
და იმით ვხარობ,
რომ მე ქვეყანას
გალობით ვატკბობ.

ჩემია წერა:
მღერა და მღერა,
ლხენა, გალობა,
თაგისუფლობა.

ღვთით მოცემული
დიდ არს ქვეყანა,
გახარებული
ეფრინავ ყველგანა.

სადაც კი მინდა,
გადაეფრინდები,
ნიჭი მაქვს წმინდა,
საფრენად ფრთები.

ლოურჯსა ჰაერში
ჩავიღუპები,
ფოთლიან ტყეში
დავიბუდეები.

ლამეს ვატარებ
ხეზედა ძილით,
დილას ვახარებ
გალობით ტკბილად.

და რა მზე მალე
თავს შორს ამოაყდრებს,
მის სხედი კრძალებით
ფოთლებს, ააშრობს.

გავიშლი ფრთებსა,
გავიქიმები.

გავიწვდი ვეხსა,
გავიზმორებო.

ჯერ შევხედავ ცას,
ქვეყნის დამბადავს,
მერეთ მთა და ბარს,
ჩემსა შემნახავს:

მერეთ ჩემს ფრთებსა,
ჩემ საყვარლებსა...
მათის იმედით,
მღერით და ლხენით

მსწრაფლ ისარივით—
ცას ავფრინდები
და შორს ქარივით
თვალ-წინ გავქრები.

მინამ ვარ უფლად ¹
ჩემის თავისა,
მზიარულ სტუმრად
ვარ მაისისა, —

და როს ცდუნებით,
ძალდატანებით,
გალიას ჩამსმენ,
მშვიდობით, ველო,
მაშინ აღარ გსტვენ ²
საწყალობელო!

დაღონებული,
ფრთებდაშეებული

¹ ბატონად, პატრონად. ² გიმღერ.

დავიწყებ ჭკნობას,
სიკვდილის ხმობას¹...

და, ველო, შენსა
გამოვიძებელსა
შენს ჩიტს პატარას
მალე ნახავ მკვდარს.

რაი სურს კაცსა,
რომ მიბამს ფრთასა?
თავისუფლება
ჩიტის ჰშურდება?!..

7 მარტი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

გუთნის-დედა²

„გადი-გამოდი, გუთნო,
ღირღიტავ³, ბანი უთხარო“.

ერთს ბედ ქვეშა ვართ, ლაბავ⁴, მე და შენ,
წილად გვარგუნეს შავი მიწა ჩვენ.
ერთგულად ვჭიმოთ ჰაპანი⁵ ჩვენი,
უსიხარულოდ დავლიოთ დღენი,
ბელტი ბელტზედა გადმოვაწვინოთ
და შრომის ოფლი მიწას ვაწვინოთ.
ნუ დამიღონდი!... შენი უღელი
ჩემს უღელზედა არ არის ძნელი:

¹ მოხმობას, მოწოდებას. ² გუთნისდედა — გუთნის გამძღოლი, მეთაური. ³ გუთნის ნაწილია. ⁴ ხარის სახელია. ⁵ საურმე მსხვილი აოკი. აქ — ტვირთი.

მეც შენებრ მიწას დავყურებ თვალით.
რადგანაც ზეცა წამართვეს ძალით;
შენებრ მეც მელის მიწა ვით მსხვერპლსა,
სიკვდილის შემდეგ დასავიწყელსა.
შენ პირუტყვი ხარ და მე მეტყველი?..
ეგ, ჩემო ლაბავ, ნუ შეგშურდება...
რად მინდა ხმალი, თუნდ იყოს მჭრელი,
თუ სიმართლისთვის დამიჩლუნგდება?
აბა რას გვარგებს ჩვენ ის გუთანი,
რომე აჩეჩოს მარტო მიწანი
და არ მოსთხრიდეს ძირით იმ ბალახს,
რომელიც უშლის თესლსა ამოსვლას?
მე ჩემის ჭირის, ჩემის წუხილის,
ჩემის კაცობის გულის ღუღილის
სიტყვანი გულში მეზადებიან,
მაგრამ გულშივე უხმოდ ჰკედებიან.
შენ ვერ გაიგებ მეტყველის ტანჯვას,
როცა სიტყვასა მართალს გულში ჰკლავს!
აჰ, მენდე, ლაბავ, ჩემი უღელი
შენს უღელზედა უფროა ძნელი.
მაშ რა გაღონებს?.. გასწი ჰპანსა
და გაიტანე გუთანი ბოლოს,
ნუ უღალატებ ძველს ამხანაგსა,
ის შენ აცხოვრე, მან შენ გაცხოვროს!..

4 ივნისი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

სად მიგვევარ, მდინარე
 მოწყენილ სიცოცხლისაჲ!
 ჩემს მცირეს ნავს რას არხევ,
 ზვირთო წუთისოფლისაჲ!
 რას შემამთხვევ, ვინ იცის
 აზრი შენის ცივის წყლის?
 აწმყო კეთილს არ ამბობს
 და წარსულიც მას სთანხმობს.
 შორს მომავლის ვარსკვლავი,
 თუმც არის უხილავი,
 მაგრამ, ვგრძნობ, შეხვალ დიდს ზღვას —
 და იქ ჩაჰლუბავ ჩემს ნავს,
 და მარდად შენი წყალი
 წაშლის ჩემს ჟრგებს კვალსა...
 თუ ეს მაქვს გარდუვალი,
 ესწყველი ჩემ შობის წამსა.
 რად მინდოდა სვლა ქვეყნად,
 თუ ეგ ბოლო მხვდა ხვედრად?...
 ეინც კი ეგრეთ მსვლელობა,
 შესაბრალებელია!..
 ორსა ობლად მცურავსა,
 მე და ჩემს მცირეს ნავსა,
 ჰოი, გვედრებ¹, მდინარე,
 იმ დიდ ზღვაში ნუ შეგვრევ!

4 ივნისი, 1858 წ.
 პეტერბურგი.

¹ გვედრები, ხეხეშები.

მეც მინახავს თვის სიბნელით თვალნი,
ვითა წყელიადი¹ ისე ღრმად-ღრმანი,
საშიშნი ცეცხლით, დაუშონანენი,
ვით ქარიშხალში ავ-ფთონი² ზღვანი.

სიცოცხლე მათში დუღს იმა ცეცხლით,
რომ დაიდაგო მისის ნაპერწკლით.
სიცოცხლესთანა სცნობ შერიგებას
და არ ინდომებ სხვა ნეტარებას.

რა-რიგ ჩანს ტრფობათ ამღვრეულობა
და არწივისა თავისუფლობა
მათ დიდ მშვენიერ სიბნელის ტბაში,
მათ გრძნეულ, უხმოლ ცხად გამოთქმაში!

•
მშვენიერების ამპარტავენება,
სიყვარულისთვის ცეცხლად ანთება
და დიდ სურვილის უგუნურება
რა მაცდურებით იქ იხატება!

•
როს დაიწყებენ ივინი ცქერას,
გული სხვა გრძნობით მოჰყვება ძვერას:
ჰგრძნობ, რომ საბრალო გული განგიწვეს
და ჰძრწო, რომ სრულად მათ წარგიკითხეს.

რა გინდ ტკბილ იყოს თავისუფლება,
მათგან უფრო ტკბილ არს დამონება!
ვეძებ და ვეძებ აქ მე შავს თვალებს,
მარამ რუსეთში ვინ დამანახვებს!..

20 ივლისი, 1858 წ.
ტიარლევო³.

¹ ბნელი, შავი. ² აზვირთებუი. ³ სააგარაკო ადგილ-
ღენინგრადთან (წინანდელ პეტერბურგთან).

ზ ი მ მ ა რ დ ე ს

კაცო, გიყვარდეს!
ცათ¹ შთამომძახეს,
როს მათ დამბადეს.
ყველგან ეს სიტყვა
ლამპრად წინ მიმყვა
და ქვეყნად ჩემს სვლას
სცემდა წმინდ ნათელს.
მისთვისც გეტყვი ძმას:
შენცა გიყვარდეს!..

23 ივნისი, 1858 წ.
ტიარლვეო.

ს ი მ მ ა რ ი

ტიალ სივრცეში ოხრად¹ ვნახე ბნელი უფსკრული,
ჯოჯოხეთისა სიწყვდიადით ღრმად გადაკრული.
და იმ საშიშარ სამარისებრ უზომო სიღრმეს
ესჭვრეტდი არეულთ ურთიერთთან ნგრეულთა ქვეყნებს.
რისხვა წყევლისა, შეჩვენების და განგდებისა
იყო თანმგზავრად გაწირულის იმ ქვეყნებისა.
სისხლით აღესილსა ფიალასა³ იქ მზენი ჰგევანდნენ
და ჯოჯოხეთის უფსკრულადა ვარსკვლავნი სჩანდნენ,
მზე, მთვარე, ზეცა, დედამიწა საშიშ გრიალით
უგზო-უცვლოდა წანწალებდნენ ტრიალით მალით.
აქ მთვარე მზესა — იმ სისხლის ტბას — მიაწყდებოდა.

¹ ცამ. ² განმარტებით, მიტოვებული. ³ ჯამი.

და ზარით, გრგვინვით და ქუხილით უკუ-ხტებოდა...
და მზიდამ თითქო სისხლი სიღრმეს ღვარად სდიოდა
და მუნით¹ ალი ჯივრის ფრადა ამოდიოდა.
და ის ქვეყნები იმ ალის ფრით იყვნენ ისეთი,
თითქო უზომო სივრცეს მოცურს თვით ჯოჯოხეთი.
და ღვთის რისხვისა ხმისა მძაფრი და ყრუ გრიალი,
ქვეყნებთა მრავალთ უგზო-უკვლოდ წყევლით ტრიალი,
გრიგალთა, ცეცხლთა, წყალთა, ხმელთა ერთად მოდენა,
«წყევლიმც იყავ, წყევლიმცა!» ამის მოსმენა, —
მეგონა დემონთ² აღმშფოთველთა ღვინად ეყოფათ,
მაგრამ ზოგად შიშთ კაცებრ³ მზდალად ყველა ემონათ.
კაცებრ დემონნიც, ჩვეულებრივ სულით ძლიერნი,
იმ შეჩვენებულ ქვეყნებშია თრთოლენ ვით ხენი...
კაცებრ დემონნიც ურთიერთსა კბილით ხორცს ჰგლეჯდნენ
და სამარცხვინო სიმზდალით კბილთ აკრაჭუნებდნენ.
ყველა ელოდა, განუშლიდა ხელებს სიკვდილსა,
იწვევდა, როგორც უკანასკნელს ნუგეშს შთომილსა⁴;
მაგრამ სიკვდილიც იქ თვის მესხთა არ აღვიძებდა
და იმა ქვეყნებს ღვთის რისხვასა მიანებებდა!..

15 ივლისი, 1858 წ.

ტიარლევო.

ლ რ ც მ ა

მამაო ჩვენო, რომელმაც ხარ ცათა შინა!⁵
მუხლმოდრეკილი, ღმობიერი ვდგევარ შენ-წინა;
არცა სიმდიდრის, არც დიდების თხოვნა არ მინდა,
არ მინდა ამით შეურაცხეპყო მე ლოცვა წმინდა...

¹ იქიდან. ² ბოროტი სულებისა. ³ კაცებივით. ⁴ დარჩენილსა.
⁵ ცაში.

არამედ მწყურს მე განმინათლდეს ცით ჩემი სული,
შენგან ნამცნების¹ სიყვარულით აღმენთოს გული,
რომ მტერთათვისაც, რომელთ თუნდა გულს ლაზვარი მკრან,
გახსოვდე: «შეუნდე, — არ იციან, ღმერთო, რას იქმან!»

17 ივლისი, 1858 წ.

ტიარლვეო.

უ ც ხ ო ე თ უ ი

მთვარე მიცურავს დინჯადა ცაზედ
და თვის მკრთალ სხივთა ჰყრის ქვეყანაზედ;
მძინარ სოფელსა კამარაჲ ცისა
თვის სიმშვიდითა არ ჟფერთხობს ძილსა.
ყოველი ჰჩუმობს² გარშემო ჩემსა,
სძინავთ ნიაგთა, სძინავთ ფოთლებსა,
ყველა ტკბილ ძილში ბედითა სტკბებთა.
ყველას მშვიდობა გარს ეფინება.
და მხოლოდ ჩემი ჟრვიტ³ მოკლული
შემომტირის მე მწუხარედ გულში...
მისთვის ხომ არა, რომ ვსკვრეტ⁴ სხვა ზეცას,
სხვათა ჟფერულთ ეარსკვლავთა დენას?
თუ მოაგონდა, რომ ერთხელ მეცა
ეგრეთ დამცქერდა სამშობლოს ზეცა,
ზეცა სულ სხვა ფრად გაბრწყინებული
და სულ სხვა რიგად დამშვიდებული.

23 ივლისი, 1858 წ.

ტიარლვეო.

¹ გამოცხადებულის. თადი, ცის სიმრგვლე. ² სდუმს.
მწუხარებით. ³ ვხედავ; ვუყურებ.

ლოთის რჩევა

შმანო! სიკოცხლეს ნუ მოჰკლავთ ცდაში,
სულ ამაოა ამ ქვეყანაში:
ქვეყნის დიდებას, ქვეყნის სიმდიდრეს,
რისთვისაც კაცი თავ-კისერს იმტვრევს,
არ გავცვლი ტრფიალ ქალის კოცნაში
და კახურ ღვინით ერთ სავსე ყანწში.
ორს პატივს სცემდეთ ამ ქვეყნიურსა:
მხიარულს ბახუსს¹ და ცელქს ამურსა...²
მენდეთ, ამათგან დაწულ გვირგვინით
სიკოცხლეს ჩიტებრ განვლით ღიმილით.
ნუ დაუჯერებთ უგემურსა ჭკვას,
გრძნობის განსჯაში: ყოველთვისა ბრმას.
გჟელის კითხვაზედ უარისთვის მზას;
რა უნდა სჯობდეს, მითხარით, ამას,
რომ ერთის ხელით ეხვიო მიჯნურს³,
მეორით — ყანწით: ჰყლაპავდე კახურს?
ან ღვინის ღრთქლით გახურებულსა,
რა დაგკოცნის შენ სხივი ავრორის⁴, —
ცელქ სიყვარულით გაღვიძებულსა,
შენ საყვარლისა ზვეენათა შორის
შენს თავს იხილავ... მაშინ ჰკითხე ჭკვას —
რა უნდა სჯობდეს მაგ გაღვიძებას!

1 აგვისტო, 1858 წ.

ტიარლევო.

¹ ღვინის ღმერთი ბერძნულ-რომაული მითოლოგიის მიზეზდით.

² სიყვარულის ღმერთი. ³ საყვარელს. ⁴ ცისკარი, განთიადის ღმერთი.

როდემდის უნდა ჩვენ არ ვსცნობდეთ სიცოცხლის ფასსა?
 როდემდის არ ვსცემთ ღვთიურს ნიქსა ღირსსა თაყვანსა?
 მის ყოველ წუთსა სიფრთხილითა რატომ არ ვხარჯავთ
 და მის აქ ყოფნას ამოებად რისთვისა ვსახავთ?
 ძრწოდე, სულელი! ნუთუ ქრისტეს არ სცნობ სიტყვათა,
 ნუთუ შენს თავსა მტვრითა ზეჟმნილს ჰბედავ კვლავ მტვრათა,
 და შენს სიცოცხლეს, ამ უკვდავ ნიქს, მტვრის თანამგზავრად?
 რომ მარტო მისთვის იგი არ გაქვს, ქრისტემ სთქვა ცხადად...
 ნუთუ არ იცი რას გამცნებდა¹ ღმერთი ჯვარცმული,
 როს ბძანა: «ვითა მამა ზეცის², იყავნ³ შენც სრული»⁴.

1 აგვისტო, 1858 წ.

ტიარლევო.

ლ. ო. ც. ვ. ა.

ოდეს დემონი ურწმუნოების,
 უკუ-თქმისა და მაცდუროების
 საწამლავეთ თვის სავსეს თასს მაცდურს
 წინ დაუდგამდეს ჩემს სულსა უძლურს, —

ნუ მანდობ¹, ღმერთო, ბედისა ტრიალს,
 ნუ დამაწაფებ დემონის ფიალს;
 და უკეთუ არს შესაძლებელი,
 მე განმარიდენ² იგი სასმელი.

¹ გიქადაგებდა. ² ღმერთი. იყავი. ³ უნაკლო. ⁴ მიმატოვებ, მიმანდობ. ⁵ ამაშორე.

მაგრამ თუ, ღმერთო, შენ ღვთაებას სურს
ჩათა გამოცდა მით ჰქონდეს ჩემს სულს,
გაჰქრნენ შენ ხმასთან სურვილნი ჩემნი
და იყავნ ნება, უფალო, შენი!

28 აგვისტო, 1858 წ.
ტიარაფევო.

*
* *

ვინილე სატრფო: იგი ცრემლს ჰღვრიდა,
ბედს და სიყვარულს მოთქმით დასტირდა,
მის ცრემლი დამჟენარს ვარდს დასდიოდა
და მეც შორს მისგან ცრემლი მცვიოდა!

მოვიდა სხვა დღე, — განქრა მის დარდი,
მას ხელთა ეპყრა სხვა ტურფა ვარდი,
იმ ვარდს ტრფობითა ის დაჰდიმოდა —
და მე კი მაინც ცრემლი მცვიოდა!

26 ოქტომბერი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

ერთხელ ჯდა¹ ჩემთან ქალი ლამაზი,
ამას მეტყოდა ნარნარი, ნაზი:

„ქაბუკო, რისთვის ხარ მოღრუბლული?,
როს დღე აგრეა გაბრწყინებული?

¹ იუჯდა. ახალგაზრდავ. „მოღრუბლული, მოწყენილი.

შეხედე მზესა, — ვით აბნევს ნათელს,
ადნობს თოვლ-ყინვას და ათბობს სოფელს¹.
— „რა შეეხედო მზეს? ვიცი, გადმოყრილს
კაცთ მაცოცხლებელს არც ერთსა მის სხივს
არ ძალუძს² ჩემის გულის გათბობა,
არც ჩემის დარდის ცრემლად დადნობა“.

26 ოქტომბერი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

*
* *

მართო მივცურავ ცხოვრების ზღვაში,
თითქო უსურვლოდ³ და უფიქრელად;
და ზღვის ლელვაში, გრივალთ ქროლაში
არარა აქვს რა ჩემს გულს იმედად.

ზვირთი ზვირთზედა ჩემკენა სრბიან,
ჯერ ჩემს მცირეს ნავს ზედ ასკდებიან,
და, ვლჳრეტ რა მე ჩემ ნავის რხევას,
ვუცდი ანუ მის, ანუ ზღვას ძლევას.

რა-რიგ მაქანებს ზღვა გამოუცდელს
და მათამაშებს თვის მსხვერპლს წარუვლელს;
ვიცი, როს კი სურს, გადამკრავს მძლავრს ხელს
და ჩამლუპავს მე თვის ცივისა სიღრმეს;

¹ მსოფლიოს, ქვეყანას. ² არ შეუძლია. ³ უსურვილოდ.

და ურგებს¹ ჩემს კვალს იგი სიჩქარით
სქლადა დაჰფარავს ზვირთთა კამარით...
თუ ეგრე წარვხდე, ნუ ატირდები,
მე იმ ცრემლებად არ ველირები!...

5 ნოემბერი, 1858 წ.

პეტერბურგი.

*
* *

დაე თუნდ მოვკდე, არ მეშინიან.
მარამ კი ისე, რომ ჩემი კვალი
ნახონ მათ, ვინცა ჩემს უკან ვლიან²,
თქვან: აღასრულა მან თვისი ვალი³;

რომ ჩემს საფლავზედ დაყუდებულმან⁴,
ქართველმა ჩემგან შეყვარებულმან,
გულწრფელობითა და სიპართლითა,
მე ჩამომძახოს თუნდ ჩუმის ხმითა:

იყავ მშვიდობით შენს მყუდრო ძილში!
შენ გიცოცხლია, როგორც უნდოდა;
თქვას: შენი ქნარი⁵ შორს ჩვენგან — ჩრდილში⁶
ამაოდ ჩვენთვის არ ხმაურობდა.

19 ნოემბერი, 1858 წ.

პეტერბურგი.

¹ უსარგებლოს. ² მოდიან. ³ მოვალეობა. ⁴ დაყრდნობილმა.
⁵ ჩანგი. ⁶ ჩრდილოეთში.

აწმყო, შობილი წარსულისაგან,
არის მშობელი მომავლისა.

ლ ე ბ ნ ი ც ი ¹.

ქართველის დედაო! ძუძუ ქართველისა
უწინ მამულსა² უზრდილა შვილსა;
დედის ნანასთან ქვითინი მთისა
მას უმზადებდა მომავალ გმირსა...
ვაჰქრა ის დროცა!.. დიდმა ნალევლმა,
კირთების³ ქვეშე დაჩაგრულ ბედმა,
სრულად მოგიკლა სიცოცხლის ძალა,
თვით შენი შვილიც ჩრდილად შესცვალა.
მითხარ, — სადღაა მამა-პაპური
მზნეობა, ხმალი, მკლავი ქველური⁴,
სახელისათვის ამაყი თრთოლა,
მამულის მტერთან მედგარი ბრძოლა?
მას ნულარ ვსტირით, რაც დამარხულა,
რაც უწყალოს დროთ ხელით დანთქმულა;
მოვიკლათ წარსულ დროებზედ დარდი...
ჩვენ უნდა ვსდნოთ ეხლა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი⁵,
ჩვენ უნდა მივსცეთ მომავალი ხალხს...
აქ არის, დედავ, შენი მაღალი
დანიშნულება და საღმრთო ვალი!
აღზარდე შვილი, მიეც ძალა სულს,
საზრდოდ ხმარობდე ქრისტესა მცნებას,
შთააგონებდე კაცთა სიყვარულს,

¹ ლეიბნიცი, ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსი (1646—1716 წ)

² სამშობლოს. ³ მონობის. ⁴ მამაცური. ⁵ მომავალი.

ძმობას, ერთობას, თავისუფლებას, —
რომ სიკეთისთვის გული უთრთოდეს
და მომავლისთვის ბედთანა ბრძოდეს...
მენდე, მიიღებს ნერვს, შენგან დარგულს,
და მოგვცემს ნაყოფს, ვით კაცი კაცურს.
დედავ! ისმინე ქართველის ვედრება:
ისე აღზარდე შენ შვილის სული,
რომ წინ გაუძღვეს ჭეშმარიტება.
უკან ჰრჩეს¹ კვალი განათლებული.

15 დეკემბერი, 1853 წ.
პეტერბურგი.

*
**

მაშინ დავსტკბები სრულის სამოთხით.
როს, ვით შე გეტრფი, შენცა მეტრფოდვ.
და ქალწულების კრთომით, მორცხვობით
მე შენს სიყვარულს მეუბნებოდე;

შე დაგყურებდე ტრფიალებითა.
შენ ჩემს გულზედა თავი გესვენოს;
მწყუროდეს. მაგრამ კრძალულებითა :
მე შენთვის კოცნაც ვერ გამეზედნოს.

ვიშ, მაგ შენს ნარნარს გულის-ცემასა
ვით ლოცვის ბერას. ღმობით³ ვისმენდვ
და ცოდვილთ თიქრთა ზედ-მოსევასა
შენის სიწმინდით ვიგერიებდე...

15 დეკემბერი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

¹ დარჩეს. ² მოკრძალებით, მორიდებით. ³ აქ — დაწყნარებულად. ღმობიერად.

*
* *

ბევრი ვიტანჯე, ვიცი რომ მელის
ბერიც სხვა ტანჯვა მომავალშია,
მაგრამ ეს არ არს მიზეზი ცრემლის,
რომელიც მარად¹ თრთის ჩემ თვალშია.

ყველას გავუძლებ: სასტიკ ტანჯვასაც,
ჩემ საყვარელთა იმედთ დანთქმასაც²,
თვით სიყვარულის ფიცისა ლალატს,
და თვით ჩემ ბედსაც, ამ უგრძნო ჯალათს,

ყველას გავუძლებ, როგორც კლდე ქვისა,
ბედთანა ბრძოლა ვით მეშინება?!
ხოლო ჩემ თავის არაფრობისა
არ ძალმიძს, ძმანო, ვერ რით გავძლება!

26 დეკემბერი, 1858 წ.
პეტერბურგი

რისთვის მიჰპარხარ?

რისთვის მიყვარხარ? მისთვის, რომ ცრემლსა
ჰბადავს³ ჩემს თვალში ეს სიყვარული;
მისთვის, რომ მტანჯველს ჩემს ავსა ბედსა
უფრო სასტიკად ებრძვის ეს გული.

ყოველთვის, მუდამ. ² გაქრობას, მოსპობას. ³ ვერაფრით.
⁴ ჰბადებს.

რისთვის მიყვარხარ? მისთვის, რომ შენს თვალს
ჩემ გულის ალი არ უდნობს ცრემლსა;
მისთვის მიყვარხარ, რომ მაძლევ ტანჯვას
და იმ ტანჯვაში სრულ სიცოცხლესა.

31 დეკემბერი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

* * *

მიიხარით, რისთვის ჩემ თავთანა მსურს
უფრო და უფრო დავრჩე ხშირ-ხშირად?
რისთვის ვლალატობ კრებას მზიარულს,
მის შორის ვლადობ ძვირად და ძვირად?

მიიხარით, რისთვის მე ვეძებ გულით
განმარტოებულს უხმო მალნარსა?¹
და გრძნობით ტკბილად მინაზებულით
ვეტრფი და ვეტრფი სულ ერთს ვარსკვლავსა?

რისთვის მივრბივარ, სადაც მცინარი
მზიარულად სჩქევს წყარო მდინარი?
სადაც ველია ნაზი და მტკბარი,
სად სიყვარული ისე ცხად არი?

მისთვის, რომ იქ ჰერენს ხშირად ბუღბუღო,
სიყვარულითა აღტაცებული,
იქ შეყვარებულს ჩემ წამხდარსა გულს
ვასწავლი მისგან წმინდა სიყვარულს.

1858 წ.
პეტერბურგი-

¹ ხშირი ტყე.

ჩუმ მალნარშია წამოწოლილი
ვიყავ, ზედ მედგა ხის უხვი ჩრდილი,
და საიდლამაც ნაზი ბულბული
სტვენდა სიყვარულს გაგიჟებული.

დიდბანს და დიდბანს ვუგდებდი მე ყურს
იმ ხმას საკვირველს, იმ ხმასა გრძნეულს¹;
ვგრძნობდი ჩემ სულის მშვიდ აღმაფრენას
და გულის ჩემის სულ სხვა-რიგ ცემას.

დიდბანს ვატარე, დავღალე თვალი,
ვერსად ვერ ვპოვე ის მომღერალი;
თურმე ჩემს გულში ნაზი ბულბული
სტვენდა სიყვარულს გაგიჟებული.

11 იანვარი, 1859 წ.
პეტერბურგი.

გამსწორდეთ ბედო!

ეჰ, ჩემო ბედო! ჩემ სიცოცხლეში
სულ შენს ნებაზედ მითამაშნია;
მოგიკლავს ბევრი კარგი ნუგეში,
ტკბილ ოცნებებზე გინავარდნია.
სისხლისა ცრემლით დამწვეი თვალები,
გულზედ მატყვია შენი ბრწყალები.

¹ აქ — მომზიბლავი, მომაჯადოებელი.

გეყო!.. მოვიდა დრო ანგარიშის,
მოდი, გავსწორდეთ, ნუ მემალეები,
წარვიდნენ დღენი შენის უფლების,
დროა დავსცვალოთ ჩვენ ადგილები...
შენს დუღუკზედა აქამდინ ვხტოდი,
ბევრჯერ და ბევრჯერ შენ მაძრუწუნე,
ეხლა დუღუკი მე მაქვს, აქ მოდი,
მე დავუკრავ და — შენ კი იხტუნე.

19 იანვარი, 1859 წ.
პეტერბურგი.

*
* *

ვაი, მას — ვისაც ვაძლევი მსხვერპლად
ჩემს თავს, სიცოცხლეს, გრძნობას, სურვილსა,
ის აღარ ჰყვავის ამა ბნელ ქვეყნად,
ეხლა ის არის მცხოვრები ცისა!..

გამიჭრა ბედის ჩემის ვარსკვლავი,
კვლავ დამიოხლდა ობოლი თავი,
წამერთო ყველა, და ნუგეშად დღეს
მარტოლა ცრემლნი მე დამშთენიეს.

19 თებერვალი,
1859 წ. პეტერბურგი.

ციურნი ხმები

ციურნი ხმები —
ეგ საკვირვლები,
როს მომესმიან,
მსწრაფლ მომითხრობენ

საიღამ სრბიან¹
და სად სცხოვრობენ,
და ნელს სიხარულს
მიგალობებენ.

ციურნო ხმებო,
ოჰ, საკვირვლებო!

მეც ქვეყნის ხმითა,
ხმით ცოდვილითა,
მათ ვაძლევ ბანსა, —
• და მშვიდობასა,
აღტაცებასა
ჰგრძნობს ჩემი გული,
და შევჰვრეტ² ცასა
განცვიფრებული.

ციურნო ხმებო,
ოჰ, საკვირვლებო!

27 მარტი, 1859 წ.

პეტერბურგი.

•

ნ ა ნ ა

ნანა, შეილო, ნანინა!
ნეტა რამ შეგაშინა?
რაზედ შეჰკრთი, მტირალნი
რისთვის მომაპყარ თვალნი?

¹ მორბიან. ² შევეყურებ, შევსცქერ.

ჯერეთ ხომ შენი ბედი,
გრძნობა წინამორბედი
არ უხატავს მაგ შენ თვალს
ქართველთაღმი ღვთიურს ვალს!..

მეშ რაღამ შეგაშინა?
ნანა, შეილო, ნანინა!

ჯერ მინამ ხარ ყმაწვილი,
მინამ ღრო მოგესწრება,
ისწრაფე, შეილო, ძილი,
ისწრაფე განსვენება!
მოვა ღრო, გაიზრდები,
მკლავი გაგიმაგრდება,
შეილო, ყრმობის ¹ სიზმრები
ბრძოლაზედ გაგეცვლება.

არ შემიდრკე მაშინა,
ნანა, შეილო, ნანინა!

ჰნახავ ჩვენ ბედშობას,
ძველს ერთობას დაკარგულს,
ჩვენსა წამხდარს გმირობას
და მამულს ² დაობლებულს...
აინთე ცეცხლით გული,
მტერსა დაეცი მეზად,
ან, ვით შეილი ერთგული,
დააკვიდ მამულს მსხვერპლად!

არ შემიდრკე მაშინა,
ნანა, შეილო, ნანინა!

¹ ყმაწვილობის, ბავშვობის. ² სამშობლოს.

დედათა გული ჩვილი
მამულისთვის მაგრდება,
რად მინდა იგი შვილი,
თუ მისთვის არ მოჰყვდება!
ვისაც ძე არ შეუკლავს,
როს¹ მამულს სჭირებია,
შვილო, იმ ვაგლახ² დედას
შვილი არ ჰყვარებია!

მე ისე არ წავეხდები,
ნანა, შვილო, ნანები!

ჩემის მამულისათვის
მე ჩემს ძუძუს გაწოვებ,
მისი სიკეთისათვის
გაგწირავ და გაბრძოლებ...
მას დედის ძუძუ ტკბილი
შხამადაც შერგებია,
მამულისთვის სიკვდილი
ვისაც დაზარებია!...

შენ ისე არ წავეხდები,
ნანა, შვილო, ნანები!

იცოდე, ევ სიკვდილი
მეტი დიდი რამ არი!
უკვდავი არის შვილი
მამულისთვის მომკვდარი!
მამულს მიგცა ზეცაში
და, თუ ზედ დააკვდები,

¹ როდესაც. ² უვარგისს.

ნუგეშ-იცეს დედამა,
რომ კაცი კაცად ჰკედები.
ნუგეშს ვიცემ მაშინა,
ნანა, შვილო, ნანინა!

სიკვდილის წამში მამულს,
შვილო, შენ გაუღიმებ,
რომ სისხლს მისგან მოცემულს
მასვე გმირებ უბრუნებ.
აღსრულები ღიმილით —
რომ მამულს არ უმტყუნე,
და შენ შენის სიკვდილით
მის სიკვდილი დასთრგუნე¹.
გაიხარებ მაშინა,
ნანა, შვილო, ნანინა!

თუ ეგრე შენ მოჰკედები,
ნუ გინდა ნურა ძეგლი,
ისეც უკვდავ იქნები,
ცოცხელი დედის შენის ცრემლი!
ჩემი ნანა ეს არი,
შვილო, მას უერთგულე,
რაც მე სიტყვით გითხარი —
შენ საქმით აღმისრულე!
ნანა, მამულის მსხვერპლო,
პაწაწინა ქართველო!

13 აპრილი, 1859 წ.
პეტერბურგი.

¹ დამარცხე, სძლიე.

მკრთალი ნათელი საესე მთვარისა
მშობელს ქვეყანას ზედ მოჰფენოდა
და თეთრი ზოლი შორის მთებისა
ლაჟვარდ სივრცეში დაინთქმებოდა.

არსაიდამ ხმა, არსით ძახილი!..
მშობელი შობილს არრას მეტყოდა,
ზოგჯერ-კი ტანჯვით ამოძახილი
ქართელის ძილშია კენესა ისმოდა!

ვიდექ მარტოკა... და მთების ჩრდილი
კვლავ ჩემ ქვეყნის ძილს ეალერსება...
ოხ, ღმერთო ჩემო! სულ ძილი, ძილი,
როსლა ² გველირსოს ჩვენ გაღვიძება?!..

4 ივნისი, 1859 წ.
პეტერბურგი.

მტკვრის პირას

ლ. მაღალაშვილს ³.

კვლავ ჩემ-წინ მტკვარი მორბის ქუხილით,
ამ ქუხილში ვცნობ მშობლიურს გრგვინვას,
კვლავ ჩემი გული იმავ წუხილით
შეჰკენესა მღვრიე ზვირთი ⁴ მღვრითა დენას.

¹ სევედიანი ლირიკული ლექსი. ² როდის-და. ³ ილიას მეგობარი იყო სტუდენტობის დროიდან. ⁴ ტალღებს.

კვლავ განიღვიძეს ჩვეულთა ფიქრთა
და აღმეშალა დიდის ხნის წყლული...
შევკვნეს, შევსტირი მე ამა ზვირთთა,
თითქო მათ შთანთქეს ჩვენი წარსული.

წაგშლიან კვალნი, დროო ნეტარო!
მტერად აღუგვიხარ საუკუნესა...
მისმინე აჯა¹, მისმინე, მტკვარო,
იმ დროთ გარდაეც ეს ჩემი კვნესა!

3 ოკტომბერი. [1861 წ.]

ტფილისი.

*
* *

ოჰ, სად არიან, სიკაბუკევე, სიტკბონი შენნი?
სად არს აღმტაცის სიყვარულის ტანჯვა, სამოთხე?
განძრცილვარ² გრძნობით, უდროოდა მეკვეთნენ³
გაზაფხულია, მე კი ვდგევარ ვით უფოთლო ხე.

აღმესპნენ⁴ იგი საოცარნი ყრმობის სიზმარნი,
გულმა დაჰკარგა იმ სიზმრების სარწმუნოება...
თვალ-წინ მიყრია უკეთესნი ყვავილნი მჰქნარნო,
მომიკვდა ეჭვ-ქვეშ მაცხოვარი⁵ თვით სასოება⁶.

ჰკვამ მოჰკვეთა ფრთა ჩემ ჰაბუკ დღის ლაღსა გრძნობასა,
ცივად დაარქვა «ფუჭი ალი» ღვთიურ ტრფობასა,
მან დამინგრია წმინდა გრძნობის წმინდა ტაძარი...
ვაი მას, ვინცა ჰაბუკობას ჰაბუკ არ არი!..

30 ნოემბერი, 1859 წ.

¹ თხოვნა. ² გაძარცვლვარ. ³ მომეკვეთა, მომეჭრა. ⁴ მომესპნენ.
⁵ რწმენა. ⁶ მაცოცხლებელი, მხსნელი. ⁷ იმედი.

ვის უნახავს ის ედემი შლილი²,
სადაც ისე ტკბილ არ არის ძილი,
როგორც ტკბილია გამოღვიძება;
სადაც ბუნების თავისუფლება
მონებას, როგორც უნმო ყვედრება,
ცოცხალ ფშვენითა³ უყენებს თვალსა;
სად დაუკარგავს მშვენიერ ხალხსა
იმ თვით ედემში თვისი ედემი?
ვის უნახავს ის სამშობლო ჩემი?..

26 დეკემბერი, 1859 წ.

ალაჟანს ⁴

სიკაბუკისა ყვავილი
დამიკნო ჟამთა დენამა,
ნდომა მომაკლო, დამიგდო
სასაპყროდ გული რბენამა.

ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი ⁵.

მდინარევე, ჩემის მშობლიურ მთის ცრემლით შემდგარო!
აწ შენს კიდეზედ⁶ ვდგევარ, დაგცქერ მე, მეგობარო!
დაგცქერ კმუნვითა⁷ და შენს წყალში ვეძებ ჩემს წარსულს,
დროთა ბრუნვისგან შენ ზვირთთ შორის დამარხულს,
დანთქმულს..

¹ სამოთხე. ² აყვავებული, გაფურჩქნილი. ³ სუნთქვითა. ⁴ მდი-
ნარეა კახეთში. ⁵ ქართველი მწერალი (1658 — 1725). ⁶ ნაპირზე.

⁷ სვედიანად, მწუხარებით.

რაც კი არს ჩემ-წინ, მომაგონებს მას, რაც დავკარგე
და რის წუხილიც უნუგეშოდ გულში ღრმად ჩაერგე!..
აგერ ის მუხა, რომლის ჩრდილ-ქვეშ ვისხედით ერთად
მე და ის, ვინცა აღმიჩნდა მე ცხოვრების ღმერთად.
მუნით¹ დაგცქერდით: შენ გრგვინავდი აღელვებული,
ვით შენ ჰღელავდი — ისეც ჩვენში ჰღელავდა გული;
ორნივე გავსცქერდით დაუდგრომელ ზვირთთა დენასა,
მაგრამ მასში ჩვენ არ ვეძებდით შედარებასა.
რად გვინდოდა ჩვენ მომავალი, როს აწმყო ტკბილი
ისე შევნოდა, ვით უმანკო დილის ღიმღიო?
მაგრამ წარივლტო² წუთის შვება ჩვენის გულისა,
გაჰქრა სიბრმავე აღტაცებულ სიყვარულისა!..
წამერთო ყველა, და წარვიდა ბედიც მღიმარი,
წარვიდა, ვითა მაშინდელი ზვირთი მდინარი...
შენც გამოცვლილხარ, ალაზანო, მუხაც გამხმარა,
მეც უდროო-დროდ გამერია თმებში ჭალარა...
სად არს ის ღმერთა, იგი გრძნობა, ის სიყვარული?
ყველა წარსულა, რად არ მიდის ხსოვნა ბედკრული!

1859 წ.

მძინარე ძალი

მე შენ დაგყურებ
მშვიდ მძინარესა
და დავსტრფიალებ
შენს ბროლის მკერდსა;

¹ იქიდან. ² წავიდა, განვლო.

მესმის მის რხევა
 შუქ-შესხმულისა
 და ნელი ლელვა
 წრფელის გულისა.
 აგწითლებიან
 ნაზი ლოყები,
 ღიმილით თრთიან
 ტუჩთა ლალები¹.
 წრფელი გაქვს ძილი,
 ვით ხილვა ცისა,
 ზედ გადგა ჩრდილი
 ანგელოზთ ფრთისა.
 შენ თითონ წრფელსა
 წრფელიც გაქვს ფშვენა².
 ნეტა მის ბედსა,
 ვისიც ხარ შენა!..

19 ივნისი, 1860 წ.

მწუხარება

ქვეყანაზედ და ზეცაზედა იყო ღუმილი,
 მოლხენით იყვნენ უდარდელნი მთიებნი³ ცისა...
 და მე კი მკლავდა მწუხარების წყლულთა ტკივილი,
 შიგ გულში მედვა სასიკვდილო გესლი სევდისა.

¹ ლალი — წითელი ფერის ძვირფასი თვალი (ქვა). ² სუნთქვა.
³ მნათობნი, პლანეტები.

სული მიგუბდა, გული მტეხდა ტკივილით, ტანჯვით,
თითქოს ჩემს გვამსა ზედ გადესხა ნავთი მღულარე,
ძარღვნი სკდებოდნენ საშინელის წვითა და დაგვით,
ტვინი მეწოდა, გესლი მწვეთდა თვალთაგან მწარე.

ესე უწყალოდ განწირული და დაშთომილი
ვეგდვ მარტოკა უცხო ცის ქვეშ დიდ კლდისა პირსა,
ქვეყანაზედ და ზეცაზედ კი იყო დუმილი,
მოლხენით იყვნენ უდარდელნი მთიებნი ცისა!

11 ივლისი, 1860 წ.
პავლოვსკი.

მ უ მ ა

„В труде проходит жизнь его
И не приносит ничего“.

I

გოლვიან¹ დღესა ტფილისშია შუა ბაზრისკენ²
მე ჩამივლია... ჩემო მუშავ, მინახვიხარ შენ
კედელთან მწოლი; მხურვალე მზე ზედ დაგყურებდა,
ჩუმი ღიღინი შენი ხშირად გულს მიწყულულებდა.
ნაღვლიან ხმაში სულ ისმოდა შენი ცხოვრება,
დღიურ ლუკმისთვის ტანჯვა, შრომა და მწუხარება.
ვინა ხარ შენა, ჩემო ძმაო? სიღამ მოსულხარ?
ბატონის მათრახს ვერ გაუძელ, გამოქცეულხარ,

¹ გვალვიან. ² ტფილისის უბანი იყო ძველად.

მოშორებულხარ ჯალაბობას¹, შენსა სახლ-კარსა,
მინდორს შამეულს და შეჩვეულს მიწასა, წყალსა?
თუ უნებლიეთ გადმოგტყორცნა მუხთალმა ბედმა,
ან მოგიტაცა სხვა კაცზედა მაცდურ იმედმა?
აქ სად მოსულხარ?.. რაც დაჰქარგე და რაც დასტოვე,
მის მაგიერი ტფილისშია აბა რა ჰპოვე?..

II

აი ტვირთ-ქვეშა მოკაკულხარ, საბრალოვ, შენა!
ოფლი წურწურით პატიოსან შუბლით გელვრება,
შეგუბებულის სულის ისმის დაღლილი ქშენა,
მიხვალ, საწყალო, ტომარის ქვეშ მუხლთ გეკეცება!..
ვინ შეგიბრალებს?.. აგერ მოჰქრის დიდკაცის დროშა²,
შენს პირდაპირა იგი მორბის დაუდევნელად,³
აგერ წამოგწვდა, დაგეჯახა, — და, როგორც კოკა,
შენ — კერძო ღვთისა — არ დაგინდო დასამსხვრეველად...
შენ გარდიქეცი ტომართურთ და გამვლელ ხალხზე
მაგ შენ ყოფაზედ იწყო უგრძნოდ მალლა ხარხარი...
რასც მაშინ ჰგრძნობდი, ყოველი სთქვა მწუხარმა თვალმა:
შენს ღუმელშია იყო ღვთისა რისხვისა ზარი!
იმავე ღუმელით მიხველ, წევა დაუწყე ტვირთსა,
ძარღვნი გალურჯდნენ შენს სახეზედ, თითქო სკდებიან,
სწევ, ვერ ეწევი, — გეკარგება შენ საზრდო დღისა...
ხალხი გიყურებს — და არავინ არა გშველიან!..

III

აჰა, მიხვედი, მიუტანე ტვირთი პატრონსა,
რუსულ ფარაჯის⁴ კალთით შუბლზე იწმენდავ ოფლსა,

¹ ოჯახს. ² ეტლი. ³ მოურიდებლად. ⁴ მაზარა, შინელი.

განივრად იძვრის დიდი მკერდი სიგრილეშია, —
 იცდი, საწყალო! — შენი ლუკმა იმის ხელშია!..
 ხშირად ამ ლუკმის მთლად მოცემაც იმას შენთვის ჰშურს,
 ხშირად ფასს გიკლებს, შიშველს, მშიერს, მწყურვალს, უბე—
 „ნუ მიტეხ ლუკმას, — ეუბნები, — ღმერთსაც შეხედე! [დურს...
 მე ეგე ლუკმა პირუტყვისავით ზიდვით ვიყიდე“.
 შენ უღონო ხარ... და უღონოს კაცი იბრიყვებს,
 მდიდარს მეტს მისცემს, შენ კი გროშზედ შეგევაჭრება,
 ვისაც არ უჭირს, მას გააძღობს, — და შენ კი გიკლებს,
 შენ, რომელსაცა ერთის გროშით დღე გემატება.
 ეგრეთ დასჯილი უსამართლოდ ბევრჯერ წამოხვალ
 და, თუ დაღამდა, თავთ დაიდებ ერთგულ კურტანსა
 და სადმე ქვებზედ მიეგდები იმ ფიქრით, რომ ხვალ
 ისევ ამ-რიგად განაგრძელებ უღმრთო შრომასა.

IV

შენს სიცოცხლესა დაღამებ ესრეთს შრომაში,
 კაცი კაცურად ვერ იცხოვრებ ვერც ერთსა დღესა...
 მერე, ვინ იცის, რომელ ქოხში, რომელ სარდაფში
 დაუწყებ ბრძოლას სასიკვდილოთ მოსულსა სენსა.
 მარტო ეგდები და ლეიბად გექნება ნამჯა¹
 და სახურავად, აუ კი მოგყვა, რუსის ფარაჯა!
 მარტო იცოცხლებ და მარტოცა, ძმაო, მოჰყვდები!
 ჯალაბი² შენი ვერ დატანსაშს მდფლარე ცრემლსა,
 ვერ დაგტირებენ საბრალონი შენი შვილები,
 ამაოდ მათკენ სიკვდილის ჯამს გაიწვდი ხელსა.

¹ ბზე. ფუჩიჩი, ² ნეჟდლე, ცოლი.

მოჰყვდები და მსწრაფლ ჩაგჰედვენ საკაცეშია,
უცრემლოდ, ძმაო, ჩაგიშვებენ სამარეშია!
ეგრეთ უბრალოდ გაფუჭდები¹, — და ჩვენ ხსოვნასა
არათერი არ მოაგონებს შენს «აქ» ყოფნასა.

12 ივლისი, 1860 წ.
პავლოვსკი².

თ. ალექსანდრე ჰავჭავაძე³

Его стихов пленительная сладость
Пройдет веков завистливую даль.

პ ე შ კ ი ნ ი

მისი ლექსი შვებით, ლხენით
ხან მეჯლისში⁴ შეჰფრინდება,
გულს ჩაგეკერის, ჰლალობს, ჰხარობს,
გამღერებს და ამღერდება;

ხან ღონდება ნაზ ქალსავით
უიმედო სიყვარულით,
ხან იფეთქებს ჰაბუკსავით
და განდევნის სევდას გულით;

ხან ბუჩქებში მიმაღული
ჰზის მარტო ვით იადონი⁵,
შეჰყეფს ვარდსა გულსაკვდავად
ტრფობის ისრით განაწონი⁶;

¹ დაიდუბები. ² სააგარაკო ადგილი ლენინგრადთან. ³ ქართვე-
ლი პოეტი (1786—1846). ⁴ რუსის პოეტი (1799—1837). ⁵ წვეულება,
ლხინი. ⁶ ბუღბუღი. ⁷ დაჭრილი.

ხან ჰრბის ველად, მარტო ჰგალობს
უდაბნოში ვითა მწირი¹,
შეჰკენეს შავ ბედს ქვეყნისასა,
ქვეყნისათვის ანატირი;

ხან დაჰყურებს ნალვლიანად,
დაფიქრებით გოგჩის ტბასა²
და ემდურის მწვევის მოთქმით
დაუდგრომელ დროთ ბრუნვასა...

16 ივლისი, 1860 წ.
პავლოვსკი.

თ. ნიკოლოზ ბარათაშვილზე³

ცუფად ხომ მაინც არა ჩაივლის
ეს განწირულის სულის კვეთება,
და გზა უვალი, შენგან თელილი,
მერანო ჩემო, მაინც დარჩება.

ნ. ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი.

ვაი, დაგვარგეთ!.. უღრმთო იყო შენი სიკვდილი!
ვინ უწყს, რადენი საუნჯენი დავმარხეთ ჩვენა...
ეგე ზღვა გული, სიყვარულის სხივ-ქვეშ გაშლილი,
რაოდენ გრძნობით, ჯერ უთქმელით, ჩვენ ჩაგვესვენა?

ვინ იცის, თანა რაოდენი წარიღე ფიქრნი?
მათ მნიშვნელობა დაგვეკარგა ჩვენ საუკუნოდ...

¹ ბერი, მონასტრის მსახური. ² სევანის ტბა (სომხეთშია).
ქართველი პოეტი (1817—1845). ³ იცის.

რაოდენ იმედო და ნუგეშთა კოკრად ყვავილნი
ჩასკნენ შენს გულში განუშლელად ეგრე უდროოდ?

არა დედ-მამა მაგ სიკვდილით დაობლდა ერი!..
ვინლა მოგვითხრას ჩვენი ურვა, ჭირი და ღზენა?
ვაი ჩვენ, თვარემ შენ მით მაინც ხარ ბედნიერი,
რომ შენი ლექსი თვით მკვდრეთითაც აღგადგენს შენა.

აგვისტო, 1860 წ.
პავლოვსკი.

ს... ჩ... სსს ¹

სატრფოვ! ხშირად ლალი ² ფიქრი
გამიტაცებს სუბუქ ფრთითა,
ვითომც მე შენ მოგხვევია
საესეს ეშხის სიამითა.

„დასტკები, გიჟო! — მეუბნები, —
აჰა ჩემი წრფელი გული!
ბაგე ბაგეს ჩავაკონოთ
და ჩავართათ სულთან სული!“

თუმც ეს, ტურფავ, სიზმარია,
მითაც სტკებება გული კრული...
თუ არ სიზმრით, მაშ რით დასტკებს
უიმედო სიყვარული!..

21 ივლისი, 1860 წ.
პავლოვსკი.

¹ სოფიო ჩაიკოვსკისა. კომპოზიტორის ქალი. ილიას სატრფო
სტუდენტობაში. ² თავისუფალი.

უცხო თემის ყარბ ² მთქმელსა
რად აღმიგზენ სიყვარული?..
ლამის, ტურფავ, შენს ტრფობაში
მე შთავწურო სრულად გული!

ერთხელ მითხრა: „ცხოველს ქვეყნის
იფერიის შობილი ხარ;
მაღალ მთების ქარიშხალით,
ელვით, ჭექით გაზრდილი ხარ.

„მე ჩრდილეთის ველზედ ვყვავი,
ზამთრის სუსხით დაჩაგრული;
შენს მხურვალს გულს ვითა გასცემს
პასუხს ჩემი ცივი გული?“

ტურფამ ეგრე განირიდა ³
ჩემი წმინდა სიყვარული!
სჩანს ოდითვე ⁴ დანიშნულა
სამარტოოდ ჩემი გული!

22 ივლისი. 1860 წ.
პავლოვსკი

პოეტი

მისთვის არ ვმღერ, რომ ვიმღერო
ვით ფრინველმა გარეგანმა ⁵;
არა მარტო ტკბილ ხმებისთვის
გამომგზავნა ქვეყნად ცაშა.

¹ ჩაიკოვსკისას. ² ოზოლი, მარტო. ³ მოიშორა, უარჰყო.
⁴ თავიდანვე. ⁵ გარეულმა.

მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის,
მიწიერი ზეციერსა;
ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ,
რომ წარუძღვე წინა ერსა.

დიდის ღმერთის საკურთხევის
მისთვის ღვივის ცეცხლი გულში,
რომ ერისა მოძმედ ვიყო
ქმუნვასა¹ და სიხარულში;

ერის წყლული მაჩნდეს წყლულად,
მეწოდეს მის ტანჯვით სული,
მის ბედით და უბედობით
დამედაგოს მტკიცე გული...

მაშინ ციღამ ნაპერწკალი
თუ აღმიფეთქს გულში ცეცხლსა,
მაშინ ვიმღერ, მხოლოდ მაშინ
მოვსწმენდ ერსაც ტანჯვის ცრემლსა!

23 ივლისი, 1860 წ.
პავლოვსკი.

*
* *

მესმის, მესმის სანატრელი
ხალხთ ბორკილის ხმა მტერევისა!
სიმაართლის ხმა ქვეყნადა ჰქუხს
დასათრგუნელად² მონობისა.

¹ მწუხარება. ² აქ — მოსასპობად.

აღმიტაცებს ხოლმე ის ხმა
და აღმიგზნებს¹ იმედს გულში...
ღმერთო, ღმერთო! ეს ხმა ტკბილი
გამაგონე ჩემს მამულში!

29 ივლისი, 1860 წ.-
პავლოვსკი

ძარტველ სტუდენტების სიმღერა

დედამ რომ შვილი გაზარდოს, —
ემაგრე ჩვენისთანაო;
ძმურად გამოსადეგნი ვართ
ყველგან და ყველასთანაო.

ლხინში მოლხინეს მოვულხენტ,
ჭირში მოჭირნეს ვუშველით;
ფიჭრის, საჭმის, შრომის ღროსა
ბრძენსაც არ დაეუვარდებით.

დიდს არ გავეჭელვინებთ²
და მხარს მივსცემთ პატარასა;
ძალას გულდაგულ დაეხვდებით,
და თაყვანს ვსცემთ სამართალსა.

წინ წასვლაში არ დავიხვეთ,
არ გავწირავთ უკან რჩომილს;³
ჩვენც ვიცით, რომ შველა უნდა
უღონოსა და დავრდომილს.

¹ ამინთებს, აღვიძრავს. ² დავეჩაგვრინებთ. ³ ჩამორჩენილს.

უანგაროდ მივალთ წინა,
მარტო ის გვაქვს გულში ფიქრად.
რომ წინანი უკანასთვის
უნდა იქმნენ გზად და ხიდად.

მამულისა¹ შვილნი ჩვენც ვართ
და ზიტომ ვზრდით ჭაბუკს² სულსა.
რომ ოდესმე გამოვადგეთ
დაობლებულს ჩვენს მამულსა.

მაგრამ ეხლაც საქმით, სიმხნით
სხვას არც ჩვენ დავუვარდებით;
ბრძოლად რომ მამულმა გვიხმოს,
ეხლაც კი გამოვადგებით.

ევრე გამოსადეგნი ვართ
ყველგან და ყველასთანაო;
თუ დედამ შვილი გაზარდოს, --
ემაგრე ჩვენისთანაო.

1860 წ.

✱

Да вряд-ли есть родство души.
ლ ე რ მ ო ნ ტ ო ვ ი ო .

ჩემო მკვლელო! ვიცი, ვიცი,
არ ხარ ისე მშვენიერი,
რომე შენის ერთის ნახვით
განცაცვიფრდეს უქმი ერი;

¹ სამშობლოს. ² ახალგაზრდას. "რუსის პოეტი (1814—1842)".

მაგრამ შენში რაღაცაა,
ის ათრთოლებს ნატვრით გულსა...
ეხლა კი მწამს, რომ ჰქონია
თვისტომობა¹ სულთან სულსა.

აგვისტო, 1860 წ.
პავლოვსკი.

ი ა ნ ი ჩ ა რ ი²

აგერ რაზმიდამ ისკუბა ყარაბაღულმა³ მერანმა⁴
ზორსა გაჰფანტა თრთოლით ხმა მისმა რახტისა⁵ ჟღერამა...
მიჰქრის, მიფრინავს, მიჰეჰავს, უკან მისდევს მტერისა ბუქი,
მასზედ ჰზის ივერიელი ჰაბუკი ვინმე ჩაუქი⁶.
აგერ უეცრად რაღაცამ ჰაერში გაიკრიალა,
თურმე მან თოფი თავისი შეაგდო, შეატრიალა,
მერე ლამაზად ხან მარცხნივ, ხან მარჯვნივ გადმოწვებოდა,
ხან ცხენიდანა ხტებოდა, ხან ზედვე შეჰფრინებოდა.
შეენოდა იგი ჰაბუკი ცხენზედა ვით ალვა რგული,
მაგრამ მე მის მჰკერეტელს ნაღვლით ამერია სული, გული...
ვსთქვი თუ, ვისთვის შენ კისკასობ⁷, ვისთვის იჩენ სიმარდესა?
შენი რაა, რომ ამშვენებ შენს დაჰლუჰველს ოსმალეთსა?
შენს სიმარდეს, სიჩაუქეს ქართლი შენი არ დაჰყურებს,
მეფე შენი თავის ქებით ჰაბუკს გულს არ გიხალისებს!..

5 ნოემბერი, 1860 წ.
პეტერბურგი.

¹ ნათესაობა. ² იანიჩარები — ოსმალთა (თურქთა) ჯარი, რომელიც ძალათი გამაჰმადიანებული ქრისტიანი ტყვეებისაგან შესდგებოდა. ³ ყარაბაღი — ავტონომიური ოლქი ახლანდელი აზერბეიჯანისა, სადაც საუკეთესო ცხენები იცის. ⁴ ცხენი. ⁵ ცხენის მოსართავი; ალვირი. ⁶ ცქვიტი, მკვირცხლი. ⁷ კისკასი — სწრაფად მჰცევი

გახსოვს, ტურფავ, ჩვენს დიდ ბაღში
შე და შენ რომ ერთად ვრბოდით?
ნეტა იმ დროს!.. სიყვარულის
შეტს არაფერს ჩვენ არ ვგრძნობდით!

შენ მოსწყვეტე ქორთა¹ ვარდი,
გადმომიგდე საყვარელსა
და მითხარი! „ჩემო გიჟო!
ჩემს სახსოვრად გქონდეს ესა!“

ან შენ მაშინ რა იცოდი,
ან შენ² გიჟმა რა იცოდა,
რომ იმ ვარდზე ადრე შენი
სიყვარული დასკვნებოდა!..

გახსოვს, ტურფავ, იმავე ბაღში
აყრდნობდი ჩემს მხარზე თავსა,
შენ ჩემს სუნთქვას ჰგუშავებდი³
და მე შენსა წრთელ სუნთქვას;

დაგყურებდი, ველარ გავძელ,
ლოყით კოცნა შე მოგპარე;
შენ შეჰკრთი და ლამაზ თითით
ლიმილით დამემუქარე.

¹ ნორჩი, ახალი. ² შენმა. ³ სდარაჯობდი.

ან შენ მაშინ რა იცოდი,
ან შენ გიჟმა რა იცოდა,
რომ ის კოცნა ბოლოს გესლად
შენის გმობით შემეცვლოდა.

5 ნოემბერი, 1860 წ..
პეტერბურგი.

*
* *

დაბნელდა სული, გარშემოც ბნელა,
სიცივე მკვიდრობს ეხლა ჩემ გულში;
ალარ მაქვს საზრდო სულისათვის მე
არც სიძულვილში, არც სიყვარულში.

დიდხანს ვებრძოდი სიმდაბლეს, მტრობას..
და გავიმაგრე ჭაბუკი მკლავი.
ბევრჯერ მამარცხეს, მაგრამ არვის-წინ
არ მომიხრია ამაყი თავი.

ვისაც ვებრძოდი, ბრძოლად არ ჰღირდნენ..
გვიან შევიტყე ეს ცდომილება¹;
ეხლა მათ საზიზღ, მდაბალ მტრობაზედ
არც მეცინება, არც მეტირება.

დაბნელდა სული, გარშემოც ბნელა,
სიცივე მკვიდრობს ეხლა ჩემ გულში;
ალარ მაქვს საზრდო სულისათვის მე
არც სიძულვილში, არც სიყვარულში!

25 დეკემბერი, 1860 წ..
პეტერბურგი.

¹ შეცდომა.

* *

უსულდგმულო ცხოვრება
ცის ნიჭად ნუ გგონია,
იგი მიწის ყოფილა —
რასაც ბოლო ჰქონია!

ცხოვრებას აცისკროვნებს
სული საქმით მეტყველი,
და ის უბოლო არის,
ვით სულის შთამბერველი.

ნეტა ვინც კარგის საქმით
აღნიშნავს თავის ღროსა!
ის აქავ ეწაფება
უკვდავების წყაროსა!..

1860 წ,
პეტერბურგი..

* *

როცა წუხილი მზაგრავს უწყალო,
კაცთან არ ვილტვი¹ მის განქარვებად;
მყის² თავის-თავად ლაღი³, უბრალო,
სიმღერა მორბის ნუგეშსაცემად.
და იმ სიმღერას ჩემს წყურვილს ვანდობ,
ის ჩემებრ არის სევდით ბურვილი⁴,
მის მწუხარ ხმებში ჩემს გულის ხმას ვსცნობ
და მევე მიყვარს ჩემი წუხილი.

1860 წ.

¹ მიედივარ. ² მაშინვე. ³ თავისუფალი. ⁴ მოსილი, შეპყრობილი.

ვაიმე, ძმაო, ბნელ სიკვდილმა მოგსპო, ვაიმე!..
ჰე დავრჩი მარტო, უბედური, შენად მახვრალი¹,
არ გამითენდა შენ შემდეგა ვაების ღამე,
მთელი ქვეყანა შემექნა მე ნგრეულ, ტიალი!..

შენთან დავმარხე, ჩემო თემურ², ყოველიფერი!..
ქვეყნად ნუგეზად დამშთა³ მხოლოდ მე ცრემლი მწარე,
სალოცავადა, ძმაო, შენი ობოლი მტვერი
და უცხო ქვეყნად მდგომი შენი წმინდა სამარე!..

[1860 წ.]

ბ ა ზ ა ფ ხ უ ლ ი

ტყემ მოისხა ფოთოლი,
აგერ მერცხალიც ჭყივის,
ბალში გაზი ობოლი
მეტის ღხენითა სტირის.

აყვავებულა მდელო⁴,
აყვავებულან მთები;
მამულო საყვარელო,
შენ როს-ლა⁵ აყვავდები?

28 იანვარი, 1861 წ.

პეტერბურგი.

¹ შენ გამო ლაზვარსობილი. ² თემური, ილიას ძმა (უმცროსი).
დამრჩა. ³ მინდორი, ველი. ⁴ როდის-ლა.

*
* * *

მას აქეთ, რაკი შენდამი ვცან¹ მე სიყვარული,
ჰოი, მამულო², გამიკრთა მე ძილი და შვება!
შენს ძარღვის ცემას მე ყურს ვუგდებ სულგანაბული,
ლამე თენდება ეგრეთ ჩემი და დღე ღამდება.

დაჟინებითა ფიქრი ფიქრზედ მოდის, გროვდება,
გრძნობა გრძნობაზედ შეუპოვრად იძვრის ჩემს გულში:
და მე არ ვჩივი. — მიხარია, რომ ეგრეთ ჰქმრება³
ჩემი ცხოვრება შენსა ფიქრში, შენს სიყვარულში.

მაგრამ მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არი,
ის არის მხოლოდ სავალალო და სამწუხარო,
რომ შენს მიწაზედ, ამდენ ხალხში კაცი არ არი,
რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი განუუზიარო!..

6 აგვისტო, 1861 წ.
ყვარული.

*
* * *

ჩემო კალამო, ჩემო კარგო, რად გვინდა ტაში?
რასაც ვმსახურებთ⁴, მას ერთგულად კვლავ ვემსახუროთ.
ჩვენ წმინდა სიტყვა უშიშარად მოვფინოთ ხალხში
ბოროტთა საკლავად, — მათ სულთ-ხდომის სეირს ვუყუროთ.

თუ კაცმა ვერ სცნო ჩვენი გული, ხომ იცის ღმერთმა,
რომ წმინდა არის განზრახვა და სურვილი ჩვენი:
ავგიყოლია სიყრმიდანვე ჩვენ ქართველის ბედმა
და დაე გვძრახონ, — ჩვენ მის ძებნით დავლიოთ დღენი..

¹ აქ — ვიგრძენ. ² სამშობლო. ³ განივლის. ⁴ ვემსახურებით.

ჩემზედ ამბობენ: „ის სიძვეს ქართველისას ამბობს,
ჩვენს ცუდს არ მალავს, ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია!“
ბრწყინი ამბობენ, კარგი გული კი მაშინვე სცნობს —
ამ სიძულვილში რაოდენიც სიყვარულია!

ოკტომბერი, 1861 წ.
ყვარელი.

ბ. აბზ...¹

ღმერთო!.. აკუთხე ამ ყრმისა² ძალნი,
ბაღთ სამსახურად მიეცი ღონე,
აღუხსენ³ ხედვად მშიშარნი თვალნი,
ტანჯვის ნუგეში მას შთააგონე.

ღმერთო!.. მოჰმადლე⁴ მადლა ზეცისა,
შთაბერე ყრმასა ძლიერი სული,
ოათა შეიქმნეს თავის ერისა
მოძმე ერთგული და მოყვარული.

ღმერთო!.. თან სდევდე უსუსურს⁵ ბავშვსა,
რომ დღენი ისე არ დაეღიოს,
მინამ ტანჯვისა ცრემლი თვის ხალხსა
ცოტათი მაინც მან არ მოსწყმინდოს.

1863 წ.

¹ გიგა აბაზას, ილიას დისწულს. ² ყმაწვილისა, ახალგაზრ-
დისა. ³ აუხილე. ⁴ მიეცი, მოანიჭე. ⁵ უმწეოს.

კომუნის ღაცემის ღღე ¹

(1871 წელი 23 მაისი)

ტვირთმძიმეთ და მაშერალთ ² მხსნელი
ღიღი ღროშა ღაიშალა...
კვლავ ქვეყნისა მზავრავ ძალამ
იგი ღროშა ღასცა ღაბლა.

კვლავ ეწამა მოყვასთათვის
საოცარი იგი ერი ³,
კვლავ ღაიღვა ღიღ წამების
მან გვირგვინი მშვენიერი.

კვლავ ქვეყნისთვის ღაიღვარა
წმინდა სისხლი წამებულის,
კვლავ ღამარცხდა ღიღი საქმე
ყოვლად მხსნელის სიყვარულის.

კვლავ ძირს ღასცეს იგი მცნება,
ქვეყნის ხსნად მოვლინებული,
რომლისთვისა თითონ ღმერთი
იყო ტანჯულ და ჯვარცმული.

კვლავ შეფერხდა ისტორია,
განახლების შესდგნენ ძალნი,
და კვლავ ღღესასწაულობენ
გამარჯვებულნი მტარვალნი ⁴.

29 მაისი, 1871 წ.

¹ პარიზის კომუნისა. ² მშრომელთა. ³ საფრანგეთის ერი. ⁴ იგულისხმება ტიერის ბურჟუაზიული მთავრობა, რომელმაც პარიზის კომუნა გაანადგურა.

რა ვაძეით, რას ვზვრებოდით

ანუ

საქართველოს ისტორია მიცხრამბრის საუკუნისა

ერთხელ მე და პაპა-ჩემი
ერთს ადგილს შევიყარენით;
ჯერ, როგორც მოგეხსენებათ,
მრავალჯერ დავამთქნარევიტ.

მერე ვუთხარ: — პაპა-ჩემო!
უწინდელი რამ გვაუწყეთ:
რით ვიდიდეთ თავი ჩვენი,
სახელი რით მოვიხვეკეთ?¹

მაგალითებრ, მაშინ, როცა
მიიწურა ქართლის ბედი,
როცა მოგვიკვდა ერეკლე²,
ის ჩვენის ქვეყნის იმედი, —
რა ვაკეთეთ? რას ვზვრებოდით?
— შენი მტერი!.. პირლადა
დავრჩით და ცას შევუბოდით.

მერე, როს მეფე გიორგი³
დაჯდა შერყეულსა ტახტზედ,
შინ თვისტომნი⁴ აუჯანყდნენ,
წამოასხდნენ მტრადა თავზედ, —

¹ მოვიპოვეთ. ² საქართველოს მეფე (1744—1798). ³ ერეკლეს ძე, საქართველოს უკანასკნელი მეფე (1798 — 1800). ⁴ ნათესავები, მახლობლები.

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— ჩვენც ერთმანეთს გულმოდგინედ
ვწეწდით და ვიწეწებოდით.

მერე, როცა ემაგ წეწვით
მეფეს საქმე გაფუჭირეთ
და ქვეყანას ერთგულობა
ჩვენი ურცხვად დავუძვირეთ, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— რუსეთისკენ სახვეწნელად
გავრბოდით და გამოვრბოდით.

მერე, როცა საწყალ მეფემ
დაგვიყენა ლეკნი მცველად,
თვის ქონება სრულად დასდვა
ჩვენის ქვეყნის დასახსნელად, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— მაღლიერნი მუთაქაზედ
ვიწექით და ვნებივრობდით.

მერე, როცა მოკვდა მეფე,
აიშალნენ მეფეთ ძენი
და ერთმანეთის შუროთა
სულ ძირს დასცეს ქართლის ბჰენი, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— ჩვენც ლამაზად სულ ყველასა
თვითო-თვითოდ ვღალატობდით.

მერე, როცა დაქსაქსულნი
უცხო ხალხმა ხელთა გვიგდო,
ქართველის ბედი ბურთსავითა
სათამაშოდ წინ გაიგდო, —

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— ჩვენც ყაპახზედ¹ ვაჟკაცურად
ვჯირითობდით, ვბურთაობდით!

მერე, როცა გაგვიჭირდა
ყოფნა უცხოხს ხალხის ხელში,
როს საშველად მოწვეულმა
წაგვიჭირა თოკი ყელში, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— მაშინ მიეხვდით, რომ ყველანი
ერთს ტათაში ვიწვებოდით.

მერე, როცა ამ წვა-დაგვამ
დღენი ჩვენნი მოგვაწბილა²,
ტანჯვა ველარ³ ავიტანეთ,
სინილისმაც გაგვამბილა, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— შერცხვენილნი და დამწვარნი
აქა-იქა ვჩურჩულობდით.

მერე, როცა ეგ ჩურჩული
შეგვიტყვეს, თუ შეგვამცნიეს,
როცა ცხვრისა ფარასავით
მოგვკრიბეს და შეგვამწყვდიეს, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— ფერმიხდილნი ბეზლობაში
ერთმანეთს ვეჯიბრებოდით.

¹ საჯირითო და სავარჯიშო მოედანი იყო თბილისში. (ახლანდელ კომუნარების ბაღში). ² გაგვინწარა.

მერე, როცა მაგ ბეზლობით
ზოგმა თავი გადვირჩინეთ.
ქვეყნისათვის ზრუნვა, ფიქრი
ჩვენ თავიდან ავიციდნეთ, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— მოვყევით და სიხარულით
ყოველ დღე ვბედოვლათობდით ¹.

მერე, როს ბედოვლათობით
საქმე ხელთ არ მოდიოდა,
რაც რამ გეჭონდა სულ გავფლანგეთ,
არარა შემოგვდიოდა, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— ერთმანეთს უსინიდისოდ
მამულებს ვეცილებოდით.

მერე, როცა მაგ ცილობით
ერთმანეთი ჩვენ დავლუბეთ,
ერთმანეთის მტრობით ჩვენს სახლს
ცეცხლი ჩვენვე წავუკიდეთ, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— ჭკვიანურად იმ ცეცხლის წინ
ვისხედით და ხელს ვიტბობდით.

მერე, როს ხელთ სათბობადაც
ჩვენი სახლი აღარ ვარგდა,
როცა დიდი და პატარა
გალარიბდა, გალატაკდა, —

¹ აქ—გმხიარულობდით, ქონებას ვფლანგავდით.

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— თვით შევსხედით მაღლა თაროს,
დაბლა ყმებსა ტვინსა ვწოვდით.

მერე, როცა ის ყმებიცა
ღროთა ბრუნვით ჩამოგვერთვნენ
და ცხოვრების ჩვენის წყარო
მაგ გზობითაც თითქო შესწყდნენ, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— მაგას, შვილო, ნულარ მკითხავ...
ვტიროდით, ვიხოცებოდით!..

მერე, როცა მაგ ტირილით
ყმები აღარ დაგვიბრუნდა
და ყმებისა მოშორების
გულს ტკივილი დაგვიყუჩდა, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— რაღაც ბანკი მოვიგონეთ
და მასზედ ვლაზღანდარობდით.

მერე, როს საშვილიშვილოს
ბანკს უმუხთლა თქვენში ერთმა:
ჩემთვის ბანკი რა ჰქვიაო,
არ მომცაო შვილი ღმერთმა, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— «Наполеон»-ბა¹ გვასწავლეო,
მთავრობას ვეხვეწებოდით.

მერე, როცა... — კიდეც როცა!.. —
აქ გამიწყრა პაპა-ჩენი:

¹ „ნაპლეონ“ — რუს. ძველი სამხედრო ბრძანებაა: თოფი მხარზე.

— შემაწულზე ამდენ კითხვით,
«პოქოლუსტა»¹, დამეხსენი.

რა ვაკეთებ? რას ვშვრებოდით?..
მას ვშვრებოდით, რომ თქვენსავით
უსაქმოდ ვეხეტებოდით.

24 აგვისტო, 1871 წ.

ბედნიერი ერი

ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?!
მძიმე ყალბით²,
ლამაზ ფალბით³
მორთული და მშვენიერი;
უწყინარი,
უჩინარი,
ქედღრეკილი⁴, მაღლიერი;
უშფოთველი,
ქვემძრომელი,
რიგიანი, წესიერი;
ყოვლად მთმენი,
ვით ჯორ-ცხენი,
ნახედნი და ღონიერი.

ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?!.
ყველა უნჯი⁵,

¹ გეთაყვა (რუსული). ² ბეგარით. ³ კურტანით. ⁴ ქედმოზრდილი.
⁵ კონეზიანი, შეძლებული.

ყველა მუნჯი,
გულჩეილი და ლმობიერი;
თვალაბმული,
თავაკრული,
პირს ლაგამი ზომიერი;
ყველა ყრუი,
ყველა ცრუი,
ჭკვადამჯდარი, გულხმირი;
მცირე, დიდი
ყველა ფლიდი,
ცულლუტი და მანკიერი.

ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?!
მტვერწაყრილი,
თავდახრილი,
ყოვლად უქმი, უდიერი;
უზღუდონი,
გზამრუდონი,
არ გამტანი დნ ცბიერი;
მტრის არ მცნობი,
მოყვრის მგმობი,
გარეთ მხდალი, შინ ძლიერი;
არ რის მქონე,
არ რის მცოდნე,
უზრუნველი და მშიერი.

ჩვენისთანა ბედნიერი
კიდევ არის სადმე ერი?!

29 აგვისტო, 1871 წ

1

ულვაშ-სრული, მელოტია,
უთაური თავიანი,
ხელთა მლოკი. ქონდრის კაცი,
დიდგულა და ზოხ-ხმიანი.
თუმცა ტანად პატარაა,
სხვათრივ კი კარგა დიდია,
ქვეყანა და ქვეყნის თხოვნა
იმას ფეხებზედ ჰკილია¹.

2

კობტაა და ლობემძვრალა,
პატარა და ჩამომხმარი,
ცხვირ-ნისკარტა, ნიკაპ-წვეტი,
უჟამური, განა გამდგარი.
ჩქევით და გულით მოცვეთილა,
ქვეყანაზედ უქმად გდია,
თვით მალლა ზის, — ქვეყნის საქმე
მასაც ფეხებზედ ჰკილია².

3

ბულა არის, კისერმოკლე,
პირრგვალი და ტანად სრული,
ლაჟღანდარა და მასხარა,
ქვეყნისაგან ლაფდასხმული.

¹ რევაზ ანდრონიკაშვილი, თავად-ახნაურთა წინამძღოლი.
² გიორგი კონსტანტინეს-ძე მუხრან-ბატონი. სენატორი. დასწერა
სტატია, რომელშიაც იცავდა პატარა ერების გადაგვარების აუცი-
ლებლობას.

გაქნილობა რომ გაუდის,
ჰკვის ხმა აქვს დავარდნილია,
მაგრამ ჰკვიანი არ არის,
იგი მარტო გაქნილია.
ტაციობით დღეს აღამებს,
გულმურტალი და ფლიდია,
ყველა ლანძღავს, მაგრამ ყველა
იმას ფეხებზედ ჰკიდია¹.

4

ცხვირდიდა და თვალდიდრონა,
მსუნაგი და ტრაბახია,
ერთი უშნოდ აწოწვილა,
ერთი რალაც ახმახია;
სეხნია ჰყავს სახელ-დიდი,
თითონ კი მარტო გრძელია,
ძველის მცოდნეა, მაგრამა
უბედი და ჰკვაზედ თხელია;
ენაპრტყელია, გულმრუდე.
ადვილად მოსასყიდია,
ამ ყლაპიასაც ქვეყანა,
ძმანო, ფეხებზედ ჰკიდია².

5

თეთრ-წითელი ვაშლსავითა,
ხაშხაშ ლოყა, მსუქანია,
რაც ნახირში გაერია
არ არის დიდი ხანია;

¹ ივანე კონსტანტინეს-ძე მუხრან-ბატონი. გენერალი. ² ისტო
რიკოსი პლატონ იოსელიანი.

ქვეშ-ქვეშაა, მელაძუა,
მორიელი, ფრთხილი, წყნარი,
თქვენ იმას კარგად არ იცნობთ,
დიდი კუდიანი არი.
ქალაჩუნა და ლუჩუნა
ფარისეველი მშვიდია, —
ამ ძრომსაც თავის ქვეყანა,
ძმანო, ფეხებზედ ჰკიდია¹.

6

პირტიტველა და კროლთველა
თავმდაბლად გამოხედია,
არც კარგი, არცა რამ ავი
მის ხელთ არ უმოქმედია.
ყველას უყვარს, ყველა უყვარს,
ყველასთვის მეტად ტკბილია,
ზემოთქმულ ღობემძვრალისა
უკან მიმყოლი ჩრდილია.
მე ვიცი, რომ ქვეყნისადმი
მის გულში ტრფობა დიდია,
მაგრამ საქმით კი ქვეყანა
მასაც ფეხებზედ ჰკიდია².

7

ერთი ვინმე შავგვრემანი
სუსტია და პირად ხმელი,
დიდებში ბრძნად ქებულია,
ჰკევამოკლე და ენაგრძელი.

¹ დიმიტრი ჯორჯაძე, დიდი მოხელე. ² იასე ჭავჭავაძე, დიდი მოხელე.

დიდთა ქებით გაბერილა,
 ვით ავის სენით ტრიკა,
 ახლის აღთქმის კაცი იყო,
 ეხლა ქვემძრომი ხელიკია.
 ახლისა და ძველის შუა
 ის ჩატეხილი ხილია,
 ამ ტყუილს ბრძენსაც ქვეყანა,
 ძმანო, ფეხებზედ ჰკიდია¹.

8

მოხუცია იგი ჯმუხი,
 პირად ბადრი, ტანდაბალი,
 საქმით წმინდა, გულმხურვალე,
 სიტყვატკბილი, კქვამალალი,
 ძველთაგანა ეგლა დარჩა
 გრძნობით საესე, გონიერი,
 მაგრამ გაუბედავია,
 თუმცა უყვარს თვისი ერი.
 ის ძველის და ახლის შუა
 შემაერთავი ხილია,
 მაგრამ ამ კარგსაც ქვეყანა,
 ზოგჯერ ფეხებზედ ჰკიდია¹.

9

მეცხრე გამოცანად ითქმის:
 — ეს ვის დაუწერიაო?
 ნუ გაწყრებით და ნურც იტყვიით:

¹ ბესარიონ ლოლობერიძე, რომელიც იმ ხანებში თერგდალეთლებს ჩამოშორდა. ² გრიგოლ ორბელიანი. ცნობილი პოეტი-კავკასიის მეფისნაცვლის ყოფ. მოადგილე.

— იგი ჩვენი მტერიაო.
თუ გაწყრებით, რა მენაღვლის?!
მე არ მაქვს თქვენი რილია,
ვით თქვენ ქვეყანა, მეც წყრომა
თქვენი ფეხებზე მკილია.

7 დეკემბერი, 1871 წ.

პასუხის პასუხი¹

I

ჩვენ უჩინონი²,
ჩვენ უჩინონი
თქვენ ჩინიანთა ბუხად გგონივართ;
იქილამ ვკნავით,
სად თქვენის მადლით
ხაფანგებ-ქვეშე დამწყვდეული ვართ.
ჩვენ ვვლეთ³ რუსეთი,
მაგრამ არც ერთი
ხელობა თქვენი არ გვისწავლია;
ჩვენი ქვეყანა,
მკვდარი თქვენგანა,
თქვენებო ჩინებზედ არ გაგვიცვლია.
ლიბერალობა,
პატრიოტობა
სალანძლავ სიტყვად არ გაგვიხდია;
თქვენგან ჩაგრული,
დაბრმავებული

¹ პასუხი პოეტ გრიგოლ ორბელიანისადმი (1804 — 1883)

² უჩინარნი და უჩინოები. ³ ნოვიარეთ.

ერი ჯვრებზედ არ გაგვიყიდა.
ქვეყნისა ბელი,
და ხსნის იმელი
თქვენებრ ხელში მჩვრად არ გაგვხდომია;
კაცის მხნეობა,
კაცის ზნეობა
თქვენებრ ჩინებით არ გვიზომია.
სარწმუნოება
და სათნოება
ფარისევლობად¹ არ შეგვიქმნია,
თქვენი სლოკინი,
ხელთა ფოტინი
ღვთისადმი ლოცვად არ მიგვაჩნია.
როს მოვედით ჩვენ,
მსწრაფლ გიცანით თქვენ,
შორს დავიჭირეთ თქვენი ანბანი:
რად ჰკვირობთ მასა,
რომ თქვენს ანბანსა
ვერ შეაჩვიეთ ვერვინ ჩვენგანი.

II

მითამ რად გიკვირთ,
რომ მალლა ვყვირით
მილიონებზედ და სხვაზედ არა!
თქვე ყოვლად ბრმანო!
თვით ოკეანო
ერთად თავმოყრილ წვეთით შემდგარა;
მაშ რაღადა გვგმობთ,
ოდეს ჩვენ ეცდილობთ

¹ ორპირობად. ფარისევლები ებრაელთა სარწმუნოებრივი სექტა აყო პირველ საუკუნეში.

ერთმანეთობით მილიონობას?
 თქვე ნაცარმქექნ¹
 და გულნამცეცნო,
 აქაც ძირს უთხრით ღარიბთ ერთობას.
 ვართ უღონონი,
 უგზო-უკვლონი
 მით, რომ თქვენ ჰყრიხართ უქმად ჩვენშია,
 ჩვენ მოკუნტულნი,
 თქვენ გაბლინდულნი,
 ვერა ვთავსდებით ერთმანეთშია.

III

იმით თამამობთ,
 რომ ბეზლით გეწამობთ
 ურჯულოებას, ღვთის უარყოფას?
 ღმერთი არმობის,
 ღმერთი ყალბობის
 არ ურწმენია ჩვენსა თაობას;
 ღმერთი მზაკვრობის²
 და თვალთმაქცობის,
 ღმერთი უქმობის უარუყვია,
 ღმერთი ხარბობის
 და მძარცველობის
 თქვენთა მსგავსათვის მას დაუთმია.
 ხოლო გეწამს ღმერთი,
 უქმთა³ წარმწყმედი,
 ტვირთმძიმეთა და მაშერალთა⁴ სხსნელი

¹ ნაცარქექებო. ² მუხანათობის. ³ უსაქმურების. ⁴ მზრთმელებ-
 ბის.

ღმერთი ტანჯულთა,
 ღმერთი ჩაგრულთა,
 ღმერთი უძლურთა შეწყნარებელი;
 ყოველთა ძმობის,
 თანასწორობის
 მოძღვრობისათვის ქვეყნად ჯვარცმული¹,
 ძლიერით დამბმელი,
 უძლურთ აწხსნელი,
 თქვენგვარ კაცთაგან გმობილ-დევნული;
 ორგულობისა,
 ორპირობისა
 ძირსა დამცემი და დამთრგუნველი,
 ფარისეველთა,
 საღუკეველთა²
 გამაკიცხველი და გაძღვენელი.
 მან კუბოს მორთულს,
 შიგ სიმყრალით სრულს,
 თქვენებრი კაცი არ დაადარა?!
 ზაკვით³ საესენო,
 ავმორწმუნენო,
 ის თქვენ სიტყვით გწამთ და საქმით არა.

IV

მტრობა ენის
 არს მტრობა ქვეყნის —
 მაგ აზრისა ვართ თანახმა ჩვენა,
 მაგრამა გმობთ,
 ენისა მტრობა

¹ ქრისტე, რომელიც გადმოცემით — ჯვარს აცვეს. ² ებრაელთა სექტა პირველ საუკუნეში. ³ ანგარებით, მუხანათობით.

ბრალად ვის დავდვით—ჩვენა, თუ თქვენა?
 ეხლა რომ ბლავით,
 თქვენ არ იყავით
 ენის პატრონად ჩვენზედ უწინა?!
 ჩვენ ძუძუს ვწოვდით,
 როცა თქვენ ჰგმობდით
 ენას და ხალხსაც — გარეთ, თუ შინა.
 ის არ ხართ თქვენა,
 რომ ღვიძლი ენა
 ბძანებით დასთმეთ აღმოსაქვეთად?!
 შიშით — არც კარში
 და აღარც სახლში
 მას აღარ ხმარობთ თქვენდა სარცხვენად.
 ენა მაღალი,
 მის სიღრმე, ძალი,
 ჩვენგან კი არა, თქვენგან წამხდარა;
 პირველ თქვენგანმა,
 იმა ბედშავმა
 მას მკედრის სუღარი გადააფარა.

V

ენა მდიდარი,
 თქვენს ხელში მკედარი,
 ჩვენ მიგვიღია გასაცოცხლებლად,
 და ამასაც თქვენ
 ცოდვად გვითვლით ჩვენ,
 რაღა პირითა დახვალთ ამ ქვეყნად!
 თქვენგან გმობილი,
 თქვენგანით ლტოლვილი¹

¹ განდევნილი.

ენა ჩვენს ქოხში ჩვენ შევაფარეთ;
კარგად, თუ ავად,
ჩვენ მას ვინახავთ
და მის სიკვდილით არ გაგახარებთ.
გვიან თუ მალე,
დღესა თუ ხვალე,
რაც ენას ვცოდეთ, ის გასწორდება,
მაგრამ კი თქვენი
მრუდე საქმენი
ისევ ისევ მრუდედ დარჩება.
უგზოდ მვლელნოო,
უსწავლელნოო, —
ასეთმა ფურმა უნდა დაგვწიხლოს,
რომ ჩვენზედ ბევრსა
თვით იწველდესა, —
ვაი თქვენს ხელში ჩვენს საქართველოს!
ვინა ყრიხართო,
ვირები ხართო,
მაგ თქვენს ზრდილობას ვით ეკადრება?
მაგრამ შოთამ¹ სთქვა, —
რაც კოკაში სდგა,
იგივე თურმე წარმოსდინდება².

28 იანვარი, 1872 წ.

¹ შოთა რუსთაველა.

თუ გინდა, ძმაო, იგემო
 ამა ქვეყნისა ჴეებანი,
 დიდთა საფეროდ მოჰმართე
 შენი გულ-სიტყვის ებანი.
 მერე ბრძნობით შეიმოსე,
 დიდთა უკმე, სხვათ არა,
 და იქადაგე: — „წესია,
 რომ დიდმა ჰყლაპოს პატარა“.
 ამა წესის სიმართლისა
 შენ საბუთი ვინც მოგკითხოს,
 — „ჯერ ეგრე-თქო, დამიჯერეთ,
 საბუთი-თქო მერე იყოს“.
 დიდნი ხომ დაგიჯერებენ,
 აბა უარს რად იტყვიან?!
 პატარებს ჯანიც გავარდეს,
 დიდნი მადლს გადაგიხდიან.
 თუმცა დიდთა პირფერობა
 არის მონებრივი ქცევა,
 მაგრამ მალლა აცოცვისთვის
 უნდა თურმე კულის ქნევა.
 ამას გირჩევ, იმიტომ რომ
 ჩვენ გვყავს ერთი მეგობარი,
 რომელიცა ამგვარ ქცევით
 ჩვენში ბედნიერი არი.

29 აგვისტო, 1872.

¹ ეს ლექსი ეხება გიორგი მუხრან-ბატონს, რომელიც ამოცანებშიც არის გამოყვანილი.

ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია!..
 აჟმყო თუ არა გეწყალობს, მომავალი ჩენია,
 თუმცა ძველნი დაგშორდნენ, ახალნი ხომ შენია...

მათ ახალთ აღგიდგინონ შენ დიდების დღენია,
 ჩემო თვალის სინათლევე, რაზედ მოგიწყენია?

წვრილ-შვილნი წამოგესწრნენ ნაზარდნი, გულმტკიცები,
 მათის ზრუნვის საგანი შენ ხარ და შენ იქნები,
 არ გიმტყუნებენ შენა, თუ-კი მათ მიენდები¹.

მათის ღვაწლით შეგექმნეს საბე ბედით მთენია,
 ჩემო თვალის სინათლევე, რაზედ მოგიწყენია?

მათი გული შენისა ტრფობის ფართო ბუდეა,
 მათი გულთა ფიცარი შენი მტკიცე ზღუდეა...
 ვერ წაბილწავს მათს გრძნობას სიმუხთლე, სიმრუდეა!
 მათ თვის მკერდით შეჰჰუსრონ მტერთა სიმაგრენია,
 ჩემო კარგო ქვეყანავ, მაშ რად მოგიწყენია?

15 სექტემბერი, 1872 წ.

აღარც ნატვრა და აღარც იმედია!..
 ყველა წარხდა... ვაი ესრეთ შთომილსა! ²
 ვაი იმას, ვისაც ჩემებრ სცემია
 გულს ისარი უიმედო ტრფობისა!..

¹ მიენდობი. ² დარჩენილსა.

ახ, რად გნახე შენ ჩემს საუბედუროდ?
რამან შეგქმნა ეგრე საესე სიკეთით?
ეჰა გულო, ერთხელ დაწყნარებულო,
ერთხელ მკვდარო, რაღად აღსდექი მკვდრეთით?

მე მისი ვარ, ის კი არ არის ჩემი,
ის სხვას ასმევს ნექტარს¹ ნექტარებისას;
სხვას თავს ევლის, სხვას შეჰხარის, სხვას ეტრფის,
მე კი ვწყევლი ღლეს ჩემის გაჩენისას.

სად წარვიდე, ვის შევჩივლო, ვის ეუთხრა?
ვინ განმიღებს დახშულს² კარსა ბედისას?
ვინა ჰკურნებს უკურნებელსა სენსა
სამუდამოდ წაწყმედილ³ იმედისას?

1877 წ.

ბ. ბ. მ — სპს

ნუ, ნუ მაყვედრი, რომ ყოველს ჩვენგანს
ხელსა ვაწვდიდი მეგობრობისას,
რომ უარყოფდი ჩემთ მოძმეთ შორის
სულის სიმდაბლეს, შხამსა მტრობისას...

მე კაცთ სიკეთის მხურვალე რწმენა
კირში თუ ლხინში წინ მიმიძლოდა...
გული თრობილი მის წმინდა მადლით
ჰკუის ცივს თათბირს ეურჩებოდა.

¹ ბერძნული მითოლოგიით — ღმერთების სასმელი. ² დაკეტილს.

³ წარკვეთილ, მოსპობილ.

ნუ მეუბნები, რომ იგი იყო
უგუნურება და ცდომილება, —
ოლონდ კვლავ მომე: ის ცდომა¹ მიჯობს,
ვიდრე უცდომი გამოცდილება!

დაეკარგე იგი!.. აწ მის დამკარგავს
უმადლ, უნუგეშ მივის-ლა² გული...
უმისოდ გული ცივია, ბნელი,
ვითა სადგური გაუქმებული.

ნეტა მას, ვისაც იმ რწმენის შუქი
ერთხელ მაინცა გულსა ჰფენია!
უფრო ნეტა მას, ვისც სამარემდე
გულით რწმენილი გულსვე შთენია!³

ნუ, ნუ მაყვედრი, რომ ყოველს ჩვენგანს
ხელსა ვაწვდიდი მეგობრობისას,
რომ უარყოფდი ჩემთ მოძმეთ შორის
სულის სიმდაბლეს, შხამსა მტრობისას!..

1877 წ.

ბაზალეთის ტბა⁴

ბაზალეთისა ტბის ძირას
ოქროს აკვანი არისო,
და მის გარშემო წყლის ქვეშე
უცხო წალკოტი⁵ ჰყვავისო.

¹ შეცდომა. ² მივის — მაქვს. ³ დარჩენია. ⁴ ტბაა დუშეთის ახლო.

⁵ ბაღი.

მწვანეა მუდამ წალკოტი,
არასდროს თურმე არ სკვნება,
ქვეყნისა დროთა ტრიალსა
იგი არ ემორჩილება.

ვერ ერჩის თურმე მის მწვანეს
ვერც სიცხე, ვერცა ზამთარი,
და იმის მზიან ჩრდილებში
მუდამ გაზაფხული არი.

წალკოტის შუაგულშია
ის აკვანი ასვენია,
და ჯერ კაცთაგანს იქ ჩასვლა
არავის გაუბედნია.

მარტო ერთნი სირინოზნი ¹
იმ აკვანს გარს ეხვევიან,
მარტო იგინი გრძნეულნი
დასტრფიან და დამლერიან...

ამბობენ, — თამარ დედოფალს ²
ის აკვანი იქ ჩაუდგამს,
და ერს თვისთა ცრემლთ ნადენით
ტბა კარვად ზედ ვაღუხუტავს.

ამას კი აღარ ამბობენ, —
აკვანში ვინ ჩააწვინა,
ან თვით ერმა თვისი ცრემლი
ზედ ტბად რისთვის დაადინა...

¹ ბერძენთა თქმულებით — ქალთევზა, რომელიც ტკბილი სიმღერით იზიდავდა მეზღვაურებს დასალუპად. ² საქართველოს მეფე თამარი (1189 — 1212).

იქნებ, აკვანში ის ყრმა წევს,
ვისიც არ ითქმის სახელი.
ვისაც დღე-და-ღამ ჰნატრულობს
ჩუმის ნატვრითა ქართველი?

თუ ესე არის, ნეტა მას
ვაჟკაცსა სახელოვანსა,
ვისიცა ხელი პირველად
დასწვდება იმა აკვანსა!

თუ ესე არის, ნეტა მას
დედასა სახელდებულსა,
ვინც იმ ყრმას პირველ მიაწვდის
თვის ძუძუს მადლით ცხებულსა!

14 ივლისი, 1883 წ.

ღამაჰვირდი

I

ამოწვდილს ხმალსა მტრისასა
წინ მიაგებე ფარიო:
დროზედ ნახმარი ფარიცა
იგივე ხმალი არიო.

II

პატიოსანთ მტერთა შორის
მოციქული ნამუსია.

III

ხმალი იმოღენს ვერას იქმს
მრისხანე და ძლიერიო,
რასაც იქმს მშვიდობიანი
კალმის პატარა წვერიო.

IV

შუბი დიდია და მძლავრი,
სისხლმღვრელი, სისხლის მსმელია,
წყნარი, პაწია ნემსი კი
შიშველ-ტიტველთა მცმელია.

V

თუ სახელის შოვნა გინდა,
დღეს ისეთი ნერგი დარგე,
რომ ხვალემა მაღლობით სთქვას:
ნანერგითა შენით მარგე.

VI

სიკეთით სძლიე შენს მტერსა,
ერიდე სისხლით ზღვევასა:
სულგრძელობითა ძლევა სჯობს
ვაჟკაცობითა ძლევასა.

VII

წუთის-სოფელი ესეა:
ღამე დღეს უთენებია,
რაც მტრობას დაუქცევია —
სიყვარულს უშენებია.

VIII

ვაჟკაცო ცრემლსა რად უძრახვენ!
რკინაც სტყდება, როს სცემს გრდემლი...
კაცო და პირუტყვო გასარჩევად
ღმერთმა შეჰქმნა მარტო ცრემლი.

IX

ვაჟკაცად იმას არ ვაქებ,
ვინცა სისხლისა მღვრელია,
ვაჟკაცად იგი მიქია
ვინცა უბედურთ მხსნელია.

X

კაცად მაშინ ხარ საქები,
თუ ეს წესი წესად დარგე:
ყოველ ღღესა შენს თავს ჰკითხო, —
აბა მე ღღეს ვის რა ვარგე?

XI

გებრალეზოდეს, ნუ ჰრისხავ
კაცს შენზედ შურით მწდომსაო!..
კეთილი ფარად უფარე
შენთვის ბოროტის მდომსაო,
მადლისა წყაროს ასმევდე
ცოდვის გუბეში მდგომსაო.

XII

მადლმა სთქვა: წუთის-სოფელში
ყოფნა ვაი რა ძნელია!
ძალ იჰძალოვნობს, ჰბატონობს,

მე გული გადამელია;
ხაცა კი შეეხვდი, დამძლია,
ვერ შევუბრუნე ხელია...
მართალი უთქვამს, ვინცა სთქვა:
«ძალა აღმართის მხენელია».

XIII

არა, არ ვუქებ ვაჟკაცსა
კაცთა მუსრვას¹ და ომსაო!..
ვაჟკაც იგია, ვინც მართალს
ეტყვის ქვეყანას მცდომსაო²;
ვინც არ შეუდრკა მრავალსა,
ხშირად მართლისთვის მწყრომსაო,
ვინც კრავს უმანკოს ეკრძალვის³
და პირში უდგა ლომსაო.

XIV

კჳუამ სთქვა: წუთის-სოფელსა
აღმართი მე ვახვნივინე,
თესლი მოგერიბნე და ხნულში
დავთესე, დავაბნევინე,
ულონოს ღონე მე მივეც,
ხელი მე გავაქნივინე.
გულმა სთქვა: კჳუავ, მართალ ხარ,
და ზოგიც მე მათქმევინე:
შენი ნახნავის გორახი⁴
ფარცხით მე მომადშენეტინე;
ნაგოლვი, მშრალი ბელტები
ცრემლით მე მომარწყევინე;

¹ ხოცვას. ² შემცდარს. ³ ეხათრება. ⁴ გამხმარი ტალახი.

შენი ნათესი, ნანერგი
სისხლის ღვრით გამაზრდევინე:
შენსა ჯეჯილში, ყანაში
ღვარძლი მე ამარჩევინე:
ნამაგარი¹ ძნად შევკარ,
ზვინად მე დამადგმევინე...
ეკვნეს, რომ ერგოს ყველას სწორად,
და შენ ეს ვერ გაქმნევინე,—
არ იქმნა, ჭკუავ, მადლის გზა
მე შენ ვერ დაგაქნევინე.

1886 წ.

კითხვა-პასუხი

კითხვა

კარგი რამა ხარ, ჩემო ქვეყნავ,
ლამაზად მორთულ და მოკაზმული:
მაგრამ რამდენადც მშვენიერი ხარ,
იმდენად უფრო მიკვდება გული.

გიმხერ და მხერა კვლავ სწყურიან თვალს,
გისმენ და სმენით ყოფი ვერ ჰძლებას;
მაგრამ რამდენადც საყვარელი ხარ,
იმდენად უფრო გული მიკვდება.

რა დაგრჩენია კვლავ სანატრელი?
ღვთისგან რა არ გაქვს მომადლებული?²
მაგრამ რამდენადც მადლით სავსე ხარ,
იმდენად უფრო მიკვდება გული.

¹ ნაჭირნახულები. ² მოცემული.

ვინ მოგმართოს შენ და წინ არ დახედეს
შენი სიმდიდრე, შენი უხვება;
მაგრამ რამდენადც მდიდარ-უხვი ხარ,
იმდენად უფრო გული მიკვდება.

მარკვი¹, რად არის იქ გულთა კდომა,
სად სიცოცხლეა გახარებული,
და რამდენადც შენ ცხოველ-მყოფელ ხარ —
იმდენად უფრო რად კვდება გული?

პასუხი

— მე სამოთხე ვარ და თქვენ კი, თქვენ კი!..
ვაი, ძე² ჩემი ბედკრულ, უძლური!..
იქ თვით სამოთხე ჯოჯოხეთია,
სად თვის შხამს ანთხევს მტრობა და შური.

საყვარელი ვარ... ჩემს მზიან ჩრდილში
სიყვარულს უნდა თვის ტახტი ედგას,—
და, ვაი, იმის სანაცვლოდ თქვენ კი
ერთმანეთს აყრით კრულვას და წყევლას!..

მადლით სავსე ვარ და, ვაი, ჩემს შვილს
ეგ მადლი ჩემი ვერ უშენევია³;
და ან იქ რა ჰქმნას თვით წმინდათ-წმინდამ,
სად ცოდვას მადლი დაუძლევია?

მე მდიდარი ვარ და თქვენ კი, თქვენ კი...
ლუკმა-ნატრულნი ერთმანეთსა სჭამთ,
მე ტკბილ ცხოვრების წყაროსა გაწვდით
და, ვაი, თქვენ კი ძმა ძმის სისხლსა სვამთ!..

¹ მითხარი. ² შვილი. ³ შეუფერებია.

იქ თვით სამოთხის წალკოტი¹, მდგელო²
უდაბნოლაა ურგებ-ურწყული,
სადაც არ აბნევს თვის წმინდა ნამსა
სული მართალი და წრფელი გული.

[1894 წ.]

ლ ა მ ე

როცა ყაყანი³ ქვეყანისა სრულად მისწყდება
და აღარ ისმის ბოროტების ხმა მოსაწყენი,
როს მძინარ სოფელს კამარა ცის ზედ გარდემლება, —
სამხრეთის ღამევ! მაშინ მიყვარს ყურება შენი.

¹ ბაღი. ² მინდორი, ველი. ³ მრავალთა ლაპარაკი.

303330

ა ჩ რ დ ი ლ ი

ვეძღვნი ივ. პოლტარაცკის¹ და ილია წინამძღვრიშვილს²

«რა ვარდმან მისი ყვეილი გაანმოს, დაამჟკნაროსა,
იგი წავა და სხვა მოვა ტურფასა საბაღნაროსა»,
რ უ ს თ ა გ ე ლ ი.

I

აღმობრწყინდა მზე დიდებულადა
და გაანათლა ქვეყანა ბნელი,
კავკასის მთების წვერთა მაღალთა
ზედ გადაჰფინა ოქროს ნათელი.
აღმოჩნდა მთების ზემოთ მყინვარი³,
ცისა და ქვეყნის შუა დაკიდულ,
იგივ დიადი, იგივ მძვინვარი,
იგივ დიდებულ და დადუმებულ.
ქვესკნელთ ძალთაგან იგი მთა მედგრად
ცის გასარღვევად აღმოზიდულა,
მაგრამ მის სრბოლა⁴ ცაში უეცრად
თითქო განგებით⁵ შეყენებულა.
მისი ყინულით ნაკვეთი თავი
მოირთო მზისა ოქროს სხივებით,

¹ ივ. პოლტარაცკი ილიას ამხანაგი იყო გიმნაზიიდან.

² ილია წინამძღვრიშვილი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, დამაარსებელი წინამძღვარიანთქარის სკოლისა, რომლის გახსნაზე-დაც ილიამ შესანიშნავი სიტყვა წარმოსთქვა. ³ ყაზბეგის მთა.

⁴ სვლა. ⁵ განგებისგან.

ქვეყანას მშვიდარს მის ფრთეთა ზეგვი
დასცქერის რისხვით და მუქარებით, —
თითქო ელისო განკითხვის დღესა,
რომ იგრილოს, წამოიჭუხოს,
ხმელეთს დაეცეს, მერმეთ ქვესკნელსა,
თვითც დაიღუპოს, ისიც დაღუპოს.

II

მაგრამ ისეთი მშვიდი, ნარნარი
იყო იმ დღისა ლამაზი დილა,
რომ თვით მყინვარის რისხვა და ზარი
იმ დილის მადლსა დაემორჩილა.
ქვეყანაც იყო დაღუმებული,
თითქო ღუმილით ყურს უგდებს ცასა, —
და ცაც უღრუბლო და მზიარული
გადმოათენდა მადლს ქვეყანასა.
ხოლო კი ჩემი უნდო¹ გონება
არ მოიხიბლა იმ დილითაცა...
„ნუ გჯერსო, — მითხრა, — ეს მყუდროება,
„სტყუისო ზეცაც და ქვეყანაცა!
„ამგვარი დილა ქვეყანას ბედკრულს
„ბევრჯერ სხვა დროსაც გასთენებია,
„მაგრამ არც ერთხელ მის გულსა ვნებულს
„მადლი ცისა არ მიჰკარებია.
„სულ ტყუილია, რასაც ეხლა ჰგონობ...
„ქვეყნის დრტეინება² დაუძინარი,
„ღრმად ჩააკვირდი მის ღუმილს და სცნობ, —
„თვით მაგ ღუმელში რა წყევლა არი!“

¹ ეჭვიანი, სკეპტიკური. ² შფოთვა, მღელვარება.

III

ბოლოს კი დილის სიტკბოებაში
მეც განმიფანტა ეჭვთა ღრუბელი *
და ყოვლად მხსნელმა სასოებაში ¹
მომცა ნუგეში მაცხოვრებელი.
ამა ნუგეშით აღძრული სული
აღმევსო ნელის სიხარულითა,
ეჭვთავან წინათ გვემული ² გული
განცხოვლდა წმინდის სიყვარულითა;
გარდომეველინა ყოვლად შემძლები
ქვეყნისა ამის სიკეთის რწმენა,
აღმიფრთოვანა მან ოცნებები
და განმიწმინდა ხედვა და სმენა.
მეწვივნენ იგი უცხო ხილვანი,
სავსენი ლხენით, ნეტარებითა,
რომელთაც წარაქვთ ³ კაცთ გულისთქმანი.
საიდუმლოების მაცდურებითა.

IV

და მომევიტა მე კაცი დიდი,
მყინვარზედ მდგომი მოხუცებული;
ვითა ქვეყანა --- ისც იყო მშვიდი,
უძრავი, უხმო, დაფიქრებული.
მარჯვენა ხელით ეჩრდილნა თვალნი,
ყურადღებითა შორს გაჰყურებდა,
მის გარეშემო შვენოდნენ მთანი

¹ იმედმა. ² ნატანჯი. ³ მიაქვთ.

და მათ ფეხთა ქვეშ თერგიც¹ გაჰყეფდა.
თერგი მრისხანე, თერგი მბღღვინვარე
ქათისა ზვირთთა მიაქანებდა,
ვით შმაგი ლომი დაჭრილი, ცხარე,
ჰრბოდა, ჰბლაოდა, მიღრიალებდა,
სკეჭდა და ჰქუხდა... კლდენი და მთანი
თვის მაშფოთარ შვილს გადმოჰყურებდნენ
და მის ბლავილთან მათი ყრუ ხმანი
ხეობაშია მგზავრს აშინებდნენ.
იქით შორს სჩანდნენ მინდორნი, ტყენი,
და იმათ შორის — არაგვიც² ჩვენი...

V

ჩვენო არაგვო! რა რიგ მიყვარხარ!
ქართლის ცხოვრების მოწამედ შენ ხარ...
შენს კიდეებზედ ჩემი მამული
იყო ერთ დროსა გამშვენებული!
ჩემის ქვეყნისა დიდება ძველი
შენს წმინდა თვალ-წინ აყვავებულა;
მიყვარხარ მისთვის, რომე ქართველი
აქ — შენს კიდეზედ დაბადებულა.
შენ ზვირთებ შორის ჩემის ქვეყნისა
გრძელი მოთხრობა დამარხულია
და წმინდა სისხლი ქართველებისა
შენს კიდეებზედ გადასხმულია.
იქ, სადაც შენსა ძლიერსა წყალსა

¹ მდინარეა კავკასიონის ჩრდილო კალთიდან გამომდინარე.
ერთვის კასპიის ზღვას. ² მდინარეა.

შეურევ მღვრის და მღვრისა¹ მტკვარსა,
იქ ერთხელ ქართველის სიცოცხლე ჰდუღდა,
იქ მამულისთვის ქართველის ხმა ჰქუხდა.
შენს ზვირთებს გაჰყენენ საუკუნენი
და საუკუნეთ — იგი ქართველნი!..
გულ-ხელთ დაკრეფით შენსა წმინდა წყალს
რამდენჯერ ტანჯვით ვადევნებდი თვალს!
რას ვეძებდი მე? ჩემ ქვეყნის წარსულს,
შენ-წინ დაღუპულ ჩემს ძველსა მამულს, —
და მარტო სისხლი ჩემს თვალს დაღალულს
აძლეგდა ხოლმე გულსაკვდავ პასუხს.

VI

მაგრამ საკუთრად არცა არაგვმა,
არც თერგმა, არც ტყემ და არცა მთამა
არ მიიზიდა მოხუცის თვალი,
მთილამ ამაყად გადმოშვირალი, —
სრულ საქართველო მოჩანდა შორსა...
იგი მოხუცი მის დააცქერდა;
ქვეყნის მარგალიტს მაგა ობოლსა
სიყვარულითა იგი დამზერდა.
საიღამა ხარ, რამ მოგავლინა,
ჰოი, საკვირველო კაცო, მითხარი?
რად დაგიგდია² შენ შენი ბინა
და ამა მთაზედ რისთვის ხარ მდგარი?
და, რა ვსთქვი ესა, მსწრაფლვე მომესმა
იმა მოხუცის დიდებული ხმა:

¹ მღვრეს. არაგვი მტკვარს ერთვის მცხეთასთან. ² მიგითოვებია.

VII

„მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა!...
მე ვარო შენი თანამდევი, უკედავი სული.
შენთა შვილთ სისხლით გული სრულად გარდამებანა,
ამ გულში მე მაქვს შენი აწმყო, შენი წარსული.
მეცა ვტანჯულვარ, ჰე ბედკრულო, ჰმენის ტანჯვითა,
შენისა ცრემლით თვალნი ჩემნი მიტირებია,
მეც წარტყვევნილვარ¹ წარსულთ დღეთა შენთა ნატვრითა,
შენის აწმყოთი სული, გული დამწყლულებია.
წარვლილთა² დღეთა შენთა მახსოვს დიდებულება,
ვიცი, რომ იყავ ერთხელ შენცა მორკმულ³ ძლიერი,
შენცა გფენია ქვეყნის მადლი — თავისუფლება,
ეხლა აღგვილა ყველა ესე, ვითარცა მტვერი...
და ძესა შენსა დღეს არც კი სწამს შენი აღდგენა,
განწირულების შთასდგომია მას გულში წყლული,
მას დაჰკარგვია ტანჯვათ შორის შენდამი რწმენა
და დაუგდინარ ვით ტაძარი გაუქმებული.
ვიდრე ძე შენი არ გაიკვლევს ზოგადს ცხოვრებას
და მცნების ნათლით ზე-აღზიდულ, ამაღლებული
კვებით არ განსჭვრიტავს საზოგადო ცხოვრების დენას,
იმ დრომდე იგი უიმედო, შეწუხებული,
უქმისა დრტვინვით, გულის-წვითა მწარე ცრემლს დაღვრიხ,
მაგრამ არ ირწმენს, წამებულო, შენს აღდგენასა,
და იგი ცრემლი ურწმენობის, ეჭვის და ტანჯვის,
ჰლაღადებს მხოლოდ ძისა შენის უძლურებასა.

¹ დაუტყვევებლვარ, გაუტაცნივარ. ² განვლილთა, ³ მდიდართი, სახელოვანი.

VIII

„აქ არვის — დიდსა, თუ პატარასა, —
 ქვეყნის ტკივილით არ სტკივა გული,
 დაჰვიწყებია, რომ ქვეყნად ცასა
 ღვთად მოუცია მარტო მამული¹;
 დაჰვიწყებია, რომ დიდი არი
 ღვთისა წინაშე იგი ცხოვრება,
 რომელიც ქვეყნის წვითა დამწვარი
 ქვეყანასავე შეეწირება.
 წმინდაა იგი, ვისაც ელირსა
 მამულისათვის თავის დადება!..
 ნეტა იმ ვაჟეცს, ნეტა იმ გმირსა,
 ის თავის ხალხში აღარ მოჰყვდება.
 მას განაცოცხლებს სიმღერა ხალხთა,
 შორს საუკუნეთ ეტყვის მის სახელს,
 და არა ერთხელ ჰაბუკთა ყრმათა
 ზმლის ტარზედ ძლიერს აუთრთოლებს ხელს;
 იმ სიმღერას რა ისმენს მხცოვანი,
 სიბერის ჟამსა კელავ მოიფონებს,
 გმირის სიკვდილი სახელოვანი
 ახლად ცხოვრებას მას მოანდომებს;
 აკვანზედ დედა უმღერებს შვილსა
 ტკბილისა ხმითა იმ სიმღერასა,
 და თუ ინატრებს რასმეს მისთვისა, —
 ინატრებს გმირის მის დიდებასა;
 და უფრო ხშირად იმღერს ქალწული,

¹ სამშობლო.

გმირს მოიგონებს და გამხნევდება,—
ყოველი იმლერს და სხვა მორჭმული
გმირი იმ მღერით დაიბადება.

IX

„მაგრამ, ქართველნო, სად არის გმირი,
რომელსაც ვეძებ, რომლისთვისც ესტირი?
იგი აღარ გყავთ... მის მოედანი
ჯაგით აღვსილა, ვერანად ქმნილა,
გმირის დამბადი დიდი საგანი
თქვენში სპობილა და წაწყმედილა.
გადასდგომიხართ თქვენ ქართველობას,
დაგინგრევიათ დიდი მამული,—
რალა დაჰბადავს თქვენში დიდს გრძნობას?
რითი აღტკინდეს ქველისთვის გული?
თქვენ გარს მადლითა სავსეს ბუნებას
შეუკრებნია ყოველიფერი,
რომ მისცეს თქვენში ზრდა დიდს ცხოვრებას,
ჰყოს იგი ძლიერ და ბედნიერი.
ვიშ, ეს ქვეყანა, ხმელეთის თვალი,
დიდის სამოთხის კუთხე პატარა,
ქედმოდრეკილა ნალვლით საწყალი,
რომ მისი ტრფობა თქვენში შემწყდარა;
რომ დაგიგდიათ უმწედ, უნუგეშ,
თქვენის სიავით დაწყლულეზულა,
თქვენგან გმობილი, — უცხოის კალთის ქვეშ,
ვითა ობოლი, შეფარებულა.

X

„ხოლო აქაც კი ვრდომილთ¹ შორისა
ღვთის ნაპერწკალი ზოგჯერა ჰკრთების,
ქვეყნის წარხდომას გული ზოგისა
შეებრძვის და არ ემორჩილების;
მაგრამა ლალვა², შური და მტრობა
იმ ზოგთა შორისც ორმად ჩანერგულა,
ამა ჭირთაგან მათი მხნეობა
აღძვრისა უმაღ გაცუდებულა.
აგერ ორ-სამს კაცს რაღაც უგრძენიათ,
ქვეყნისა სახსრად ერთად მოდიან,
ერთის საქმისთვის გაუღვიძნიათ
და ერთმანეთს კი არ ენდობიან.
ერთმანეთისა მათ სიკეთე ჰშურთ,
თუმც ერთისათვის თითქო იღვწიან;
თვით ამხობენ მას, რის აღდგენაც ჰსურთ,
თვით ჰშველიან მას, რასაც ებრძვიან.

XI

„აგერ უფალი“ და მისი მონა!
თრთოლით სასწორეზედ ხარჯს უწონს ძნელსა
და, რა დასწორდა სასწორზედ წონა,
უფალი ჰინას³ ზედ ადგამს ფეხსა
და მით მის ხარჯსა ერთსა — ორად ჰხდის...
მონამ მწუხარედ გულს გაიღიმა,
უმწეობითა თავის ხარჯსა ჰზრდის

¹ დაცემულთა. ² შუღლი. ³ ბატონი. ⁴ სასწორის ჯაჭი მისა.

და საწყლის თვალთგან ცრემლმა იწვიმა.
 მაგრამ ქვა არის ბატონის გული,
 ვერ დაარბილებს მას შებრალება;
 ვერა გაჰკურნოს მან მონის წყლული,
 ვინც მონებას თვით ემორჩილება.
 მონა ბედშავი, მონა საწყალი
 სდგას, ევედრება მის თვალი შევებას,
 და გულში ჰფიქრობს: ვიშ, ჩემი ბრალი!
 რით შევძლებ შეილთა ჩემთ გამოკვებას?
 ვიშ, ჩემი ოფლი, მათთვის დაღვრილი,
 ნაყოფი, იმა ოფლით გაზრდილი,
 დღე-და-ღამ ჩემი უწყვეტი¹ შრომა,
 დარში, ავდარში ცის ქვეშე დგომა,
 ვაი, ვაგლახი, ჭირნახულობა.
 თმენა, ცდა, სიმხნე და უძილობა
 მარტო ბატონის თვალსა ახარებს
 და თქვენ, ცოლ-შვილო, კი არას გარგებს.
 ვაიმე, ბედკრულს რაღა დამრჩება,
 რომ გავახარო ცოლ-შვილის თვალი?
 ვინა შრომობდა და ვინა ჰძღვება,
 ღმერთო, სად არის აქ სამართალი?!.

XII

„შენში კაცისას გრძნობას არ ხედვენ,
 დედას ძუძუდგან შვილსა აჰგლეჯენ,
 ვინ იცის, სიღამ სად გაჰყდიან...
 უწმინდურისა ხელითა სთხრიან
 დედისა გულში უკეთესს გრძნობას,

¹ განუწყვეტელი.

ცოდნად უთვლიან შვილისა ტრფობას.
თუ ღმერთმა მისცა შენსა ასულსა
სილამაზე და მშვენიერება, —
მონავ ჩაგრულო, ვითამ შენს გულსა
სასიხარულოდ ეგე ექნება?!
ქალს წაგართმევენ, ქალს გაჰყიდიან,
ნამუსს მოუკვლენ შეუბრალებლად,
და წრფელსა გულში ღვარძლს ჩაასხმიან,
გახდიან ყვავილს ფეხ-ქვეშ სათრევლად.
უმანკო პირზე შენს ტურფას ქალსა
გარყვნა დაასგამს საზარო დაღსა...
მას, რაც გიყვარდა, ნახავ დაცემულს,
ნამუსწართმეულს და შეგინებულს!..
პირს უკუ-იქცევ და შეძრწუნდები,
ცრემლს მოინდომებ და არ გექნება,
წყევლით, ვაებით მას განშორდები
და ქალი შენი შენ შეგზარდება, —
და მაშინ იტყვი: ნეტავი გველად,
გველის წიწილად მე მომცემოდი,
რომ ქვეყნის ქელვად¹, ქვეყნის სათრევლად
შენ, შ ილო ჩემო, არ გამხდომოდი.

XIII

„შრომისა შვილო, მძიმე უღელი
ქვეყნის ცოდვისა შენ გაწევს კისრად,
თუმცა ტვირთმძიმეთ შემწყნარებელი
შენის დახსნისთვის ჯვარს ეცვა ქვეყნად!²
თუმცა ქვეყანას მისი მოძღვრება

¹ ფეხის გასათელად. ² იგულისხმება ქრისტე.

დღეს მარტო სიტყვით უქმით ჰრწმენია,
 მაგრამ ცხადად ჰხმობს მის წმინდა მცნება,
 რომ მყოლობადი¹ მარტო შენია.
 შრომა, აწ ქვეყნად ტყვედა პყრობილი,
 მძარცველობის ქვეშ ჩაგრულ-ვნებულა,
 ხოლო რღვეულა მისი ბორკილი
 და დასამსხვრევლად გამზადებულა.
 შრომისა ახსნა² ეგ არის ტვირთი
 ძლევამოსილის ამ საუკუნის,
 კაცთა ღელვისა დიადი ზვირთი
 მაგ ახსნისათვის მედგრადა იბრძვის.
 ველარ განუძლებს ქვეყანა ძველი
 განახლებისა გრიგალის ქროლას,
 ველარ განუძლებს ქვეყნის მძარცველი
 ჭეშმარიტებით აღძრულსა ბრძოლას,
 და დაიმსხვრევა იგი ბორკილი
 შემფერხებელი კაცთა ცხოვრების,
 და ახალს ნერგზედ ახლად შობილი
 ესე ქვეყანა კვლავ აღყვავდების.

XIV

„შრომის სუფევა * მოვა მაშინა
 ჭეშმარიტების მის ძლიერებით
 და განმტკიცდება სოფელსა * შინა
 კაცთმოყვარების სახიერებით.
 ყველასთვის იქმნეს იგი სუფევა
 თანასწორადა ნიჭთა მფენელი;

¹ მოშავადი. ² განთავისუფლება. ³ ბატონობა. * ქვეყნად.

მის მაღლით წარწყმდეს¹ ძარცვა და რბევა²
 და ერთგან სძოვდეს ცხვარი და მგელი.
 მაშინ უქმ სიტყვად არ იქნებიან
 ძმობა, ერთობა, თავისუფლება,
 ეკლის გვირგვინით აღარ ივლიან
 კაცთმოყვარება და სათნოება.
 ალლო აილო ქვეყანამ ძველმა,
 რომ დღე-და-დღე მის წყობა ირღვევა,
 და ამ ზვიადმა საუკუნემა
 უნდა შვას იგი შრომის სუფევა.
 მაშინ, მაშვრალო³, შენც განკაცდები,
 წართმეულთ ნიჭთა კვლავ მოიპოვებ,
 სხვას ძირს არ დასწევ, თვით აღმაღლდები;
 არც ვის ემონვი და არც იმონებ.
 მაშინ ეგე ხმა შენის სიმღერის,
 დაბლად ღულუნი დაღონებული,
 მღერა, ვით კენესა, საწყალის მეხრის,
 შორი ხმა მწყემსის დაობლებული, —
 მხიარულ ხმებად გარდაგეცვლების
 და შენს გუთანზედ გულით ღმობილი
 იტყვი სიმღერას თავისუფლების.
 ეგ სიმღერაა ვით ლოცვა ტკბილი!..
 მინდორნი, ტყენი, ნახნავნი, ველნი
 შენის ლხენითა განიხარებენ,
 შენგან შემკულნი იგი ყოველნი
 შენს ტკბილს სიმღერას ბანს გამოსცემენ.

¹ მოისპოს, აღიკვეთოს. ² მშრომელო.

„აგერ დიდკაცი დარბაისელი
 კმაყოფილების განცხრომაშია
 მაშინ, როს მისი მოძმე საწყალი
 სასოწარკვეთილ მონებაშია.
 მოძმეთა ხსნისთვის თავის დადება
 წმინდა ხვედრია მხოლოდა გმირთა
 და მას ვით შესძლებს თავმოყვარება,
 რომელიც იმა დიდკაცთა სჭირთა?
 ის რად ინდომებს ქვეყნისა ბედსა,
 როს მასა შველის მის ბედკრულება?¹
 რად შეებრძვის ის სიბოროტესა,
 როს მეოხებით მისით თვით ჰრჩება?
 აგერ ვაჰარიც ცბიერის ღიმით
 მოძმეთ ატყუებს, რა ჰყიდის ნივთსა,
 და ძმა მის მოკვდეს თუნდა შიმშილით,
 უნაღვლოდ განვლის ცხოვრების ხიდსა.
 აგერა მღვდელნიც — ერთა მამანი —
 რომელთ ქრისტესგან ვალად სდებიათ
 ამა ერისა სულის აღზრდანი,
 რა-რიგ გულ-ხელი დაუკრებიან!
 სად არის სიტყვა ღიდის სწავლისა,
 სიყვარულის და სამართალისა,
 რომ მათ ბაგეთგან არ მომდინარებს
 და ერს დაცემულს არ აღამალლებს?
 სად არის იგი მლაღადებელი
 ქვეყნის ხსნისათვის ჰეშმარიტება?
 სად არის იგი ბიწის² მღვდენელი
 ჯვარცმულის ღმერთის მალალი მცნება?

¹ უბედურება. ² გარყვნილების.

XVI

„აგერ ტფილისიც!.. ყრმასაც და ბერსაც,
 ქალსა — მაზინჯსაც და მშვენიერსაც,
 დიდსა, პატარას, თავადსა, გლეხსა,
 მე უხილავი ყურსა ვუგდებდი,
 მაგრამ კი, ვფიცავ ქართველის სახელსა,
 მათს აზრში აზრსა მე ვერ ვპოვებდი.
 ერთგზით შეჰხედავ და იქ ცხოვრება
 მართალ ცხოვრებად მოგეჩვენება:
 ჰლხინობენ კიდეც, კიდეც ჰხარობენ,
 ჰფიქრობენ, ჰგრძნობენ და ჰმოქმედობენ,
 ჰხედავ ფაცა-ფუცს და ყველგან ჟღივილს,
 უბედურ ცრემლთან ბედნიერს ღიმილს,—
 მაგრამ მათ ცრემლსა, ღიმილს, თუ გრძნობას,
 სიხარულს, თუ ფიქრს, თუ მოქმედობას,
 ფრჩხილის ოდენიც არა აქვს აზრი
 და ყველა იგი თვალთმაქცი არი.
 ფუჭია იგი მისი ცხოვრება,
 უფერულია და ცალიერი,
 არც სიცოცხლეა, არც გემოვნება,
 არცა საგანი გულწარმტაცული!
 იქ დღე ჰრბის დღესა, ვით ჰრბოდა გუშინ,
 ერთნაირად და უფერულადა,
 რისთვისც მამანი იღვწოდნენ¹ უწინ —
 დღეს შვილთ არ უღირთ არც ერთ ფულუ რადა².
 გრძნობას — ოქროსა ფასად ჰყიდიან.

¹ მოღვაწეობდნენ. ² გროშად.

მთავრის ღიმილზე — პატიოსნებას,
და დაჟანგებულ ბორკილზე სცვლიან
თავის მამულის თავისუფლებას.

XVII

„აგერა მცხეთაც — სავანე¹ გმირთა,
დიდი აკლდამა დიდის ცხოვრების,
სად პირველ ქართველის მორკმულთა² შვილთა
ღრმად ჩარგეს ძირი თავისუფლების;
სადაც ჰყვაოდა ხე ცხოვრებისა“³
ქართველის გულიდამ აღმოცენილი,
და წყარო იგი წყაროდ შვებისა
სჩქეფდა იმ გულით გარდმოდენილი;
სად ის ხე ნაძვის მის სუნნელისა
ჰყვაოდა ქართველის წყულთა კურნებად,
და მის ქვეშ წყარო უკვდავებისა
სცემდა იაზმას⁴ ერის ცხოვნებად;
სად იმ ხის წმინდის ფოთოლი, ხილი
საკვდავადც დაჭრილს ეკურნებოდა;
სად იმა წყაროს წყლით დაბანილი
ქართველის ტკივილი დაუუჩნდებოდა, —
აწ აღარა სჩქეფს წყარო ცხოველი,
ხე ცხოვრებისაც იგი დამჰკნარა
და იგი დედა-ქალაქი ვრცელი
აწ სამიკიტნო დაბად გამხდარა.
ნგრეულან მისნი დიდნი-პალატნი,

¹ სადგომი, ბინა, ადგილი. ² სახელოვანთა. ³ აქ იგულისხმება
ლეგენდა სვეტიცხოველზე, რომლის ადგილას აავეს მცხეთის ტა-
ძარი. ⁴ ვგრეთწოდებული ნაკურთხი წყალი (აიაზმა).

დიდი ცხოვრება მის დაცემულა,
დღეს იმ ცხოვრების წმინდა ალაგნი
პირუტყვთა ქელვით შეგინებულა.

XVIII

„ქართლის სამკვიდროვ¹, ქვეყნის თვალად დაბადებულო,
რამდენს ვაებას შენსა თავზედ გარდაუვლია!..
ჯვარცმულის ღვთისთვის თვით ჯვარცმულო და წამებულო,
ეკლიანს გზაზედ შენებრ სხვასა რომელს უვლია?
სხვა რომელია, რომ ათასთ წელთ ბრძოლა მედგარი
გამოეველოს და სრულიად მტერად არ აღგვილიყოს?
შენ ხარ, მარტო შენ!.. მაგალითი სხვა არსად არი,
რომ სხვა ქვეყანას, სხვასა ერსა ეგ შესძლებიყოს.
შენთა შვილთ გული შენთა მტერთა შეაკლეს ზედა,
ორი-ათასის წლის ბრძოლაში მათ სისხლი ჰღვარეს,
მაგრამ ამაყი თვისი თავი ქვეყანაზედა
არავის წინა სამუდამოდ არ მოიხარეს.
ორი რამ იყო, რისთვისაც ძე შენი იღწოდა, —
ბედმა უწყალომ სხვა საქმისთვის არ მოატალა, —
მამულისა და რჯულისათვის იგი იბრძოდა,
ორრე დაიცვა, მაგრამ ყველა მათ ანაცვალა.

XIX

„თვალ-წინა მიღვა ის კირთების² ბედშაჰნი დღენი,
როს შენ დაგიპყრო მაკედონის გმირის³ ლაშქარმა,
და შეგირყია დიდ ცხოვრების სამკვიდრო ბჭენი

¹ ქვეყანა ე. ი. საქართველო. ² მონობის. ³ ალექსანდრე, მაკედონიის მეფე (356 — 323 წ. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე). მისი სახით აქ ი. ჭ — ძე ახასიათებს რუსეთის თვითმპყრობელობის პოლიტიკას.

შენმა მოძულემ და მოლაღემ¹ უცხო მთავარმა.
 სძულდა ქვეყანა, რომელიცა მას ეპყრა ხელთა,
 სძულდა თვით ერიც, მის სიკეთე, ნიჭიერება...
 ვერა, ვერ ჰმართონ ვერსად ერი იმა მმართველთა,
 ვისც არ აქვთ ერის სიყვარული და შეწყნარება.
 ერის მზავგრელი, ქვეყნის მთხრელი იგი მმართველი
 მთელს საქართველოს თვის ფერხთა ქვეშ მჩვარებრ ჰქე-
 ერის იმედის, სასოების, ნიჭის მმუსგრელი [ლვიდა,
 თვით ერის ენას — მაგ ერის განძს — იგი სდევნიდა.
 სძაგდა ყოველი, რაშიც იყო ერის ღირსება,
 რაშიაც ერი თვისთა ნიჭთა იყო მსახველი,
 რაშიაც იყო მის ღიდება, პატიოსნება,
 რისთვისაც დაშვრა² მამა-პაპის გული და ხელი.
 მას ჰმორჩილებდა ერი შენი მძულვარებითა,
 დევნულების და კირთების ქვეშ ქედსა იხრიდა,
 და მონებრივის თვალთმომქცევის კრძალულებითა
 ზღვევისა³ წადილს გულდაკეტილ დღე-ღა-ღამ ჰზრდიდა.

XX

„მოვიდა ის დღეც შურის-გებისა,
 მტარვალს აღუდგა ქართველის ქველობა⁴...
 მართალი არის ხმალი ზღვევისა,
 როს ხელს ჰკიდებს მას მამულის ტრფობა.
 მახსოვს ფარნავაზ⁵ ჰაეროვანი⁶,
 გულმტკივნეული შვილი ქვეყნისა...
 მან იღვა თავსა სახელოვანი

¹ მოშულღემ. ² იშრომა. ³ შურისძიებისა, სამაგიეროს გადახდისა.

⁴ მამაცობა, ვაჟაცობა, ⁵ საქართველოს მეფე (მე-4 საუკ. ჩვენ წელთაღრიცხვამდე). ⁶ მაღალი, ღიდი.

ის დიდი საქმე შურის-გებისა.
ერის და ქვეყნის შეურაცხოფას
ველარ გაუძლო ჭაბუკმა გმირმა,
ველარ გაუძლო მტარვალთ ურცხვობას
იმა მამულის ამაცმა შვილმა.
გადგა და დასცა თავზარი მტერსა,
დაამხო პირქვე ყმობა, მონება,
და უცხოთ ხელთქვეშ დაჩაგრულს ერსა,
ვით მზე, მოჰფინა თავისუფლება,—
და შენ, ჰე ქართლო. მტრისგან რღვეული
კვლავ შეგაერთა ერთის ცხოვრებით,
ქართველის სახელი დამცირებული
კვლავ შეჰმოსა მან პატიოსნებით.

XXI

„მას აქეთია, ქართლო, შენს შვილსა
არ ჩაუგია ქარქაშში ხმალი...
შენზედ მოიქცა ძველის ქვეყნისა
გაუმადლარი და ხარბი თვალი.
მას აქეთია ოთხ-კუთხივ მტერნი
შენს თავსა შენვე გეცილებოდნენ,
მაგრამ ვაჟკაცი შვილები შენნი
გულდაგულ მტერსა წინ უდგებოდნენ.
იყო დრო, როს შენს ძახილზედ, ხმაზედ
მამულის დროშა გაიშლებოდა
და ჭაბუკთ¹ რაზმი შენს მოწვევაზედ
მტრის დასახვედრად მოგროვდებოდა.
იყო დრო, როცა შენის გულისთვის

¹ ახალგაზრდათა, ვაჟკაცთ.

თითონ სიკვდილსაც ლხინად ჰხადონენ¹
და თავდადებას მამულისათვის
ერთმანეთს ომში ეცილებოდნენ.
ეხლა რაღაა!.. გაჰქრნენ ის დღენი
გაჰქრა იგიცა ძალ-გულოვნება,
და საკვირველნი მამათ საქმენი
ეხლანდელ შენს შვილს არც აგონდება.

XXII—XXIII

XXIV

„წამხდარა ყველა, ის ღონე და ის ძლიერება,
მტვრად გარდაქმნილა ახოვანი² იგი ცხოვრება,
აწ იგი თითქო თვის დენაში შეყენებულა...
ხოლო ოდესღაც მოდენილა თვის ფართო გზაზედ,
ბევრჯერ უსაგნოდ, ბევრჯერ აზრით აღელვებულა...
ქართვლის ტკივილი ყოველთვის კი სჩნევია მას ზედ.
დენილა იგი ტანჯვით შორის და სიამეთა,
ხან დაცემულა და მიმქრალა, ხან აღდგომილა,
ხან შური, მტრობა, ერთურთ ლალვა³ სთხრიდა კიდეთა,
რომელთ შორისაც ის ცხოვრება მძლავრი შობილა.
მაშინ გათხრილნი ის კიდენი მთლად დარღვეულან,
ძლიერნი ზვირთნი იმ ცხოვრების აღქაფებულნი
სხვა-და-სხვა ტოტად გადმოსულან, გადაგდებულან,
დაუნთქავთ შრომა წინაპართა სისხლითა რწყულნი.
როდისღა ვნახავ მშვენიერსა ამ ქვეყანასა

¹ სთვლიდნენ. ² აქ წარმოასჩენი. ³ შუღლი.

თვისთა დიდების ნაშთსა ზედა კვლავცა აღმდგარსა,
 დროსთან დანთქმულსა სხვა-და-სხვათა კავშირთა ბრძოლას,
 ერთის ცხოვრების, ერთის სულის ძლიერსა ქროლას?
 როს ესე ტოტნი, ერთ-ცხოვრების, ერთ-არსებისა,
 ეხლა გაყრილნი, ერთ მდინარედ შეერთდებიან?
 როს იგი ტომნი ცად მიღწეულ მძლავრ კავკასისა
 ერთისა აზრით. ერთის ფიქრით განდიდდებიან?
 თავისუფლების მშვენიერის სხივთ მხურვალეობა
 როდის დაადნობს დაჟანგებულს დიდ ხნის ბორკილსა,
 და ქართველობა სიქადულად¹ როდის ექნება
 ქვეყნის წინაშე ყოველ ქართველის ერთგულსა შეილსა!“

XXV

ამ დროს ქუხილმა დაიგრიალა,
 გრგვინვა დაიწყო მისმა ხმამ მთებში,
 ცაზედ ელვამა გაიპკრიალა
 და გაანათა მდინარე ხევში.
 ცას გადაედენენ შავნი ღრუბელნი.
 ნისლში შთაცვივდნენ მთანი და ველნი;
 ქარმა დაჰღმუჟა ხეგ-ხუესა, მთებსა,
 ბუჭი სვეტსავით აატრიალა,
 რისხვითა ჰგლეჯდა კლდესა და ღრესა,
 ზვავმაც მაღლიდამ დაიგრიალა,—
 და მყის ბუნების მშვიდი დუმილი
 ბნელ ჯოჯოხეთად გადიქცეოდა,
 წყალი და ცეცხლი, მეხი, ქუხილი
 ერთმანეთშია აირეოდა.
 მაშინ შეეხედე მყინვარსა მძლავრსა...

¹ სასიქადულოდ.

დიდხანს ვეძებდი იქ მოხუცს კაცსა,
 მაგრამ შავისა ღრუბლისა სისქეს
 ვერ გაატანა თვალმა უძლურმა...
 «ნუ თუ გათავდა ამით ხილვა ეს!» —
 შემომტირა მე მწუხარე გულმა.
 მცირეს ხანს შემდეგ გადიწმინდა ცა,
 გამოილიმა ნათლად მთამაცა,
 და მზისა სხივით გაბრწყინებული
 კვლავ დავინახე მოხუცებული.
 ცისკენ აღეპყრნა თრთოლითა ხელნი
 და მოედრიკნა მუხლნი ¹ ძლიერნი...
 თურმე მოხუცი ის ჰლოცულობდა
 და ღმერთსა ესრეთ ევედრებოდა:

XXVI

„დედავ ღვთისაო! ეს ქვეყანა შენი ხვედრია...¹
 შენს მეოხებას² ნუ მოაკლებ ამ ტანჯულს ხალხსა;
 საღმრთოდ მიიღე სისხლი, რომელ ამ ხალხს უღვრია,
 ჩაგრულთ სასოო³, ნუ არიდებ მოწყალე თვალსა!
 რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა, ტანჯვად ეყოფა,
 მოეცი ძალი დაერდომილსა კვლავ აღდგომისა,
 სახელოვანი განუახლე წარსულთ დღეთ ყოფა,
 მამა-პაპური სული, გული მოჰმადლე შვილსა.
 ძლიერო ღმერთო! შენთვის ჰბრძოდნენ ქართველისა ძენი,
 დასაბამითვე არ იციან — რა არს მშვიდობა,

¹ დაეჩოქნა. ² იგულისხმება ლეგენდა, რომლის მიხედვითაც
 საქართველო ქრისტიანობის გასავრცელებლად წილად ხედომია
 ღვთისმშობელს მარიამს. ³ შემწეობას. ⁴ იმედო.

იკმარე საღმრთოდ მათ პატიჟნი¹ და სისხლის ძღვენი,
თუ რამ შეგცოდეს, — შეისყიდეს ტანჯვით შენდობა.

მოჰმადლე ქართველს ქართველის ნდობა და სიყვარული
და აღუდგინე მშვენიერი ესე მამული!..
ჰოი, სახიერო! ცისარტყელა განავლე ცასა,
რათა წარღვნისა მოლოდინი წარხოცო ხალხსა!..“

XXVII

მსწრაფლ გადმოეშო ცისა ლაქვარდსა
შვიდფეროვანი სარტყელი ცისა²
და გაღეფინა ჩემს ქვეყანასა
მახარობელად ტკბილ იმედისა.
ამენთო გრძნობა მადლითა ცეცხლებრ,
ერთს ფიქრს მიეცა გულისთქმა ყველა,
და მაშინ ვიგრძენ, რომ მშვენი მისებრ
ჯერ არ მენახა მე ცისარტყელა.

26 იანვარი, 1859 წ.

[პეტერბურგი.]

¹ ტანჯვა, სასჯელი. ² ცისარტყელა. იგი ითვლება სიმბოლოდ იმედისა.

პარტვლის ღელა

(ხცენა მომავალ ცხოვრებიდან)

გაგვიძელ, ბერო მინდიავ
მუხლი მაიბი მგლისაო,
გაიყოლიე უმცროსნი,
ვისაც თავი აქვს ცდისაო.

ხ ა ლ ხ უ რ ი ს ი მ ღ ე რ ა .

ვუძღვნი პეტრე ნაკაშიძეს¹

აჰა, იმ დროთგან ერთი სახე ამოღებული,
რომელნიც ერთად გვინატრია უცხოეთში ჩვენ,
რომელთ იმედი, ღვთიურ სხივით გაბრწყინვებულ,
დღესაც გულში გვაქვს მტკიცე რჯულად, ძმაო მე და შენ.

მყობადს² ავხადე ერთი კუთხე ღიდის ფარდისა
და ეს ვიხილე, — მომიტევე მე სითამამე...
ეს არს ნაყოფი აწმყოსაგან შობილ დარდისა, ---
ამით მამართლე, მიილე და ნუ გამკიცხავ მე.

¹ ილიას მეგობარი სტუდენტობიდან, მწერალ ილია ნაკაშიძის
ძმა. ² მომავალს.

(სტენად არის ოთახი, რომლის ფანჯრებიც ქუჩას გადაჰყურებენ ერთ მხრივ ტახტზედ ლოგინში წევს სწეული, ძალიან მისუსტებული და მოხუცებული დედა.)

დედა

თუმცა სიცოცხლე სწეულთათვის წვალება არი,
მაგრამ, ჰე ღმერთო, გმადლობ, ამ დღეს რომ შემასწარი,
და აქამომდე არ მოჰყვეთ ჩემი ცხოვრება:
ჩემი მამული¹, საქართველო, დღეს მიცოცხლდება!
ხალხი აზვირთდა, ხალხი აღსდგა, ხალხი მოქმედობს,
კასპიის ზღვიდამ შეგ ზღვამდინა ერთს ფიქრსა ჰფიქრობს,
და ეგ ფიქრია მთელ კავკასიის თავისუფლება!..
დიდია ხალხი, როს² ეს გრძნობა წინ წარუძღვება!
ერთი შვილი მყავს, საყვარელი და სანატრელი,
იგია მარტო თავის დედის ნუგეშმცემელი,
იგია ჩემი სიცოცხლეი და სიხარული,
იმითი მიდგა უძლურს ტანში უძლური სული,
ჩემის სიბერის მისაყრდომად ისლა მშთენია³, ---
მაგრამ, მამულო, წაიყვანე, დღეს ის შენია...

(შეწუხებული ჩაფიქრდება და მცირეს ხანს შემდეგ იტყვის)

ის დღეა დღეს, რომ მამულს ეუძღვნა ძის⁴ სიყვარული,
ან ძეს შეეწირო საყვარელი დიდი მამული...
ამ ორის გრძნობის ბრძოლა გულმა ვით გადინადოს?
ძის სიყვარული, თუ მამულის, — რომელი დასთმოს?..
ეჰა, ამ დღისთვის გაგიზარდე, მამულო, შვილი,
სიცოცხლე მივეც, რომ შეიძლოს შენთვის სიკვდილი...
დედის-ერთა მყავს, მაგრამ შენთვის მე მას ვშორდები.

¹ სამშობლო. ² როდესაც. ³ დამრჩენია. ⁴ შვილის.

ვინ იცის, შვილო, რომელს ველზედ მტრისგან მოჰკვდები?
დამტირებელი დედა ახლოს არ გეყოლება,
მის ცხარე ცრემლი სისხლიანს მკერდს არ გეპყურება,
დედისა ხელით ვერ შეიხვევ განგმირულს გულსა
და ეგრეთ შენს თავს მტლად¹ დაუდებ შენსა მამულსა!..
შენს სიკვდილშია ჩემი ვაიც და ნეტარებაც,
მისთვის რომ მე ვარ დედა შენიც და ქართველის დედაც:
ვით დედა შენი იმ სიკვდილით შენით ვივაებ,
ვით ქართველის დედა ვინეტარებ და ვისახელებ.

(ჩაფიქრდება და მცირე ხანს შემდეგ)

თავისუფლებავ, შენ ხარ კაცთა ნავთსაყუდარი²,
შენ ხარ ჩაგრულის, წვალებულის წმინდა საფარი,
შენ ხარ მშვიდობა და სიმართლე ამა ქვეყნისა,
შენ ხარ აღმზრდელი ღვთაებამდე კაცთ ბუნებისა.
მტარვალთა თქმითა ოდითვე³ ხარ შენ აკრძალული,
ხე ცნობადისა⁴, ედემს⁵ რგული, შენი ხე იყო;
მაგრამ სამოთხეც, ყოველისფრით აღსავსე, სრული,
პირველ კაცთათვის უშენოდა არარა იყო.
რა განიცადეს იმათ შენთა მადლთა უხვება⁶,
მსწრაფლ აღვიარეს, ჰოი ღმერთავ, თაყვანებითა,
მსწრაფლ მოგიპოვეს: ფასად მისცეს თვის უკვდავება
და სამოთხეც სთმეს⁷ სრულის მისის ნეტარებითა.
ეგრეთ ნაშოვნია რად წაგვერთვი მოსავთა შენთა?
რალად ჰღვრის დღესაც შენთვის სისხლსა ადამიანი?
რად შეიღებე კაცის სისხლით საშიშრად ჩვენდა
და რისთვის დახვალ ამა ქვეყნად პირსისხლიანი?
თვით ხარ მშვიდობა, უხვად მადლთა ქვეყნად მომფენი,

¹ მალამოდ; მსხვერპლად შეგწირავ. ² ნავსაყუდელი, ნავსად-
გური. ³ თაფიდანვე, ძველადგანვე. ⁴ ხე ცოდნისა. ⁵ სამოთხეს.
⁶ სიუჩვე. ⁷ დასთმეს.

მაგრამ სისხლით კი იკვლევს გზასა მძებნელი შენი!
რად არ შენდება უსისხლოდა მისი ტაძარი,
მისი, რომელიც თვით მშვიდობის ღვთაება არი?..

შვილი

(შემოდის გახარებული)

მოვიდა დიდ ხნის სანატრელი, დედავ, ამბავი:
ჩვენი ქვეყანა, საქართველო, გაღვიძებული,
მთელი კავკასი, მტერზედ რისხვის აღმოქმნიავი,
ერთისა აზრით, ერთის გრძნობით აღელვებული.
მომილოცნია!.. გაგვითენდა ძლივს ბნელი ღამე!..
მაგრამ შენ სწუხხარ, თითქო ამ თქმით მე ვერ გაამე.

დედა

მე ეწუხარ მარტო მასზედ, რომე ჩემს სიბერესა
სანუგეშებლად მხოლოდ ერთი მოეცა შვილი,
შე ეწუხარ მასზედ, რომ ჩემს მამულს ამ ნეტარს ღლესა
მხოლოდლა ერთი შეაკვდება ჩემგან შობილი.
ვაი, რომ ჩემის სიცოცხლისა მზე მაშინ ჩადის,
როცა ამოდის ჩემის ქვეყნის მზეი ღიადი!..
ვაი, რომ ბინდი¹ ღლეთა ჩემთა სიკვდილს მიქადის,
როს ჩემის ხალხის დიდებისა სჩანს განთიადი!
ამაზედ ეწუხარ... მაგრამ ამას რაღა ეშველოს?
ღმერთს მარტო ერთს ვსთხოვ, მკვდარი დედა ძემ ასახელოს.

შვილი

როგორ? მეც მგზავნი საომრად, დედის-ერთასა,
რომ თავი დაესდო მამულისა ჩვენის სახსნელად?

¹ შემოღამება, მწუხარი.

დედა

სულზედა დიდი ცოდვა უნდა ედვას დედასა,
რომ შეილი ამ დროს არ გაჰგზავნოს ძმათა საშველად...
ღმერთმა გვაშოროს, შეილო ჩემო, იმა სირცხვილსა,
რომ შენ შინ იჯდე, ოდეს სხვანი იხოცებიან,
ვინც მამულისთვის არ იმეტებს თავისა შეილსა,
მას შეილი თვისი, ჩემო კარგო, არ ჰყვარებთან...
ვაჟკაცად იყავ, — ჩემი თხოვნა არის მხოლოდ ეს.

შვილი

არას დროს არა მყვარებიხარ ისე, როგორც დღეს,
შენ, დედა-ჩემო!.. რასაც მნუკავ¹, აღვისრულდება...
შენგან შობილი შვილი განა მხდალად მოკვდება?!

(ისმის გარედგან ჯარების ხმაურობა,
შვილი ფანჯარას მივარდება)

დედა

(თავის თავად)

არ იცი, შეილო, როგორ მიღირს მე ეს სიტყვები,
და ვერც შეიტყობ მაგას ჩემგან, ისე მოკვდება...
იმ დრომდე სულსა დანაშთენსა² ღონეს მოფუკრებ,
ვიდრე საომრად, შეილო ჩემო, შენ ვაგისტუმრებ,
რომე სიკვდილმა ჩემმა უცებ არ დაგაბრკოლოს,
და მერე კი ვგრძნობ: ბედი ჩემი მომიღებს ბოლოს.

(ისმის ჯარების სიმღერა ორ-პირად)

„ქართველო, ხელი ხმაღს იკარ,
გათენდა დღე დიდებისა,
თოფ-იარაღი აისხი,
დრო მოდის გამარჯვებისა.

¹ მთხოვ, რისი იმედიც გაქვს. ² დანარჩენს.

მამულის დახსნის დღე არის,
ქვეყანა გენუკაეს შველასა,
თავისუფლების შოვნაი
სჯობს საშოვნელსა ყველასა.

მამულის დამხსნელს ვაჟკაცის
ხმალი და გული სდომია,
ვაჟკაცის გამომჩენელიც
მტერთან გულდაგულ ომია.

მამულის დახსნის არ მდომი
თავისა თავის მგმობია,
ძმანო, შინ უღლით სიცოცხლეს
ომში სიკვდილი სჯობია.

მაშ მამულს თავი შეესწიროთ
საშველად, გამოსახსნელად,
თუ მისთვის დავიხრცებით,
ჩვენ ის გვეყოფა სახელად.

ქართველო, ხელი ხმალს იკარ,
გათენდა დღე დიდებისა,
თოფ-იარაღი აისხი,
დრო მოდის გამარჯვებისა“.

(ქუჩიძემ ისმის დედაკაცების და სოფლის პა-
ტარა ბიჭების ძახილი: „ჯარს გაუმარჯოს,
ჯარს გაუმარჯოს“. ისმის კიჟინა და ხმაურობა).

დედა

(ადელვებული)

მიმიყვა, შეილო, დამანახვე ქვეყნისა მხსნელნი,
რომ მით დავიტკბო დღენი ჩემნი უკანასკნელნი.

(ჩამოიყვანს ლოგინიდან, დედას შეუჯდება.
მხრებში და მიიყვანს თანჯარასთან)

შვილი

შეხე, დედილო, ამ განწირულ კმაწყვილკაცობას,
ისე მიდიან სასიკვდილოდ, როგორც დღეობას.

(დედა, რა დაინახავს ჯარს, ცრემლს ვერ იმაგრებს და სტირის)
შეხედე, ხალხი რა რიგ ლოცვით ჯარსა აცილებს,
დიდი, პატარა მხიარულობს, შენ რა გატირებს?

დედა

ღმერთმა კურთხევა დიდ საქმეში წინ წაგიმძღვაროთ!
ჩვენ კი, დედებმა, ღვთის წინ უნდა ცრემლები ვღვაროთ,
რომ ჩვენ შეგვასწროს მამულისთვის თავდადებულნი
კიდევე გიხილოთ შინ მოსულნი, გამარჯვებულნი.
მიმიყვა, შვილო, ლოგინთანვე, მუხლი მეჭრება.

(შვილს დედა უკანვე მიჰყავს)

ვაიმე, შვილო, რამდენს დედა აუტირდება,
რომ ველარ ნახავს თავის შვილსა უკანვე მოსულს!..

შვილი

რა ვუყვოთ, თუ კი სხვა გზით შეველა არა აქვს მამულს!
(ამ დროს ერთი ცხენოსანი მოადგება
ფანჯარას და გარედამ იძახის)

ცხენოსანი

კიაზო, წამო!.. რაღას იცდი, გვიგვიანდება,
დრო საშურია... ჩვენ ძმებს — ჩენით მშველი აკლდება.

შვილი

აჰა, მოვდივარ! აბა, დედი, მოიეც გული!
ჩემგან — მეომარს, შენგან — შვილსა ითხოვს მამული.
(დედა გადებევა შვილს და გულ-
ზედ მიიკრავს)

მშვიდობით, დედი!.. შენ ჩემზედა ნუ დაღონდები,
ცოცხალი მოვალ: თუ არა და ისე მოგკედები,
რომ ჩემს სიცოცხლეს ამჯობინო ჩემი სიკვდილი...
ნუ სტირი, დედი! გზადა ვდგევარ, დამლოცე შვილი.

დედა

ვაი შენს დედას!.. მოვიდა დრო განშორებისა
და გული მიმდის... უძლურია გული დედისა...
მაგრამ ნუ სწუხხარ... გადამივლის... შვილო, მშორდები?!
ვაი თუ მოგკედე და ვისგანღა დავიტირები?..

(სტირის და უფრო მაგრად გულზედ მიიკრავს შვილს. მერე
უეცრად ხელს ანებებს და ზარდაცემულსავით თვალში თვალს
უყრის და მცირეს ზანს ამ ყოფით არის)

დედა

დედა არ გიყვარს, დედა შენი მოხუცებული?

შვილი

(გაოცებით)

მერე, რომ მიყვარს?

დედა

(ძლივს ბედავს თქმასა)

მასთან დარჩი!

შვილი

მერე მამული?

დედა

(თითქო ეხლა გაახსენდაო)

მართლა, მამული!.. იგი უფრო საყვარელია,
მაშ წადი, შვილო!.. ღმერთი იყოს შენი მხსნელია.
მაგრამ, ვიშ! მე რომ უშენოდა მარტო მოგკედები,
ვიღა დამმარხავს?.. წადი... წადი... ნუ გვიანდები...

შვილი

ეჰა, მამულო! შენის ტრფობის ძალსა ღვთიურსა
რა დაუდგება? კლდის სიმაგრეს აძლევ უძლურსა...
ოდეს შენდამი სიყვარული დაიძვრის გულში,
დედაც კი შვილის სიყვარულს ჰკლავს შენს სიყვარულში;
რა სხივოსანი შენი შუქი აღმობრწყინდება
კაცისა გულში, ყველა გრძნობა მასშია ჰქრება,
ვითა მზის შუქში უმცირესი მნათობი ცისა,
ვითა ზღვაშია დაცემული წვეთი წვიმისა.
მშვიდობით, დედი! მეძნელება შენი დათმობა,
მაგრამ უფრორე ძნელი არის მამულის გამობა.

(შვილი გადის)

დედა

(ღონემიხდილი გადიქცევა ლოგინ-
ზედ და სულთმობრძავი ამბობს)

ვაიმე, 'შვილო!.. შენს წასვლასთან მიქრება ალი
ჩემის სიცოცხლის... უშენოდა ძნელია ყოფნა...
დიდხანს ებრძოდა შვილის ტრფობას მამულის ვალი,
ვალმა აჯობა, მაგრამ ძვირად დამიჯდა ჯობნა.
სულიც ამომდის... არ ყოფილა ძნელი სიკვდილი,
როცა შენ შენი აღასრულე... მამული... შვილი!..

(კვდება)

14 ივლისი, 1860 წ.,
პავლოვსკი.

რამდენიმე სურათი

ანუ

ეპიკური¹ ჟაანის ცხომრებილამ

პოემა

«მიეც გლახაკთა საჭურჭლე², ათავისუფლე მონები,
მიღვწიან, მომიგონებენ, დამლოცვენ, მოვეგონები³.»

შოთა რუსთაველი.

სამშობლოს ცასა ბნელად გაშლილი
მწუხრის⁴ ზეწარა გადაეფარა, —
და მთვარის შუქზედ მთებისა ჩრდილი
ალაზნის⁵ ველზედ წამოიხარა.
ლამის გუშაგი⁶, მუდამ მკმუნავი⁷ —
მთვარე მეფურად მძლავრად ვიღოდა,
მთებისა ყინვით ნაკვეთი თავი
იმის სხივებთან მუსაიფობდა.
შორნი მნათობნი მოკამკამენი
იმ მწუხარს ღამეს მხიარულობდნენ,
მღუმარს ქეყანას, ვით საყვარელნი,
სხივებს ესროდნენ, ზედ დაჰხაროდნენ.
და იმ მნათობთა სხივის ალერსით

¹ ამბავი, შემთხვევა. ² აქ — ქონება. ³ მომიგონებენ. ⁴ ბინდის.
⁵ მდინარეა კახეთში. ⁶ დარაჯი. ⁷ მწუხარე.

ველს მშვენიერსა ჩასძინებოდა,
მხოლოდ ნიაგი მთისა — მოლხენით
ტყეში ფოთლებთან ლაზღანდარობდა.
და ალაზანი შეუპოვარი
ჰჩიოდა, თითქო კაცს ემდუროდა,
მის ბუტბუტს მარტო მთაი მდუმარი
დაფიქრებული ყურს მიუპყრობდა.
ყველას ეძინა, დღით ჰფეთქავს რაცა,
თითქო დაღლილა მიწაც და ცაცა!..
მხოლოდ კი ერთგან ურემი მძიმე
მიჭრიალებდა, გზას აღვიძებდა,
და ნაღვლიანად მასზედ მეურმე
მწუხარს სიმღერას დაჰლულუნებდა.
ლულუნი იგი ჩამრჩენია გულს,
მწუხარე არის ვით გლოვის ზარი,
მაგრამ თუ ნაღველს მოჰბერს დაჩაგრულს,
უკუ-ჰყრის კიდევ ვით ღრუბელს ქარი.

მიდის ურემი და შეცრალა
ვილაცამ ტყილამ ასკუბა ცხენი,
მოვარდა იგი ურემს მელგრადა,
მჭმუნვარე¹ სახის ამაყად მჩენი.

— ვერ მიმასწავლებ კუდი-გორის² გზას? —
ჰკითხა თამამად მან მეურმესა.

— რატომ ვერ, ძამო!³ აგერ აიმ მთას
მარჯვნივ აუხვევ და გახვალ ხევსა,
ერთი საურმე გზა დაგიხვდება;
იმ გზას დაადევ, წადი, — და როცა
ცხვირწამოწვდილი მთა შეგეყრება⁴,
ის მთა იქნება კუდი-გორაცა.

¹ მწუხარე. ² კახეთშია. ³ ძმაო. ⁴ შეგხვდება.

იქ რა გინდა შენ? — ჰკითხა მან ბოლოს,
როს გაათავა გზისა სწავლება:
იქ საფრთხე რამე არ დაგეშართოს,
ბლაჰიაშვილი იქ იმყოფება.
მე, როგორც ვხედავ, შენც კი გაქვს მკლავი,
ბევრს შენს ტოლს ბიჭს არ დაუვარდები,
მაგრამ მაინც თუ გებრალვის თავი —
ბლაჰიაშვილს ნუ დაენახვები,
ნურც დაანახვებ შენს ქურანს¹ ცხენსა,
თორემ ის ბიჭი განანებს ბევრსა!
მალია, როგორც ხირიმის² ტყვია,
და ტყვიასავით დაუნდობელი;
თუ სისხლი ჰმართებს, ისა სჯობია,
შეარჩინო და აიღო ხელი.

— შენ ფიქრი ნუ გაქვს!.. მეც იმას ვეძებ,
მეც მისებრ, ძამო, მიღრინავს გული:
როგორც ის ცხოვრობს, ისე ვიცხოვრებ,
ამ დღიდან თავზედ ხელაღებული! —

და, რა სთქვა ესა, მოხდენით ცხენი
მოსხლიტა უცებ ლაზათიანმა³;
გაფრინდა ცხენიც ვით შავარდენი,
და მის ფეხის ხმას ხმა მოსცა მთამა.

თითქო შენატრდა იმას მეურმე,
«ახ, ნეტავი შენ!» — წაიღულუნა
და, გაიქნია რა თავი მერმე
შურით, ხარს შოლტი⁴ გაუტყლაშუნა,
და მერმე ისევ უფრო მწუხარედ
თვისი სიმღერა დაიღულუნა.

¹ წაბლისფერ. ² ყირიმის თოფი. ³ მოხდენილმა. ⁴ გრძელი მათ-
რახი.

კუდი-გორასთან ერთი ტყე არი, --
უწინ ყაჩაღის იყო საფარი, --
საშიში, ბნელი, გულდახურული,
ბეუვალი და წამოზურული.
იქა ცხოვრობდა ბლაჭიაშვილი
კაკო, ყაჩაღად გამოვარდნილო.

მთვარე ჩასული იყო დიდ ხნისა,
როცა იმ ტყეში, ერთ ხის ძირასა,
ფრთხილად ეძინა ბლაჭიაშვილსა,
ბედისგან მწარედ განაწირალსა.
მის შორი-ახლო ლამაზი ცხენი
კაზმ-მოუხდელი¹ სძოვდა ბალახსა,
და მას ფოთოლნიც მოშრილენი
ხშირად უფრთხოვდნენ მოსვენებასა.
უეცრად შეჰკრთა, აცქვიტა ყურნი,
თავი აიღო და გაიხედა;
მერე ტრიალით იწყო ფრუტუნნი
და ერთს ალაგსა ზედ დააცქერდა;
დიდ ხანს უცქერდა და, რა მოესმა
თავისის მოძმის, ცხენის ფეხის ხმა,
ვერ მოითმინა, დაიბეიბინა
და პატრონს ძილი დააფრთხოვინა.
წამოხტა კაკო ლომივით ზეზე,
თოფი მოზიდა² და შეაყენა
და, რა იხილა მხედარი გელზე,
შეჰკივლა: „მითხარ, ვინა ხარ შენა?
რისთვის მოსულხარ, — მოყვრად, თუ მტრადა?“

მხედარი

— მოყვრად, გულფიცხო, იყავ მშვიდადა.

¹ უნაგირმოუხდელი. ² თავისკენ მიიზ იდა.

კაკო

— თუ მოყვარე ხარ, მაშ გამარჯობა!
ჭეთილი იყოს ჩვენი გაცნობა.

მხედარი

— ამინ!.. შენ არ ხარ ბლაჭიაშვილი?

კაკო

--- დიად! გახლავარ!... რა გნებავს შენა?

მხედარი

--- შენთან სიცოცხლე, შენთან სიკვდილი,
შენთან ყოფნა და შენთან ღარჩენა.

კაკო

— მომწონს ეგ სიტყვა... შენც მომეწონე
და ამისთვისაც გენდობი შენა.

მხედარი

— გულის გული იცნობს და ღონეს — ღონე,
შენდე, გაგიყო ჭირი და ლხენა.

კაკო

— ხოშ-გელდი¹ ძამო!.. მე ვარ მდიდარი,
ამ ტყეში მარტო მე მაქვს მეფობა;
გაშლითა არის ჩემი სახლ-კარი,
და ვერას მაკლებს აქამდინ მტრობა.
ყოველ ხის ძირას ჩემი სახლია,
სად მიღამდება, იქ მითენდება;

¹ მშვიდობა შენ მოსვლას! (ირანულად).

თუმცა ბევრი რამ მე აქ მაკლია,
 მაგრამ აქ ჭირიც მიაღვილდება...
 უსახლ-კარობა, შიში, შიმშილი,
 მარტოკა გდება მზეცივით ტყეში,
 ყურდღელსავითა ფხიზელი ძილი
 და იარაღი დღე-და-ღამ ხელში, —
 მართალია, ძმავ, კაცს მოსწყინდება.
 ძუნწი ცხოვრება ეს დასალონი,
 მაგრამ იქ ყველა გვიადვილდება,
 სადაც ჩვენვე ვართ ჩვენი ბატონი!...
 მე თანა მყვანან რკინისა ძმები:
 ჩემი სიათა¹, დამბაჩა, ხმალი...
 არც მიმტყუნებენ, არც ვემტყუნები,
 მინამ მაქვს მკლავი თავისუფალი.
 ეს ცხენიც, ძმაო, ჩემთან შეზრდილა,
 მოუდრეკია² როგორც რომ ეინი;
 ჩემთან საფრთხეში ბევრჯერ ყოფილა.
 გამოუვლია ჭირი და ლხინი.
 ამათ მივანდე ჩემი ცხოვრება!
 არ აიყრიან გულსა ჩემზედა,
 და კაკოც ისე არ გაძუნწდება,
 რომ არ დააკვდეს ერთგულებს ზედა...
 ჩემი სიმდიდრე აი ეს არი!..
 ჩემს სამეფოში არ არის გმობა,
 თუმც ორგულთან ვარ დაუნდობარი³,
 მაგრამ ერთგულთან მეც ვიცი ძმობა.
 ჩამოხედ⁴, ბინას გაჩვენებ, წამო!
 ლარიბულადა მე დაგიხვდები,
 და ნუ დამძრახავ ყაჩაღსა, ძამო,
 თუ მასპინძლად ვერ მოგეწონები.

¹ კაჭიანი თოფი. ² მოუდრეკელი. ³ დაუნდობელი. ⁴ ჩამოხედ.

მხედარი მყისვე გადმოხტა მარდად
 და წამოჰყარა აღვირი ცხენსა;
 ჩამოუქიმა ყურები მაგრად
 და თვალზედ მზრუნველს უსვამდა ხელსა.
 მოჰხსნა ნაბადი, ჩაკრული უკან,
 ხურჯინიც სავესე გადმოიღო მან,
 მერე გადაჰკრა ხელი გავაზედ
 და მყის გაიგდო ცხენი ბალახზედ.
 შემდეგ მოვიდა იგი სტუმარი,
 კაკოს პირდაპირ დადგა მღუშმარი.
 მათ ერთმანეთი თვალით გაზომეს,
 და მოეწონნენ ორნივე ერთმანეთს.
 მივიდნენ წყნარად და ხის ძირს დასხდნენ,
 მღუშმარედ იყვნენ ორნივე დიდ ხანად,
 ერთმანეთს თითქო კიდევ სინჯავდნენ,
 ბოლოს კი კაკომ უთხრა თამამად:
 — ვიცი მე, ძამო, არ გამიწყრები,
 და არ დამძრახავ მეტ კითხვისთვინა:
 შითხარ, საიღამ გემცნაურები?
 ჩემთან მოსვლა რამ გავაბედვინა?

მხედარი

— შენი გაცნობა არ არის ძნელი,
 ამაზედ რალა ვილაპარაკო,
 შორს გავარდნილა შენი სახელი,
 ბაეშემაც კი იცის, ვინ არის «კაკო»!
 შენზედ მოუბნობს¹ კაცი და ქალი,
 ვისაც ენა აქვს, შენ ყველა გაქებს;
 შენი ამბავი, ეხლა მართალი,
 ზღაპრად მიუვა ჩვენს შვილიშვილებს.

¹ ლაპარაკობს.

შენზედ ამბობენ, რომ ხარ მამაცი,
 გამოჰქცევიხარ უსამართლობას,
 ამბობენ, თურმე გიყვარს გლეხკაცი,
 ბარაქალა მაგ გულკეთილობას!..
 რომ ბედში მყოფი შენ ძმად მიგაჩნდეს —
 ეგ ვერაფერი სიყვარულია,
 სიტყვა ის არის, კაცს ის უყვარდეს, —
 ვინც ბედისაგან დაჩაგრულია!
 მარტო არსენას¹, თუ გახსოვს შენა,
 გლეხკაცი როგორც ძმა ჰყვარებია,
 გლეხკაცის ბედი, ჭირი და ლხენა,
 შეილსავით კალთით უტარებია.
 აბა, კაციცა ისა ყოფილა
 და ქუდიც იმას, ძმავე, ჰხურებია!
 ნეტავ იმ დედას, ვისგანც გაზრდილ²
 და ვისაც ძუძუ უწოვებია!..
 მისებრი შვილი, ბევრიც ინატროს,
 ეხლანდელ დედამ ველარ გაზარდოს...
 ჯერ არ შენახე, მაგრამ გიცნობდი,
 შენი ცხოვრება მენატრებოდა;
 შენთან წამოსვლას ბევრჯერ ვფიქრობდი,
 მაგრამ სახლ-კარი მენანებოდა,
 ბოლოს კი, ძამო, გამიწყრა ღმერთი,
 დამიტრიალდა უკუღმა ბედი!..
 ყური მომიგდე, გეტყვი ყველაფერს,
 რაც გადამკიდა მწუხარებამა,
 და როგორც, ერთ დროს ბედის შადლიფრს,
 გზა დამიხლართა ბედისწერამა!

¹ ცნობილი პიროვნება, მებატონეებთან მეტოქეობის პირველ ნახევარში.

მაშინ თორმეტის წლისა ვიყავი,
 როცა ბატონმა სახლს მომაშორა.
 წამსვე ძროხაში მე მიკრეს თავი,
 ჩემს სახლ-კარიდან გამაგდეს შორა.
 ჯერ კი დავღონდი, დაჩაგრდა გული,
 ყოფნა უმშობლოდ მეძნელებოდა...
 სხვები ჰლხინობდნენ, და მე კი ლული¹
 ცრემლისა თვალზედ არა მშრებოდა.
 პატარა ჩემი ამხანაგები
 ჩემ გულჩვილობას იქ დასცინოდნენ,
 დავიწყებოდათ თავის დარდები,
 როცა ისინიც ჩემებრ სტიროდნენ!..
 მეც კი მრცხვენოდა ჩემის ცრემლისა, ---
 ჩემს ამხანაგებს გავექცევოდი,
 მივუჯდებოდი ერთ ბუჩქის ძირსა
 და იქ მარტოკა დიდ ხანს ვტიროდი.
 მაგრამ ღრუბელმა გადაიარა,
 თან გადიტანა ჩემი ნალევლი;
 პატარა გულმა გამოიღარა
 და შეუბრუნა ნალველსა ხელი.
 ჩემს ყოფას მალე შევეჩვიე მე,
 კიდევ ვლხინობდი, კიდევ ვმღეროდი:
 ჩემს სახლ-კარზედა არც დღე, არც ღამე
 აღარ ფეიქრობდი, არ ვლონდებოდი.
 ძამო! რა ტკბილად, რა უდარდელად
 ჩემი დღეები იქ მიდიოდნენ!
 არარა მქონდა იქ საფიქრელად,
 ჩემი მოძმენი არ მაძალებდნენ.
 ძროხას ვუვლიდით ჩვენ ერთგულადა,

¹ ღვარი.

გავიზიარეთ ყველამა საქმე,
და რიგ-რიგითა ყველა ძმურადა
ვყარაულობდით ძროხასა ღამე.
რაკი მთას იქით მზე დაწვებოდა
და გაეკეროდა ვარსკვლავი ცასა,
გაშლილი ძროხა მოვროვდებოდა
და დავიწყებდით ყველანი თვლასა.
და დავაბამდით რაკი ძროხასა,
ტყის პირს ერთს დიდ ცეცხლს გავაჩალებდით
და მოვიტანდით ჩვენ ჩვენს საგზალსა,
ცეცხლსა გარშემო მოვუსხდებოდით.
ჩვენი ხუმრობა, მღერა, სიცილი,
ხეზედა მძინარ ფრინველს აფრთხოვდა;
მოგვერეოდა თუ მერე ძილი,
ერთი ჩვენგანი ზღაპარს იტყოდა.

რაკი ტრედის-ფრად ცა ინათებდა
და შორს ცისკარი კამკამს იწყობდა,
მეძროხე ვინმე დავგიძახებდა
და დილის ტკბილსა ძილს დავგიფრთხოვდა.
ავიშლებოდით, და ჩვენს ხმითა
მკვდარი მთა, ბარი გაცოცხლდებოდა,
და თავის ძროხას ყველა ზღაზენითა
ასაშვებლად მიესეოდა.
ზოგი აქ მიდის თექა-მოსხმული¹
და მიიფშენეტავს ზარმაცად თვალსა,
სხვა იქ მიიმღერს დაღონებულ
და ერეკება თავის ძროხასა;
და ერთს წუთს უკან ძროხა ბღავილით
გაიშლებოდა ფართო მინდორზედ,

¹ თექა --- შინ დამზადებული ნაბადი.

და ჩვენ კი ხტომით, მღერით, ძახილით
მოვგროვდებოდით მთის ცივ წყაროზედ:
პირს დავიბანდით, ძილს დავიფრთხოვდით,
მთის წყაროს წყლითა გავვგრილდებოდით,
ვხტოდით, ვიძახდით, ვლაზლანდარობდით,
და ზეზეურად დავენაყრდებოდით;
მერე ვმართავდით თამაშობასა,
ხან ქვას ვისროდით, ხან ბურთსა მაღლა,
და შუადღისა ვოღვისა ჟამსა
ჩამოვრეკავდით ძროხასა დაბლა;
ალაზანშია ვყრიდით ძროხასა,
თან ჩაფეხვებოდით უკანაც ჩვენა...
ბევრიც სხვა ახსოვს ჩემ ბიჭობასა,
მაგრამ სად არის ეხლა ის ლხენა?!...
სალამოს ჟამზედ ისევ იმ-რიგად
ცეცხლსა ანთებულს მოვუსხდებოდით
და ისევ ზღაპარს გლეხურს მორიგად
თითოთა მაინც ყველა ვიტყვოდით.

ის ზღაპრები მე გულს მიღონებდნენ
და აქამდინა დამრჩნენ ხსოვნაში.
ძველებურს დროსა შემაყვარებდნენ
იმ ჩემ მზიარულ ყმაწვილობაში.
ეჰ, მარტო ერთი იმ ზღაპრებისა
ღვიძლ დედასავით მე შემეთვისა!
ის მე ბევრს რასმე გულს ჩამძახებდა,
ხან მომაღბენდა, ხან მალონებდა...
არსენა ჩვენი, ის მზნე არსენა,
ჩვენამდინ, ძამო, ზღაპრად მოსული,
ის იყო ჩემი ჯავრი და ლხენა,
ის იყო ჩემი გული და სული.

ეგრეთ გონება ხალისიანი
არსენას ამბით მე მეზრდებოდა;
მიყვარდა მე ის კეთილდღიანი
და არსენობა მენატრებოდა.
ეგრეთ მინდორზედ, ძმაო, ვყვავდი
ჩემს ბიჭობაში შეუპოვარი,
ჩემს სახლ-კარზედა არა ვდარდობდი,
შინაურობის არ მქონდა ჯავრი!
მე ჯერეთ ვიყავ პაწაწკინტელა
და მადლიერი ჩემ კეთილ დღისა
და მე მეგონა, რომ ჩემებრ ყველა
მადლიერია თავის ბედისა.

მე მამა მყვანდა მხნე კაცი, მარჯვე.
დაუღლელი და ბეჯითი, გამრჯე;
თუმცა ხელმარტო¹ ის ცოდვილობდა.
ჩვენ კაცებშია ბევრი არ სჯობდა.
იმ დალოცვილსა ვერვინ ასწრობდა
ვერც ხენას, ვერც თესვას და ვერცა მკასა;
ლმერთიცა მართლა უხვად სწყალობდა
და წყალობითა უვსებდა სახლსა.
ეგრე იქნება მუდამ, მეგონა,
მადლიერად და უნაღვლოდ მამა,
მაგრამ კი ბოლოს ის დააღონა,
მწარედ უმტყუვნა ბედისწყრამა...
შენც, ძამო, ვიცი, გაგიგონია,
ყმის ბედი რა-რიგ სწრაფად იცვლება!
თუ ყმასა გუშინ ბედი ჰქონია,
არ იჯერებს, რომ დღესაც ექნება.
ჩვენი წადილი, ჩვენი იმედი

¹ მარტოხელა.

ყოველთვის, ძამო, არის საფრთხეში,
გლეხკაცის და ყმის ლიტონი ბედი
ვერა, ვერ გასძლებს ბატონის ხელში...

დრო გადიოდა და თან მოჰქონდა
მამი-ჩემისა უბედურობა,
მამა თან-და-თან მიბერდებოდა,
ბოლოს წაერთო საწყალს მხნეობა!..
თუმცა კი შერჩა წადილი ძველი,
შრომის სურვილი იმ უბედურსა,
მაგრამ არც ღონე და აღარც წელი
აღარ მოსდევდა დროგარდასრულსა.
საბრალო მამა ჰხედავდა ცხადად,
რომ რამდენადაც ღონე აკლდება,
ოჯახი უკან მიდის იმდენად
და სახლ-კარიცა სულ ელუპება.
იმ სიბერესთან იმ უბედურსა
ერთი სხვა ჭირიც ზედ გამოება
და შეეყარა საწყალს, უძლურსა
გამუდმებული ციებ-ცხელება.
ეგრეა, ძამო, გლეხკაცის ბედი,
ის უკუღმართი, უღმრთო წამწყმედი,
თუ ერთხელ ღერძი გაუბრუნდებდა,
სულ უკუღმართად დატრიალდება!

მაშინ შევიქნე მცოცის წლისა...
კვებნით არ ვიტყვი, ბევრ ჩემ ტოლს ვჯობდი;
კარგად შემეძლო მოვლა სახლისა,
თუ გულსმოღვინედ მივეშველოდი.
მაგრამ მე კიდევ ბატონსა ვყვანდი,
შინ არ მითხოვდა, არ მეშვებოდა,
მე იქ სხვისთვისა ჩემს თავს ვლუპავდი,
შინ კი ოჯახი მელუპებოდა.

ერთხელ გამხდარი, გაყვითლებული,
ოლაჯნაწყვეტი¹ სნეულებითა,
საწყალი მამა მოხუცებული
იახლა ბატონს თხოენით, ხევწნითა.

მხეცი რამ იყო ბატონი ჩენი,
ერთი აჯამი², გულქვა, რეგვენი,
იმას კაცებრი გული არ ჰქონდა,
რომ მამა-ჩემი შეჰბრალებოდა.
რა გავაგრძელო, თავადის-შილი
კარგი რა არის, ავი რა იყოს?!
და მამა-ჩემი გულმოწყვეტილი
იახლა ამ-გვარს უბამსა ბატონს.

— «შენი კირიმე, — უთხრა, — ბატონო,
სახლს ვერ გავუველ მე მარტოხელი...
დამითმე შვილი... არ დამაღონო,
არ დამიღუპო ოჯახი ძველი.

ბატონი

— რაო, რას ბოდავ?

მამა

— შენს სადღეგრძელოდ
ოღონდ ზაქარა შინ დაითხოვე,
რომ უკან წასულის ოჯახს ვუშველოთ,
და მერე თუნდა ჩიტის რძე გვთხოვე.
კულუხს³, კოდის-პურს⁴, გადასახადსა
ერთი-ორადა მოგართმევთ შენა;

¹ ღონეგამ-აღუფული. ² თავის ნათქვამი, უგზური. ³ ღვინის გადა-
სახადს. ⁴ პურის გადასახადია.

თუ დავაყენებთ ფეხზედ ოჯახსა,
არ გავეჭვებით სამსახურს ჩვენა.

ბატონი

— ეგ რომ არ იყოს, გაექცევოდი:
შენ ჩემს სამსახურს, ჩემს ბძანებასა?..
ქოფაკო!..¹ ნუთუ მაგას ჰფიქრობდი,
რომ მიბედავდი ემაგის თქმასა?

მამა

— არა მქონია მაგის ფიქრი მე,
შენი რისხეაა არ გამიწყრება...
მაგრამ მიბძანე, შენი ჭირიმე,
რით გემსახურო, რაც არ მექნება?
ღმერთი ხომ ჰხედავს, მე დავსწულდი,
ლონე, ილაჯი² გამიწყდა სრულებ...
მარტო ვერას ვიქმ, მთლად დავუძლურდი..
თორემ ჩემს შვილზედ არ შეგაწუხებ.
მინამ შემეძლო -- სახლს ვინახავდი,
არც ლონე მშურდა და არცა ძალა,
დღე-და-ღამ ოფლსა მე ვიწურავდი,
მაგრამ ეხლა დრო გამომეცვალა;
აწ არაქათი³ გამიწყდა სრულად,
უდროდ დავბერდი, ჯანი წამერთო,
ველარა ვუვლი ოჯახს ერთგულად,
თუმცა კი მინდა, ხომ ჰხედავ, ღმერთო!..
ოჯახი ეხლა მელუპება მე,
კაი ოჯახი, კაი სახლ-კარი!..
ნუ! ნუ დალუპავ, შენი კენესამე,

¹ ძაღლო. ² ძალა. ³ ძალ-ღონე.

მინამ პატრონი ცოცხალი არი.
სიყრმით ჩამიკლავს მამულში თავი,
მანდ დამიღლია ძარღვი და მკლავი,
გამომიზრდია ჩემის ოფლითა,
ვაი-ვაგლახით, წვით და დაგვითა.
მძიმე უღელი მე მიწევია
ჩემის სახლ-კარის და ოჯახისთვის,
ამდენი ჯათა გამიწევია
ნუთუ, ბატონო, ამ შავის დღისთვის,
რომ უდროო-დროდ ადრე და მალე
მევე დავმარხო ჩემი გაზრდილი?
ნუ იქ მაგასა, შენ გენაცვალე,
ნუ მიზამ მაგას, დამითმე შეილი!

ბატონი

— მერე მე ძროხა ვის ჩავაბარო?
ბადლა ვიშოვნი კარგ მეძროხესა?
ვერა, ვერ მოგცე შენი ზაქარო,
თუნდ სულ დაგენტქას ოჯახი დღესა!
ვერ უყურებთ ამ ქოფაქს, ჩერჩეტას!
მირჩევს, ჩემიო გერჩივნოს შენსას...
არა, «ერთი მაქვს — სჯობს ათასს მქონდეს»...

მამა

— მე ჩემი მომეც, შენ შენი გქონდეს
და შენ სახელსა მტლად¹ დავედები.

ბატონი

— გაშეცა, ვირო, ნუ მელრიჯები²!

¹ აქ — მალამოდ დავედები, ვენაცულები. ² მეზეულები.

მამა

რომ გაგეცალო, ვისლა მიგმართო,
ვინ მომაშველებს ხელს დალუბვილსა!
მარტომ ოჯახი როგორ მოგმართო,
თუ არ დამითმობ, ბატონო, შვილსა?
რა ვუყო, რა ვქნა, რა მეშველება,
პიბძანე, შენი კენესამე, შენი!

ბატონი

— თუნდ სულიც გაგძვრეს, რა მენალღლება.
თავში ქვა იეც და ისა ჰქენი.

მამა

— შე დალოცვილო, ქვა ვიცე თავში,
რა პასუხია, როგორ იქნება!..
ჩვენც ვურევივართ კაცებში, ხალხში.
ჭამა-სმა გვინდა, გვინდა ცხოვრება...

ბატონი

— სუ!.. შე ქოფაკო!.. გაიკმიდე ხმა!..
ხმა... კრინტი მეთქი!.. ძაღლო, თორემა
მე არ მივხედავ, მაგ შენს სიბერეს
და უკან ჩაგჩრი ჯოხით მაგ სიტყვებს...

მამა

— როგორ თუ ჩამჩრი!.. კაცს შიშშილით მკლავ,
ცოცხალსა მმარხავ, ოჯახს მილუპავ,
ბებერ-კაცს ლუკმა-პური უწყდება,
შვილსა შიშშილით მამა უკვდება,

შვილს შეუძლიან მამის დარჩენა !,--
და ამის ნებას არ აძლევ შენა!..
მე ჩემს ღვიძლ შვილსა აღარ მანებებ,
რომ შემინახოს სიბერის დროსა,
მართალს სიტყვასაც არ მათქმევინებ,
ფუ, შენს სამართალს, შენ სამსჯავროსა!...-
ეს იყო, ძამო!.. ამ სიტყვებმა ჰქმნეს
შვილის და მამის უღმრთოდ წახდენა...
'შენ მეტყვი, რომ არ უნდა ეთქვა ეს,
მაგრამ რა ექმნა, აბა სთქვი შენა?
ეხვეწებოდა განა ცოტასა
იმ სულწაწყმედილს საწყალი მამა!..
მაგრამ როგორც ცივს რკინას და ქვასა,
ვერ დაუღბო, ვერ, გული ხვეწნამა.
ისც კაცი იყო... ვერ მოუთმინა
იმედგაწყვეტილ, მოკლულმა გულმა,
და, რაც შიგ ჰქონდა, სულ ათქმევინა,
უსამართლობამ წრიდამ გასულმა.
ჩიბუხის ტარით მამა-ჩემს მტრულად.
ეცა ურჯულო ბატონი ჩვენი...
უნდა კი გითხრა, რომ მამა სრულად
არ გაღახულა თავისი დღენი.
საწყალი, იყო თავის-მომწონე,
სირცხვილმა გული გადმოუბრუნა...
თუმც აღარ ჰქონდა მკლავებში ღონე,
მაინც კი ხელი შემოუბრუნა.
როგორ თუ ხელი მომიბრუნაო,
«ბიჭო, როზგები! ბიჭო, როზგები!»
და მამა-ჩემსა მოხუცსა, ძმაო,

¹ გადარჩენა, საზრდოობა.

წამოეჭიდნენ მისივე მოძმეები!..
როზგით მიცემეს მამა სნეული,
მამა მოხუცი, პატივს ჩეუული...
იმისი კენესა და მწუხარება
გულს მიკლავს ხოლმე, რო მაგონდება...
არც უღონობამ, არც სიგამხდრემა.
არც სიბერემა, არც თეთრმა წვერმა,
არც კაცის და არც ღვთის სამართალმა
არ მიპატივეს ბებერი მამა!..

მაშინ იქ ვიდექე მე საცოდავი...“ —

გულამომჯდარმა წაიდუღუნა,
მერე მღუმარემ, მწუხარე თავი,
ამოიკენესა და ძირს ჩაღუნა.
წამოხტა კაკო განრისხებული,
მას აერია სული და გული
და შეუტია მწყრალად ზაქროსა:

— შენ იქ იდექი, ამბობ, იმ დროსა
და იქამდინა მიუშვი მტერი,
რომ აცემინე მამა ბებერი?!

მითხარ, დედალო. რას აკეთებდი,
რას გეუბნოდა? გული იმ დროსა?
იქ რომ მდგარიყავ, ჩაგაძაღლებდი
ჯერ შენ და მერე იმ შენს ბატონსა...
რას უყურებდი? ნუთუ სეირსა,
როგორ სწუწვნიდნენ მამა-შენს სისხლსა!..
ფუ, შენს ნამუსსა, მამა-შვილობას,
ფუ, შენს სახელსა, შენს ვაჟკაცობას!..
მამას გიკლავდნენ, არ იღებდი ხმას...
შენ იქ იდექი, გულით იძუნწე!

¹ გეუბნებოდა.

რა ოხრობასა აქნევიდი მაგ ხმაღს,
რომ ნაჭერ-ნაჭერ ხმლით არ აჰკუწე
სულწაწყმედილი შენი ბატონი!
ემაგ შერცხვენილ ხმლისა პატრონი
ჩემთან მოსვლასა როგორ ჰბედავდი?
ნუ მარცხვენ ყაჩაღს, გამეცა, წადი...
შენ, ძმავე, ყაჩაღად არ ვარგებულხარ.
შენ ღედაკაცად დაჰბადებულხარ,
ფუ, მაგ კაცობას!

მხედარი

— კაკო, ნუ სწყრები!
კარგად არ იცნობ ჯერ ხომ ზაქროსა?
ჩემს ტოლს ბიჭს არც მე დაეუვარდები,
არც გავექციევი ხმაღში კაკოსა.
ეგრე ადვილად ნუ არცხვენ ჩემს ხმაღს
და იმის პატრონს ნუ მეძახი მხდალს.
ეგრე ნუ მძრახავ... მომიგდე ყური:
მაშინ იქ ვიდექ მე უბედური...
მინამ ბატონი ხელითა სცემდა —
როგორცა ძალლი ხორცსა ვიგლეჯდი...
«მოჰკალ», რალაცა ხმა მაძალებდა,
მაგრამ როგორღაც თავს ვიმაგრებდი.
მომეკლა, ვიცი მამას მოჰკლავდნენ,
მკვდარსა, თუ ცოცხალს კბილით შესჭამდნენ,
ამის მიზეზი მე ვიქნებოდი, —
და არ მომეკლა, უღმრთოდ სტანჯავდნენ,
ეგრე ორ ცეცხლში ვიმყოფებოდი.
მაშინ კი, როცა წამომიქციეს
და მოხუცებულს როზგი დამიკრეს, —
თვაღთ დამიბნელდა, ამენთო გული,

პივეარდი თოფსა გამწარებული,
მხრიდამ გაღვიგდე მაშინვე თეჟა¹,
და, რო ყვიროდა: «დაჰკარ, დაჰკარი!»
მაშინ ჩემ თოფმაც გამოიჰეჟა
და შეუწგრია გულის-ფიცარი —
იმ ჩემს ბატონსა, ჩემს დამლუპველსა,
თავის-თავის და სხვის წამწყმედელსა.

კაკო

— შენი გამჩენის ჭირიმე, შენი!
ბიჭი ყოფილხარ, ხმლისა დამშვენი...
შენ დაგიკვეხოს შენმა მშობელმა —
რომ იმის ძუძუ შენ შეგრგებია,
აი დალოცოს ის ქრისტე ღმერთმა —
ვისაც შენებრი დაჰბადებია!
ძამო, გამჩენის შენის ჭირიმე,
რაც წელან გითხარ, ყველა დამითმე².
ლამის დამადნოს ჩემმა სირცხვილმა
და კაკომ შენ წინ თავი დაიღოს.

მხედარი

— განა საქები არის, რომ შვილმა
თავისი მამის სისხლი აიღოს?
ამას იქმოდა ყოველი კაცი
თუნდა მხდალი და თუნდა ვაჟკაცი.
ვით მეტი იყო წელან ძაგება,
ისე მეტია ეხლა ეგ ჭემა.
მაგრამ, ეჰ, კაკო!.. მე მაგ სიკვდილმა
- გულის ჭრილობა არ გამიმრთელა;

¹ შინ დამზადებული ნაბადი. ² მაპატივე.

მამის გულისთვის გაწირულ შვილმა,
მამას ვერაფრით ველარ უშველა.
მაშინ თავი არ მაგონდებოდა
და დაჭერისაც არ მეშინოდა...
მივევარდი მამას... უსულოდ ეგდო!
მუხლი მომეჭრა, ცეცხლი მომედო!
ის საწყალი სულ დალურჯებული
ეგდო უძრავად გაშეშებული!..
ვაიმე, მამა მე მომელომიყო,
როზგ-ქვეშა ზღმრთოდ, უზიარებლად!...
მაგრამ ეჰ, ძმაო, რაც იყო, — იყო,
ჯოჯობეთია მოსაგონებლად“.
და, რა სთქვა ესა, ზაქრო მწუხარედ
პირქვე დაეცა დადუმებული;
დიდ ხანსა ეგდო ეგრე მდუმარედ
გულში ვაების ცეცხლმოდებული.
ამ საწყალს შვილზედ კაკოც შეწუხდა,
ორივ წაიღო ერთმა ნალველმა...
ამ ორს გულში რა ბალლამიც დუღდა,
წარმოიდგინოს თითონ მკითხველმა.

11 დეკემბერი. 1860
პეტერბურგი.

მეფე დიმიტრი თავდადებული

(ვუძღვნი თ. პეტრე ნაკაშიძეს)¹

უქმე დღე იყო, ტვირთმძიმეი და დამაშვრალი²
საყდრის წინ ჯგუფად ხალხი იდგა და ჰყაუანებდა;
იქავე ახლოს, ცაცხვის ხის ქვეშ ერთი საწყალი
ბრმა მეფანტურე იჯდა ცალკედ და მღუმარებდა.

„ეჰ, რას ჰყაუანებთ, — დაიძახა ყმაწვილმა ბიჭმა, —
შინაც ძლივს ვუძლებთ დღე-მუდამის ჭირს, ვაგლახობას!
აქ მაინც ცოტად ფრთა გაშალოს გულის წადილმა...
ბრმა მეფანტურე, გვითხარ რამე, მამა-შვილობას!

გვითხარ რამე, ბერო-კაცო, ნასმენ-ნახული,
ეგებ გულს ჟანგი მოაშორო კარგის ამბითა...
კარგს მთქმელს ტყვედ რჩების ნატკივარი გული ჩაგრული,
გული გაზრდილი ვაგებითა, წვით და დაგვითა“.

ბრმა მეფანტურე გაიმართა მაშინვე წელში,
სახე ღრუბლვილი გაუნათლდა რაღაც მადლითა!
მისწვდა, აიღო თვის უბრალო ფანტური ხელში,
დაჰკრა ფანტურსა და დამღერა ნელისა ხმითა:

¹ ილიას მეგობარს სტუდენტობიდან, მწერალ ილია ნაკაშიძის
პაპა. ² მშრომელი.

„მოდით, შვილნო, აქ მოგროვდით...
გეტყვით გულის გასათბობსა, —
ვინ ვიყავით, რა ვიყავით
ჩვენ ქართველნი წინა დროსა.

იმ დროს, როცა ქართველის ბედი
ჩვენ ქართველთვე გვებყრა ხელში,
როცა მამულის-შვილობა
სასახელოდ იყო ჩვენში:

შვილნო, თქვენნი წინაპარნი
ეგრე გულქვად როდი იყვნენ...
ძმა ძმასა და მამა შვილსა
მამულს ხოლმე შესწირვიდნენ.

შვილის ყოლა გლეხს, თუ თავადს,
მარტო მისთვის გვიხაროდა,
რომ მამულსა მეომარი
მით ერთი ემატებოდა.

ტკბილსა ძუძუს დედა შვილსა
იმ იმედით აწოვებდა,
რომ სიცოცხლით ან სიკვდილით
ის მამულს ასახელებდა.

უწინ ქართველს უხაროდა
მამულისთვის მტერთან ომი,
ან მოჰკლავდა, ან თავის-თავს
შეაკლავდა როგორც ლომი.

მამულისთვის ვის ახსოვდა
განსაცდელი განსაცდელში!
ტრფობა გვქონდა გულში აბჯრად
და სატევრად ¹ ხმალი ხელში.

¹ შესატევრად, იარაღად.

ეგრეთ, შვილნო, აქ სცხოვრებდა
უწინდელი¹ ქართველის შვილი,
მის მუდამი ნატურა იყო
ან სახელი, ან სიკვდილი.
მათს მომდევარს ყოველს თქვენგანს
ჰყვანდა დიდი წინაპარი...
რჯულის დაცვა, მიწა-წყლისა
მის მოწამედ თქვენ წინ არი...

II

„ეხლა რა ვართ? საწველ ფურად
თავი ჩვენი გადვიქციეთ.
ის სხელი, ის დიდება,
ის ოჯახი დავაქციეთ...
რაც ეყოფილვართ, ის აღარ ვართ.
რაც ვართ, ის ნულარ ვიქნებით...
ლმერთი გვიხსნის, თუ შვილთ მაინც
გზად და ხიდად გავედებით.
წინა კაცი უკანასი
ხილიო, ნათქომია,
დღეის ვაგლახს ამით დასძლევს,
ვინცა ხვალისა მდომია.
ტყუილია, სულთქმა, უში¹,
კაცი უნდა კაცად იყვეს,
სანთელსავით თვით დაიწვას
და სხვას კი გზას უნათვიდეს.
ამით იყო საქართველო
უძლეველი და ძლიერი,

¹ ვაი, ვიში.

ამით ედგა მტერს გულდაგულ
ეს პატარა ქართველის ერი.

III

„უური მიგდეთ, გეტყვით ამბავს
უტყუარსა და მართალსა:
ერთი მეფე თურმე ჰყვანდათ
უწინ ჩვენ მამა-პაპასა.

დიმიტრი¹ ერქვა სახელად,
მხარ-ბეჭ-პრტყელი, ტანმაღალი,
ჯირითში. თუ შვილდ-ისარში
არავინ ჰყვანდა ბადალი.

კაცი იყო. მეფე-კაცი,
თვალად, ტანად მშვენიერი,
გარეთ რისხვით მტრისა მსრველი²,
შინ მოწყალე ღვთისნიერი.

ლამით თურმე ჩაიცვაჲდა
უბრალო კაბა-ჯუბასა³,
წავა და ინახულებდა
საწყალის ხალხის უბანსა.

მოივლიდა ქვრივს და ოხერს,
დავრდომილსა და ობოლსა,
თავის ხელით ურიგებდა
მოწყალებას და საზრდოსა.

ვის რაც გულში დარდი ჰქონდა —
წავა — იმას შესჩივლებდა,
გლახის, ობლის, ჩაგრულისას
სარჩლსა⁴ არ ითაკილებდა.

¹ დიმიტრი მეფე (1273 — 1289). ² შემმუსრველი, დამამარცხებელი. ³ ძველებური ტანისამოსი. ⁴ გამოსარჩლებას.

ყველგან იმის სამეფოში
თხა და მგელი ერთად სძოვდა,
ერი, ბერი, ობოლ-ქვრივი
სულ იმის დღეს ჰლოცულობდა.

IV

„მის დროს იყო ყეინობა¹,
მეფე ყეინს ჰმორჩილებდა,
მაგრამ თავის ქვეყნის საქმეს
თვის ნებაზედ განაგებდა.

ერთხელ ყეინს აეშალა
თათარივე კაცი ერთი,
იმძლავრა და გადიყენა
ნახევარი სათათრეთი².

მეფე ჩვენი ყეინს თურმე
არ გალუდგა სხვასავითა...
ვაჟი-კაცის წესი არის
კაცს შეჰრჩება ძმასავითა.

შეიბნენ და შეიჭიდნენ
ყეინი და გადგომილი;
ძმას ძმის ძვალი ატეხინეს,
მამის სისხლსა ღვრიდა შვილი.

დამარცხდა ბოლოს ყეინი,
გამდგარმა აკი აჯობა,
ის მოკლა და თვით დაიპყრო
სათათრეთის ბატონობა.

ის ხომ მოკლა, მის ცოლ-შვილიც
ცხენსა კუდით ათრევინა,

¹ მონღოლთა ყაენის ბატონობა. ² მონღოლთა სამფლობელო.

საცა კი მის მომხრე იყო,
თავები დააყრევინა¹.

✓

„ჯერი მიდგა ჩვენს მეფეზეც...“

— «რატომ მე არ მომიდგაო,
იმას ცოცხალს არ გაუფშვებ,
თუ პირში სული მიდგაო».

გაუგზავნა მოციქული:

— «გამოცხადდი ჩემ-წინ შენო..
თუ არ მოხვალ, შენს ქვეყანას
ნაცარ-ტუტას ავადენო».

დაგვიღონდა მეფე ქველი,
იმ ურჯულოს მიხედა წადილს,
ისიც იცის, — იმ ღვთის-რისხვას
ჯართ სიმრავლე შესწევს ქადილს..

რა ჰქმნას? თითონც მამაცია,
მამაციც ჰყავს ჯარი, ერი,
მაგრამ ერთს რომ ასი გცემდეს.
კლდეც რომ იყო, გაგტეხს მტერი..

დიდს ჩავარდა საგონებელს,
შეუღბა ბჭობას, რჩევასა...
— «წავალ — მომკლავს, და არ წავალ
ამიოხრებს ქვეყანასა».

ბოლოს ბძანა: — «თავს მოვუყრი
მღვდელმთავართ² და დიდებულთა,
ოცჯერ ზომვა, ერთხელ კრაო —
წესია მეფეთ ქებულთა.

¹ ეს იყო არღუნ-ყაენი. ² უმაღლესი სასულიერო პირთა..

ვნახოთ ერთი რას მეტყვიან, —
წასვლას, თუ წაუსვლელობას?
ორში ერთს რას აირჩევენ, —
მეფის, თუ ქვეყნის დამხოვას?»

VI

„ბძანა და მსწრაფლ შეიყარნენ:
დიდებულნი, მღვდელმთავარი,
ვეზირნი და ნაზირები¹,
ბჭე-მდივნები², სპასალარნი³.
წადგა მეფე კრების წინა
თაჩამად და დიდებულად;
ყველამ, დიდმა და პატარამ
თაყვანი სცეს ბატონს ყმურად.
ასე ჰშვენის მეფე იმ დღეს
ტანად, თვალად, იერითა,
მნახველთ თვალი ვერ გაიძღეს
იმის ჭერეთით, ყურებითა.
უბძანა თუ: — «დიდებულნო,
საქმე მძიმე მაქვს თქვენთანა...
ის დღეა დღეს, — ან მე ვიყო,
ან ჩვენი ტურფა ქვეყანა.
შეიტყობდით, მომივიდა
ყვინისა მოციქული,
აქ მოდიო, მე მიბარებს
ჩემზედ გაბოროტებული.
თუ არ მოხვალ, მე მოვალო,
აგიოხრებ ქვეყანასა,

¹ მინისტრები. ² მრჩეველ-მდივნები. ³ ჯარის უფროსები.

საცა კი ფეხს დავადგამო,
ავადენ ნაცარ-ტუტასა.

თუ წავედი, თქვენც ხომ იცით,
მე სიკვდილი არ ამცდება...
თქვენ რას მირჩევთ, მართალი სთქვით,
მართლის თქმაა ერთგულება».

VH

„დიდებულნი წინ წამოდგენ
ამ ამბით შეწუხებულნი,
მივიდნენ და თაყვანი-სცეს,
აემღვრიათ მწარედ გულნი.

— მეფევ! ნეტა რა გვიბძანე,
რა ასმინე ყურსა ჩვენსა!..
თუ შენ მოგკვლენ, შენს სანაცვლოდ
რაღა დარჩეს ერსა შენსა?!

თუ შენ აღარ გვეყოლები,
რად გვინდა სახლი, ქონება...
ჩვენ შენისთანა დიმიტრი
სხვა არვინ დაგვებადება.

მოვიდეს, რომ იმუქრება
ის ურჯულო სისხლის-მსმელი,
მოვიდეს და წინ დახვდების
შენი ერთგული ქართველი.

მტრის მუქარას ერი შენი,
გვითხარ, როდის გაჰქცევია,
გვითხარ, როდის ქვეყნის მტრის წინ
ქართლს უკან დაუწევია!

ბძანე და იმ მუქარასა
ჩვენს მოსისხლეს შევანანებთ,

ან შეგმუსრავთ მამა-პაპებრ,
ან მეფისთვის თავსა დავდებთ.
სირცხვილია ერისათვის,
თავის მეფე მისცეს მტერსა...
მეფევ, სირცხვილს ნუ შეაჰმევ
ერსა ზენსა შემნატერელსა.
ნუ, ნუ გვაჰმევ ემაგ სირცხვილს,
წამყოლს ზვილის-ზვილამდიე...
აქ მოვიდეს, მის დახვედრა
ამ ჩვენს ქედზედ დააჰლიე».

VIII

„ეხლა წადგა სპასალარი...¹
— „მეფევ, რაც სთქვეს, მართალია.
შენ წახვიდე, შენ იქ მოგკლან, —
ჩვენ წელზედ გვერტყას ხმალია?!
თუნდ რომ დავრჩეთ, ვინ რას გვეტყვის,
რით ჩავრეცხოთ ეს სირცხვილი?
არა მეფევ!.. ძველებს უთქვამთ, —
სახელიო, ან სიკვდილი.
ნუ შეგვიშლი მამათ ანდერძს,
სირცხვილისგან დავვიხსენი!..
მეფეს ვფიცავ, — მამა-პაპებრ
დღესაც გასჭრის ხმალი ჩვენი».
ბატონმა თავი ჩაჰკიდა
გვირგვინოსანი, ცხებული,
დიდ ხანს იყო დაღონებით
ეგრე თავჩაკიდებული...

¹ ჯარის უფროსი.

„ბოლოს ბძანა: — ჟეს ქვეყანა
 ლეთისაგან მაქვს მონაბარი...

მე დავრჩე და იგი წახდეს,
 მითხარით, რა მადლი არი!

ათი ერთზე რომ მოვიდეს,
 მუქარას მტერს შევანანებ;
 რა გქნა, — ასი ერთზედ მოვა,
 ამას ვწუხვარ და ვვალალებ.

ჩვენი კაცი ერთი — ასსაც,
 ვიცი, არ შეუშინდება,
 მაგრამ ბოლოს სიმრავლე გვძლევს,
 ხალხი ურგოდ¹ გამიწყდება.

მერე უკაცურს ქვეყანას
 დასწვავს, დაჰბუკავს, დაანგრევს,
 საყდრებსა და მონასტრებსა
 დააქცევს, მიანგრ-მოანგრევს.

ხატებს, მამათ სალოცავსა
 წამურტლავს და შეგვიგინებს,
 ამოიღებს მკედრებს საფლავით,
 ძაღლსა და ღორს ათრევიანებს.

ქალწულთ-ქალზედ ძალით მივა,
 წაჰბილწავს, ნამუსს დაუმხოვრებს;
 ორსულ დედაკაცებს კიდევ
 მუცლებსა ხანჯლით დაუხოვრებს.

დედას თავის ძუძუთა-შვილს
 კბილითა დააგლეჯინებს,
 უსუსურ ბავშვებს ძნად ჩაშლის
 და ზედ კალოს აღეწვინებს.

¹ უსარგებლოდ, ტყუილ-უბრალოდ.

„ამდენი სული უბრალო¹
ტანჯვითა ამოწყდებიან,
საწყალის ხალხის ცოდვითა
ქვანიც კი ატირდებიან.

ქვეყნის ამოდენი ცოდვა
ჩემს თავზედ დატრიალდება,
წაწყმდება აქაც და იქაც
დიმიტრი მეფის ხსენება!

ეს სულ რისთვის? მარტო მისთვის,
რომ მე შიშსა ვავექცი.
ჩემი თავი გადვირჩინე
და ერი კი წყალს მივეცი.

მე მეფე ვარ და მეფობის
რიგიც ვიცი, რაში არი...
ფუ, იმ მწყემსსა, თავს უშველოს,
მგელს დაუგდოს თავის ცხვარი...

სირცხვილს ამბობთ! — რა სირცხვილი?
მე ვეძლევი ნებით მტერსა,
ჩემს სიცოცხლეს, ჩემსა სისხლსა
თითონ ეწირავ მე ჩემს ერსა.

თუ სიკვდილი სახელად გაქვთ
მაგდენს ჩემთვის — ერთისათვის,
მაშ რად მიშლიათ თავდადებას
მე ერის — მთელის ერისათვის!..

არა! წავალ, არ დავდგები,
დე ასრულდეს ნება ღვთისა,
ხორცი მოკედეს, სული ცხონდეს
მეფის თქვენის დიმიტრისა.

¹ უდანაშაულო.

«შენ რას ბძანებ, მღვდელმთავარო?
სიტყვა შენი გვიღირს ძვირად:
მართებს თუ არ ერისათვის
მეფეს თავი გასაწირად?»

ატირდა და მოახსენა:

—«ჰე, მეფეო, მე თქმა მიჭირს.
მართალს ვიტყვი, თუმცა შენთვის
სული მიწუხს, გული მიტირს.

მეფეე, უნდა თავი დასდო
ერისა და ქვეყნისათვის,
ღმერთს შესცოდავს, ვინც გამკიცხავს
მე ამ მწარე რჩევისათვის.

მეფეე, რაკი ბედმან დაგდო ¹
შენ ეგ მძიმე საზღაური,
სხვას უკეთესს ვერას გირჩევს
სიყვარული ბატონ-ყმური...

ვსტირ და გირჩევ თავგანწირვას,
რაკი რომ ეს დღე გვეწია, —
მოყვასთათვის ² თავდადება
ქრისტე-ღმერთის ანდერძია.

ვსტირ და გირჩევ ღვთის სახელით
ხორცი დასთმო სულისათვის,
უკვდავება არ დაჰკარგო
წუთის-სოფლის გულისათვის!..»

¹ დაგაკისრა. ² მოძმეებისთვის,

XII

„მეფეს ძლიერ მოეწონა
მღვდელმთავრისა სიტყვა ბრძნული,
წარდგა ისევ კრებულის წინ
უფრო გათამამებული:
— «დიდებულნო, ხომ ისმინეთ,
რაც სთქვა წმიდა მღვდელმთავარმა!..
მოყვასთათვის თავდადება
გვიბძანაო მაცხოვარმა.

ნუ გადმიყვანთ ღვთისა სიტყვას,
ერს მეფე ვერ ვუღალატებ!..
წავალ დე, თუ ღმერთს სწადიან,
ერისათვის თავსა დავსდებ.

მე წავალ და ეს ქვეყანა
თქვენ უნდა გებარებოდეს,
ლარიბს ისე მოუაროთ,
რომ მდიდარს არ შენატროდეს.

გლეხს თუ თავადს, ღიღს თუ მცირეს
მადლი თანასწორ მოჰფინოთ,
ობოლი, ქვრივი, უძლური
ძლიერს არ დამიჩაგვრინოთ.

თუ დავბრუნდი, თქვენს სამსახურს
გადაგიხდით ორად ერთსა,
თუ არა და — სული ჩემი
შეავედრეთ მაღალ ღმერთსა».

ატირდა და აატირა
ყველა კაცი იქა მდგომი:
გულის სილბო სიტურთვა,
თუ კაცია სხვაფრივ ღომი.

მართალს ვაჟკაცს ის ამშვენებს,
როცა გულითაც ლბილია;
რკინის კაცის თვალში ცრემლი
დიდსულოვნობის შვილია.

XIII

„ბძანა და მსწრაფლ დაიშალა
დიდებულთა იგი კრება...
უხმო მხლებელთ და უბძანა
წასასვლელად მომზადება.

სთქვა და ურდოს კიდევ წავა
მეფე იგი უშიშარი,
თქმულა: გმირის კაცისათვის
თქმა და ქმნაო ერთი არი.

გაათავეს სამზადისი
და მოვიდა დღეც წასვლისა;
ვით ჯინჭველა ჰუუსფუსებდნენ
შინა-ყმანი სასახლისა.

ხმა გავარდა ქალაქშიაც:
მეფე ჩვენთვის სდებს თავსაო,
უშლიდნენ. არ დაიშალა, —
ვერ ვუღალატებ ხალხსაო.

შეიძრა მთელი ქალაქი,
ხალხი ეცა ერთმანეთსა,
მოზღვაედა და იგრიალა
და მიაწყდა სასახლესა.

მივიდნენ, ნახეს შზად არი
რაზმი მეფის ამაღლისა¹,

¹ მხლებლებისა.

სულ სავსეა ცხენოსნებით
მოედანი სასახლისა.

წინათ ბარგით გაეგზავნათ
ჯორი, ცხენი დატვირთული,
აქ ვინც იყო, სალთად¹ იყო,
ტურფად კაზმულ-დაზახტული.

XIV

„თავადნი და აზნაურნი
სულ ოქროს და ვერცხლში ისხდნენ,
ვერ იტყოდი, ვინ ვის სჯობდა,
ჰველა ასე კარგნი იყვნენ.

წყობით იდგნენ და ისმოდა
აბჯრისა² და რახტის³ ჟღერა,
საამოა გაწყობილის
ვაჟკაცების რაზმის მზერა!

კაცი თვალს ვერ აშორებდა
მხედარსა და იმის ცხენსა,
თვით წუნი წუნს ვერ დასდებდა
მათს სიკეთეს, სიტურფესა.

მარჯაფად⁴ ცხენს ბევრს სხვასაცა
რაზმ-გარეთა ატარებდნენ,
შათი მხედნი დიდებულნი
მეფეს სასახლეში ახლდნენ.

იმ ცხენების მორთულობა
კაცს უშურველს შურს მოჰგვრიდა,
მძიმე რახტით დატვირთულნი
თითო — თითო სოფლად ჰღირდა.

¹ მარტოდ. უბარგოდ. ² იარაღისა. ³ მოსართავის, აღვირის.

⁴ საოდარიგოდ.

• მაგრამ მათში ერთი იყო.
თეთრი ცხენი არაბული;
უკეთესს ვერ ინატრებდა
კაცის უძლომელი გული.

მეფისა იყო ის ცხენი,
თამამი — თითქო ვეფხვია,
იმის უზანგში მეფის მეტს
ვერვის შეედგა ფეხია.

ამაყი იყო ლომსავით
და ნაზი როგორც შველია,
სხვა მას ვერ იმორჩილებდა —
თუ არ ბატონის ხელია.

ცეცხლს აფრქვევდა თვალთაგანა
ჰქუხდა, სკექდა, მრისხანებდა,
თითქო ლოდინს ჰთაკილობსო;
ჰშფოთავდა და ტოტსა სცემდა.

XV

„გამობძანდა ბოლოს მეფეც,
თან გამოჰყენენ დიდებულნი,
ხმალ-კაპარჭით¹ გაწყობილნი
სამგზავროდ გამზადებულნი.

მეფეს ახლდა მხარმარჯენივ
გულმწუხარე მღვდელმთავარი
და მხარმარცხნივ შუბლშეკრული
ჯავრით სავსე სპასალარი.

მღვდელმთავარი სწუხს და ჰვებღ
მეფის თავვადადებასა.

¹ ისრის ბუდე, ქარქაში.

სპასალარი კი ჰთაკილობს
უომრად დამარცხებასა.

ხალხიც დაჰხვდა თავის მეფეს
ვიშითა და წუხილითა,
მეფეს გული ამოუჯდა
მათთვის გულის-ტყევილითა.

უბძანა თუ: — «რასა სწუხხართ?
ექმნას, რაც კი საქმნელია!..
ერისათვის თავდადება
მეფისათვის სახელია.

რაც მომივა, მომივიდეს,
მე იმისთვის არ ვინაღვლო...
თქვენ კირს დაგხსნით¹... დეე ვიქმნე
მე ქვეყნის კირის სანაცვლო».

ხმა ჩაუწყდა, ველარ-რა სთქვა,
მოეგუბა თვალში ცრემლი...
თქმულა: ქვასაცა მაგარსა
ვასტეხს ტყვიის რბილი გრდემლი.

მოუმატა ხალხმაც სულთქმა,
ხმა გაისმა ქეითინისა,
გულსა ჰკლავდა გლოვა, ვიში
ობლისა და ქვრივ-ოხრისა.

XVI

„უცებ მეფემ თვალი მოჰკრა,
ხალხი გაირღვა შუაზედ,
ორს მარჯვე ბიჰს ბერი-კაცი
მოჰყავთ მის წინ მოედანზედ.

¹ მოგაშორებთ, აგაცდენთ.

მოჰყავთ ცახცახით, ხანხალით
ჩაჩანაკი და ბებერი,
მკერდზედ სცემდა თოვლივითა
მოხუცებულს თეთრი წვერი.
მოვიდნენ და გააჩერეს
ის მოხუცი მეფის წინა,
ბიჭები კვლავ მხრებში უსხდნენ.
თუმც ყავარჯენს დაეჯინა.
ის ამ ქვეყნის აღარ იყო,
ფეხი ედგა სამარეში,
მაგრამ მაინც კი უცემდა
აღრინდელი გული მკერდში.

XVII

„მოახსენა: — ჰე მეფეო,
ნუ შემრისხავ ერთგულ ყმასა!
მე ხომ მხედავ, გარდასრულვარ,
სამარიდამ გაძლევ ხმასა.
მეფეო, კისრად აგილია
ტვირთი ჩვენის შავის ბელის.
ბელისწერას მისცემიხარ
უბედურის ჩვენის ქვეყნის.
ვიციო, რომ არ შემინდება
გული მეფის დიმიტრისა,
როცა ნდომობს თავგაწირვას
დიდი საქმე ქვეყნის ხსნისა.
მაგრამ ჩვენ რა გვეშველება,
ჩვენ, მეფეო, შენთ დამკარგველთ?
მამობასა ვილა უზამს
შენგან დაობლებულ ქართველთ?

ერს ოფლის მღვრელს და ტვირთმძიმეს
ჭირსა ლხინად ვილა გვიქცევს?
წუთისოფლის მძიმე უღელს
შენებრ, მეფევ, ვინ გაგვიწევს?
ამას ვსტირით, რომ მიდიხარ
და აობლებ შენსა ერსა,
ჩვენს ბედსა და მშვიდობასა
ველარ მოუშართავ ხელსა.
ჩემებრ უძლურს, გაჭირებულს
მწედ ველარ მიეშველები,
ლარიბს, ობოლს, ქვრივს და ოხერს
პატრონად არ ეყოლები!

XVIII

„ნუ სწუხხართო!.. განა, მეფევ,
ჩვენ ხელთ არის ეხლა გული?
რკინაც იყოს — მაინც დასდნეს
ამებრ¹ ცეცხლში ჩაგდებული.
გულს რად გვიკლავ? რად მიდიხარ?
ნუთუ, მეფევ, ხსნა არ არი!..
ქუდზედ კაცი დაუძახე,
მოაგროვე სპა² და ჯარი.
ცოტა ვართ, მაგრამ კარგნი ვართ,
ვინც კია, ყველა დევია...
ბევრჯერ უნახავს ქართველის მტერს,
რომ ცოტაც ბევრის მძლევია.
აჰა, მეფევ, ორი ბიჭი
მხრებში რომ ამომჯდომია,

¹ ასეთ. ² ლაშქარი.

ორივე ჩემი შვილი არი,
 ერთი მეორის მჯობია;
 მიირთვი და ინაცვალე,
 ჩემს ქვეყანას მტლად დაუდე!
 ომში, მეფევე, გაჩვენებენ,
 რა ლომებს ზრდის ქართველის ბუდე.
 შეჰკრიბე დიდი, პატარა,
 გაუძღო წინამძღოლადა,
 მტერს წინ დახვდი... ვინც უკუ-დგეს
 დედა შეერთოს ცოლადა!
 ჩვენს საქართველოს, ჰე მეფევე,
 ბევრი რამ გადაჰხედია,
 მაგრამ უომრად მტრისა წინ
 არ წაუხრია ქედი.
 ნურც დღეს ვიზამთ ამ საქმესა,
 უომრად ნუ დავმარცხდებით,
 თუ ვერა ეძლევათ, დავიხოცნეთ
 სახელითა და დიდებით!...»

XIX

„უბძანა თუ: — «ბერო-კაცო,
 მესმის შენი ერთგულება...
 შაბაშ¹ ქართველს... გული თურმე
 სამარემდე გულად ჰრჩება.
 მაგრამ გეტყვი: ჯარს არ შეგკრებ,
 არ ვინდომებ სისხლის ღვრასა,
 მარტო ჩემის გულისათვის
 არ შევაკლავ მტერს ათასსა.

¹ გაუპარჯის!

. ჩვენის ქვეყნის შავი ბედი
როგორც ტაროსი¹ იცვლება,
დრო მოვა და თქვენი თავი
უფრო მეტად დასჭირდება.

მე ერთი ვარ, თქვენ მრავალი,
გვიჯობს ერთით ბევრის რჩენა²;
თუ თქვენ მე არ გემეტებით,
მე რად გაგიმეტოთ თქვენა?³.

^ განა თითონ ქრისტე-ლმერთსა
გადარჩენა არ ძალ ედვა³,
არ ინება და ქვეყნისთვის
ლმერთი იყო და ჯვარს ეცვა.

XX

«მაშ რად არის მეფე მეფედ,
თუ არ ქვეყნის პირთა მძლეა?
თუნდაც მოჰკედეს ქვეყნისათვის,
ეგ სიკვდილი სიცოცხლეა.

არ არის მკვდარი, ვინც მოჰკედეს
და ხალხს შესწიროს დღენია,
მკვდრად იგი თქმულა, ვისაც აქ
სახელი არ დარჩენია».

არ დავიშლი, ესთქვი და კიდეც
თავი უნდა გავიწირო,
ისე მოვკვდე, რომ ჩემ გამო
დედა შეილზედ არ ვატირო.

წავალ-მეთქი!.. თუ ღმერთს უნდა
მოხდეს იგი, რაც მიმელის...

მაგრამ ჯაერი თან მიმყვება
საყვარელის ჩემის ქვეყნის.

ეჰ, რაც ჰსურდა, არ დასცალდა
ჩემს წყურვილსა სულისასა!..
აწ იქმნას ის, რაც სწადიან
განგებასა უფლისასა.

თქვენ ხომ მაინც აგცილდებით
ხოცვა, ჟლეტა, სრვა¹ და რბევა...
მე კი... მეყოს, თუ გამყვება
თქვენი ლოცვა და კურთხევა».

XXI

„თითქო ზეცით ზარი იყო,
თითქო ღმერთი მოევლინა, —
ხალხი პირქვე მყის დაემხო
საკვირველის მეფის წინა...“

თურმე დიდებას მადლისას
კაცი მსწრაფლ დაუმონია,
ვით დიდს ბოროტს, ისეც დიდს მადლს
თავისი ზარი² ჰქონია.

XXII

„მეფეს ერი შეეცოდა,
სიტკვა: — «მეც ვსწუხარ, რომ გშორდებით:;
ღმერთს ვსთხოვ, იყენეთ ჩემს შემდეგა
მშვიდობით და გამარჯვებით.

ნურას გიკვიროთ, რომ ქვეყნისთვის
მეფე თქვენი თავს არ ჰზოგავს!

¹ კვლა. ზოცვა. ² აქ — ძალა.

ამასა იქმს ყველა, ვინც კი
ჰკუთით სპირის და გულით ჰზომავს.

მე მივდივარ!.. მეფე თქვენი
დიდს და მცირეს გეთხოვებით,
რაც დაგაკლეთ, ნუ შემოისხავთ,
რაც შეგცოდეთ, შემინდევით».

ბძანა და ცხენიც მოართვეს,
ზედ მოახტა ვეფხესავითა;
ცხენზედ იგი დალოცვილი
გამობრწყინდა მზესავითა.

მტერსაც კი რომ დაენახა
თვალი გაუშტერდებოდა;
მისებრი ცხენზედ მოხდენა
ბევრს ვაჟკაცს ენატრებოდა.

გამოეთხოვა ყველაქას,
ვინც კი შინ, სახლში ჰრჩებოდა,
სხვა კი ამხედრდა დიდკაცი
ყველა, ვინც უნდა ჰხლებოდა.

ამხედრდა თვით მღვდელმთავარიც,
შინ დარჩენა არ ინება,
შეევედრა თან წაყვანას
და მეფემაც დართო ნება.

წაბძანდა და თან იახლა
ის ამაღა და მხედრობა,
უკან მისტირს ერი, ბერი,
გლეხობა, თუ დიდკაცობა.

XXIII

„მინამ მეფე მიმავალი
ურდომდინა¹ მივიდოდა,
იმისი მისვლის იმედი
ყეინსა გადასწყვეტოდა².
ეპჰანა თავის სარდლისთვის:
— «შეჰკრიბე ჯარი, ლაშქარი,
წადი, დიმიტრი მომგვარე
ან ცოცხალი ანუ მკვდარი;
თუ არა, იმის ქვეყანას
შეესიე და მოსრეო,
სულ ძირს დაეც, რაც წინ შეგხვდეს,
ქალაქი თუ სიმაგრეო».
წინ შეხვდა მეფეს ეს ჯარი,
მრავალი და უთვალავი,
მაშინვე მიხვდა: აქაო,
ამბავია რაღაც ავი.
უხმო მხლებელთ და უბჰანა:
— «ფიცსა გთხოვთ და ჟნდა მომცეთ:
თუ უკადრისი მაკადრონ,
თქვენ არავინ ხმა არ გასცეთ.
თავს დაიხოცთ, ვერას უზამთ,
ჯარია მოზღვავებული;
თქვენს სიკვდილსაც არ იკმარებს,
თქვენგნით გაბოროტებული, —
წავა და ხალხს ამოგვიფლეთს,
ავგოხრებს ქვეყანასა...»

¹ ურდო — მონღოლების მთავარი ბანაჟი. ² დაჰკარგოდა.

ნუთუ მთელს ხალხს ანაცვალვით
ვაჟკაცთა თაკილობასა?!

ღმერთს აცადეთ... დეე იქმნას,
რაც ჩემს თავზე განგებულა!
საცა არ სჯობს, გაცლა სჯობსო,
ბრძენთაგანა ასე თქმულა.

კვლავ ფიცსა გთხოვთ: სისხლს ნუ დაღვრით,
ნულარ დამიმძიმებთ სულსა!..
განკითხვის დღეს მეფეს ჰკითხვენ
ყმის სისხლს უქმად დანთხეულსა».

XXIV

..რას იქმოდნენ? მისცეს ფიცი
გამწყრაღთა, გაბრაზებულთა,
სირცხვიღის ჰამა ირჩიეს
ქვეყნისთვის დავაღებულთა.

ბევრმა იკრა გულში ხელი,
სთქვა გულმწარედ: «ვაი დედას!
ღრო მოგვივა და ამ თათრებს
არ შევარჩენთ ჩვენს შერცხვენას!»

ბატონმა ბძანა: — «ვინა ხარო?
წადით, ჰკითხეთ — რა სწადიან?
თუ მე უნდივართ, აქა ვარ,
ჰქმნან ის, რასაც მიჰადიან...»

მაღე დაბრუნდა უკანვე
მეფის კაცი მოციქული,
მოახსენა: — «სარდალს ვუთხარ,
მეფევ, შენი ბძანებული;
მითხრა: — «მეფე შენი გვინდა,
თუ მოგვეცა თავის ნებით,

არას ვერჩით თქვენს ქვეყანას,
აქედამვე დავბრუნდებით...»
იამა, ბძანა: — «მადლი ღმერთს,
რომ ქვეყანა გადმირჩება
და ცოდვილი ჩემი სისხლი
ამაოდ არ დაიღვრება».
თვით წაბძანდა სარდლისაკენ,
მის წინ შეაყენა ცხენი,
უბძანა თუ: — «მე ვარ მეფე,
რაც გენებოს, იგი ჰქმენი».
მისცვივდნენ უკადრისადა
ვით ძეს ღვთისას¹ ურიანი,
შეჰკრეს, შეჰბაწრეს ტყვესავით
მეფე, ხელმწიფე სვიანი².

XXV

„მიჰგვარეს ყეინს ურჯულოს
სისხლმსმელს ადამიანისას...
საღერღელი აეშალა,
ვით კრავის წინ მხეცსა ტყისას.
გაწყრა: — «როგორ გაბედო,
არ გაღუდეგ ჩემს მოსისხლეს?
სთქვი პასუხი და იცოდე
შენი განკითხვის დღეა დღეს.
იცოდე, რომ წინვე მითქვამს:
თავი უნდა მოგეკვეთოს!
ამის შეცვლა თითონ ღმერთმაც
ჩემმაც მე ვერ შემომბედოს.

¹ ქრისტეს. ² აქ -- სახელოვანი.

მინამ მოგვლავ, მსურს აქ ჩემ-წინ
შეინანო ბრალი შენი,
აქ ჩემ ფეხთ-წინ აღიარო
შენვე შენი სიმუხთლენი...»

მეფემ უთხრა: — «შენისთანა
ჩემი რა გამკითხველია!
ნუ მოგაქვს თავი იმით, რომ
ძალა აღმართის მხენელია.
შენ-წინ მოთქმა რას მიქვიან?
რას მიქვიან შენანება?
ჩემი გამკითხველი არი
ნამუსი და ჩემი ნება.

ჰქმენ რაც გინდა!.. მე არ გკითხავ, —
რად გწადს მომკვეთო თავიო...
სვავს ვინ ჰკითხავს, სისხლს რადა ჰსვამ,
სვავო, რადა ხარ სვავიო?...»

გაწყრა ყვინი ამაყი,
ეს როგორ გამიბედაო?
უბძანა: — «ჰგვემეთ და სცემეთ
ბნელეთს ჩააგდეთ ეგაო».

წაიყვანეს მეფე ჩვენი
და საბნელეთში ჩააგდეს!
შემოარტყეს გარს მცველები,
კარს კლიტეები დაადეს.

XXVI

„სასჯელი დაუგვიანა
იმ ღვთის-მგმობელმა თათარმა,
მინამ მოაკვლევინებდა.
სცემა, ჰგვემა და აწამა;

აწამა ვით სვამა ტრედი
მეფე იგი საკვირველი
და ვერ გაძლა მის წვალებით
ის ჟღვთო და სისხლის-მსმელი.

ერთხელ მეფე ნაწამები
ძლიერად და ულმობელად
ბნელში ეგდო ძალმიხდილი
უპატრონოდ, უზრუნველად.

როცა ღონეზედ მოვიდა,
ადგა, მუხლი მოიყარა,
პირქვე დაემხო ლოცვითა
და ცრემლები გადმოჰყარა.

მოსთქვამდა თუ: — «ღმერთო, ღმერთო!
გთხოვ, მიწყალო, შემიბრალო,
რაც გადამხდა, განკითხვის დღეს
მადლად მე არ ჩამითვალო.

მე არა გთხოვ, — მანდ წამება
აქ წამებით შემიმცრო,
მე გთხოვ, -- სისხლი აქ დაღვრილი
ჩემი სხვისთვის შეიწირო.

ღმერთო, ღმერთო!.. თვალ-წინ მიდგა
დიდ ტანჯული მე ძე შენი...
ვით ძით ყველა, ისეც ჩემით
ერი ჩემი დაიხსენი».

XXVII

„უეცრად კარი გაიღო,
რკინით, კლიტით დაჭედილი;
ორი ვილაც შემოვიდა
ფეხაკრეფით¹, როგორც ჩრდილი.

¹ ფეხის თითებზე.

მოვიდნენ და თაყვანი სცეს
მეფესა გაოცებულსა...
მერე იცნა, მისნი იყვნენ
და ჩაიკრა ორივე გულსა.

მოახსენეს: — «შევისყიდეთ
და გავტეხეთ ქრთამით კარი...
ყველა მზაა!.. თავს უშველე,
აწ შენი ხსნა შენს ხელთ არი.

ნულარ იცდი... თუ არ ეხლავ,
მერე გვიანლა იქნება:
ხვალ თავს გჭრიან, — ასეო
ყეინისა თურმე ნება».

უბძანა თუ: — «ადრეც მითქვამს,
არ გადვირჩენ სხვისით თავსა,
ჩემ-მაგიერ არ დავლუპავ
ჩემს ქვეყანას და ჩემს ხალხსა.

ჩემს გაქცევას ხომ ზედ მოჰყვა
ხალხის სრვა და ქვეყნის რბევა!
არა, არ ვიქ!.. ტყუილია
თათბირი და ყველა რჩევა!»

ბევრს ევედრნენ და არ გაჰყვა
მეფე თავის ერთგულ ყმათა...
ნეტა რა გულმა გაუძლო
მათ ზეწუნას და მუდარათა!

XXVIII

„გათენდა დღე ზართ-ამხდელი¹,
ვაი იმა დღის დამსწრესა!
ტყვე მეფე გამოიყვანეს
მოედანსა თავთ საკვეთსა.

¹ საშიში, საზარელი ამბის ასრულებიისა.

ხალხი, თამაშად მოსული,
ვით ჯინჯველა ირეოდა,
თვით ვეზირიც ყეინისა
იქ იყო და რიგს აწყობდა.

ვეზირს გვერდთ ედგა ჯალათი
ერთი რალაც საზარელი,
ილლიამდინ დაემკლავა
ძარღვიანი ტლანქი ხელი.

ამ ორ შუა ჩააყენეს
ფერმიხდილი წვალეებითა...
დადგა მეფე... ღმერთს შეხედა
ნალვლით საესე თვალეებითა.

მერე თვალი იმავ ნალვლით
მოედანს შემოატარა...
ის ყოფა და ის ჯალათი
სანახავად შეეზარა...

შეჰკრთა როგორც ხორციელი,
უმისოდაც ქანც-წყვეტილი,
დასუსტდა და წაბარბაცდა,
როგორც ერთი დაბნედილი.

მაგრამ ისევ თავს უშველა,
არ დაუთმო ხორცსა სული...
ამ დროს ტირილიც მოესმა,
ქვითინი გამწარებული...

გაოცდა და მიიხედა,
ჰნახა თვისნი დიდებულნი...
სულ მთლად იქ მოგროვილიყვნენ.
ვინც კი იყვნენ თან ხლებულნი.

მღვდელმთავარიც მათთან იყო
თავთ იცემდნენ, პირს იხოკდნენ,

მათის ცოდვით და ვაგებით
 ქეებიც კი ატირდებოდნენ.
 თავისიანთ დანაზვანდ
 მოაგონდა ყველაფერი,
 სახლი, კარი, თვისი, ტომი,
 ქვეყანა და თავის ერი...
 ეჰა, გატყდა რკინის გული,
 მეფე მაგითი იძლია!
 ამას კი ვეღარ გაუძლო,
 აქ კი ხორცმა სულსა სძლია!..
 მობრუნდა და ორსავე თვალზედ
 კენესით ხელი მიიფარა...
 ვეზირს უთხრა: --- «დამიხსენი!..
 რაც გადამხდა, ისიც კმარა!..»
 სთქვა და თქმული თვით შეჰზარდა...
 სახელი არ წაიხდინა...
 — «ჰა ჯალათო!» --- დაიძახა
 და კისერი გაიწვდინა.
 მანც აიღო ხელთ ნაჯახი,
 — ერთს წამს კისერს დაუსწორა,
 : დასცა და ერთის დაკვრითა
 : თავი ტანსა მოაშორა“.

1878 წ.

გ ა ნ დ ე ბ ი ლ ი ¹

ლეგენდა

(ვუძღენი ოღვა ჭავჭავაძისას) ²

I

სადაც დიდებულს მთასა მყინვარსა ³
ორბნი ⁴, არწივნი ვერ შეჰხებიან,
სად წვიმა-თოვლნი, ყინულად ქმნილნი,
მზისგან აროდეს არა დნებიან,
სად უღაბურსა მას მყუდროებას
კაცთ ჟრიაშული ვერ შესწვდენია,
სად მეუფება ⁵ ჭექა-ქუხილსა,
ყინულს და ქართა მხოლოდ ჰშთენია ⁶,
უწინდელს დროში ღვთისა მოსაგთა
გამოუქვაბავთ მუნ ⁷ მონასტერი
და იმ ყინულში შეთხრილს ღვთის ტაძარს
ბეთლემს უწოდებს დღესაცა ერი.
ფრიალოსაებრ ჩამოთლილი აქვს
იმ წმინდანთ სადგურს ყინულის ზღუდე,
და ზედ კარია გამოკვეთილი —
ვით კლდის ნაპრალზედ არწივის ბუდე.

¹ განდგომილი, განმართოებული. ² ი. ჭ-ს მეუღლე. ³ ყაზბეგის მთა. ⁴ მტაცებელი ფრინველია. ⁵ ბატონობა. ⁶ დარჩენია. ⁷ იქ.

ზღუდის ძირამდე რკინის რამ ჯაჭვი
ზედა ჰკიდია თურმე იმ კარსა, —
და თუ არ ჯაჭვით, სხვათრივ ვერა გზით
ვერ ძალუძს ასვლა ვერარა კაცსა.

II

აქა ყოფილა უწინ კრებული
ღვთისთვის ქვეყნილამ განდგეილ ძმათა¹
და მყინვარს ამას უდაბნოს თურმე
ისმოდა. ქება წმინდა-წმინდათა.
აქა გამდგარან. განშორებიან
ამ წუთისოფლის სამაცდუროსა,
აქ ჰღირსებიან მართალთა თანა
სავეანესა * მას საუკუნოსა.
გასულან ამა ქვეყნით მამანი
და ტაძარი ღვთის გაუქმებულა...
იმათის ღვაწლით იმ ტაძრის მადლი
მთიულთა შორის ყველგან გათქმულა.
და ის ადგილი, ის არე-მარე
ესოდენ წმინდად სწამს ღღესაც ერსა,
რომ ნასროლს ნადირს, მუნ შეფარებულს,
მონადირეც კი ვერ ახლებს ხელსა.
თუ არ ღვთის ღირსი, სხვა ვერგივ თურმე
ამ წმინდა ადგილთ ვერ შეეხება,
და თუ შეჰბედავს, მსწრაფლ რისხვა ღვთისა
ქექა-ქუხილით მოეგლინება.

¹ ბერებისა. ² დასასადგურებელს.

III

ოდესღაც ტაძარს იმ გაუქმებულს
მეუდაბნოე შეჰკედლებია;
საიჭიოსთვის ეს სააქაო
დაუთმია და განშორებია.
განშორებია ვით ცოდვის სადგურს,
ვით სამეუფოს ბოროტისასა,
სადაც მართალი გზას ვერ აუქცევს
განსაცდელსა მას ეშმაკისასა;
სად ცოდვა კაცსა სდევნის დღე-და ღ.
ვითა მპარავი და მტაცებელი;
სად, რასაც ჰხადის¹ მართალი მართლ
მას უმართლობად ჰქმნის ცოდვის ხელ
სად რყენა, წაწყმედა და ლალატია,
სადაც ძმა ჰხარბობს სისხლსა ძმისასა
სად ცილი, ზაკვა² ძულებადა ჰხდის
წმინდა სიყვარულს მოყვასისასა.
განშორებია ამ წუთისოფელს,
სად ყოვლი ნიჭი მაცდურებაა,
სად თვით სიტუტრფე და სათნოება
ეშმაკის მახე და ცდუნებაა.

IV

განდეგილა და ამ ყინულებში
•სულ მარტოდ-მარტო დაყუდებულა
და გვამი მისი ცოდვილთ ფიქრთაგან
იმ დღიდან აღარ შეძრწუნებულა.

¹ ხდის. ² პირფერთა, ორპირობა.

განუდევნია გულიდამ ყველა
 მსოფლიო ზრახვა, ფიქრი, წადილი,
 რათა წარუდგეს უფლისა მსჯავრსა
 სულით განწმენდილ და განბანილი.
 დღე-და-ღამ ლოცვით, გოდებით, გვემით
 ხორცი სულისთვის უწამებია,
 და ვით ჭურჭელი იგი წყმედილი —
 ცრემლით ურეცხავს უსველებია.
 დღე-და-ღამ სულთქმა და ლაღადება
 მოჰფენია კლდეს ყინულისასა,
 და არ შემწყდარა მუნ ლოცვის ცრემლი.
 ვითა ლელეს¹ მას გლოვისასა.
 განყენებული წუთისოფლისგან
 აქ სული მისი აღყვავებულა,
 და ხორციელი გულისთქმა ყველა
 დამარხულა და განსვენებულა.

V

არ იყო ხნიერ, მაგრამ ვით წმინდანს
 სულის სიმაღლე ზედ დასჩინებდა,
 ზედ ეტყობოდა, რომ სული მისი
 სულ სხვა მსოფლიოს შეჰხიზნებოდა.
 სახე გამხდარი, კუშტი² და მწყრალი
 სიწმინდის მაღლით დაჰშვენებოდა,
 და მაღალს შებლსა, ნაოკად შეკრულს,
 შარავანდედი გადაჰფენოდა.
 მისთა მცხრალ³ თვალთა ღრმა მეტყველება
 ესოდენ იყო წყნარი და ტკბილი,

¹ პატარა ხევი. ² შეკუმზენილი. ³ დამცხრალ.

თითქო მათშიგან ჩასახებულა
 თვით სათნოება, კდემით მოსილი;
 თითქო ნელისა სიხარულითა
 სამოთხის ღია კარს შეჰხარია
 და სულთან ერთად უფლისა მიმართ
 სასოებითა მიისწრაფიან.
 ლოცვით და მარხვით ხორც-უძლურ-ქმნილი
 ჰგევანდა წმინდანსა იგი წამებულს,
 მრავალგზით ტანჯულს და ტანჯვათ ზედა
 ძლევით-მოსილსა და განდიდებულს.

VI

წამება მისი ღმერთს შეუწირავს,
 ვედრება მისი ღმერთს უსმენია,
 და სასწაული ნიშნად მადლისა
 მღალადებელზედ მოუვლენია.
 ბნელსა სენაკსა¹, სად იგი მდგარა
 ჰქონია მზის მხრივ ერთი სარკმელი,
 და მუნით² თურმე გადმოდენილა
 შუქი მზისა და მთვარის ნათელი.
 ოდეს უდაბნოს გასწვრივ მთის წვერზედ
 მზე სხივგაფენით ამოვიდოდა,
 იმ სარკმლით სხივი მისი სენაკში
 სვეტად ბრწყინვალედ ჩაეშვებოდა.
 როს ჰლოცულობდა, იმ სხივსა თურმე
 თვის ლოცვანს მწირი ზედ დააყრდენდა,
 და ხორცთუხმელი მზის სხივი იგი
 უფლის ბძანებით ზედ შეირჩენდა.

¹პატარა ოთახი, სამართავო. ² იქიდან.

ეგრე ვიდოდნენ დღენი და წელნი,
ეგრე უბიწოდ ¹ იგი სცხოვრებდა...
და თვის სიწმინდეს ყოველდღე თურმე
ამ სასწაულით შეიმოწმებდა.

VII

ერთხელ, სალამოს, ლოცვით დაღლილი
გადმომდგარიყო ზღუდის-კარებსა
და დაფიქრებით გადმოჰყურებდა
მწვანით დაფენილს მთისა კალთებსა.
¹ მზე გადახრილი ჯერ კიდევ სრულად
მთისა გადაღმა არ დასულიყო
და მთის წვერზედ ვით ცეცხლის ბორბალი
ირგვლივ სხივგაშლით ანთებულყო.
ცისა ლაქვარდი, ვით ნაკვერჩხალი,
წითლად და ყვითლად მზისგან ჰლუვოდა,
და განმსჭვალული მისით ღრუბელი
მორს ათას-ფერად სხივებში ჰტოთოდა.
ამა უბიწო დიადის ბილვით
წარტყვევნილ ² იქმნა განყენებული:
და ვით ცხოველს ხატს ღვთის დიდებისას
შესცქერდა მზესა განცვიფრებული.
უეცრად ასტყდა რამ ნიაფ-ქარი,
დაჰბერა კლდეთა, ნაპრალთ და მღვიმეთ ³,
და ყინვარიდამ ვითა ვეშაპი
შავი ღრუბელი დაიძრა მძიმეთ.

¹ უმწიკვლოდ, უცოდველად. ² დატყვევებულ. ³ განდგომილად,
კლდის გამოქვაბულში.

VIII

დაიძრა მძლავრი, უზარმაზარი,
 ცაზედ განერთხო და გაიშალა,
 და იქ, თითქო მტერს შეეჯახაო,
 ქექა-ქუხილით დაიგრიალა,
 შეირყა მთელი ცა და ქვეყანა
 იმა ჰექით და იმა ქუხილით.
 ცა აირია, დაბნელდა უცებ,
 და წამოვიდა სეტყვა შუილით.
 ქუხვა და ქექა. ელვა და სეტყვა,
 არევ-დარევით ღრუბლების სრბოლა,
 ქართა, აწ გრიგლად რადმე ქცეულთა
 ზარით და ზათქით¹ კლდეებში ქროლა,—
 ესე ყოველნი. ერთად რეულნი,
 ჰგვანდნენ ცით ვლენილს რისხვას ღვთისასა,
 თითქო ღმერთი სჯის ქვეყანას ცოდვილს.
 დღეს მას საშინელს განკითხვისასა.
 ამ დროს ის მწირი სენაკში იყო,
 ცრემლით ალტობდა² ღვთის-მშობლის ხატსა³
 და ხელაღპყრობით⁴ ევედრებოდა
 წაწყმედისაგან ქვეყნისა ხსნასა.

IX

უცებ მოესმა რაღაც კაცის ხმა...
 ეოცა¹ ეს ხმა უჩვევი მწირსა.
 ყური ათხოვა — და თითქო ვიღაც
 ჰკივის, იძახის ზღუდისა ძირსა.
 ეცა მსწრაფლ კარებს და გადიხედა...

¹ ხმაურით. ² ასველებდა. ³ ხელების მაღლა აწევით. ⁴ გაუკვირდა.

ვილაც კარის ჯაჭვს ზედ მოსდგომოდა,
და ვით ყრმა ვინმე, ლალალების ხმით,
შესაფარებელს ბინას ითხოვდა.
თუ ძეა კაცის, რამ მოიგვანა
- ამ დროს, ამ ღამეს ქვეყნისა რღვნისას?
მხეციც, ნადირიც თვის ბუდეში ჰძრწის,
მორიდებული ამ რისხვას ღვთისას!
ჰკითხა, — „ვინა ხარ? კაცი, თუ მავნე,
აქ მოგზავნილი ეშმაკისაგან?“
— „კაცი ვარ, კაცი!.. მომეცი ბინა,
მიხსენ, ღვთის მალსა, სიკვდილისაგან.
ვერ ჰხედავ, ლამის ცა ჩამოიქცეს
და ზედ დაეცეს დედამიწასა?
რა დროს კითხვას!.. შემიბრალე მე
და ნუ დამიჭერ ჭერსა, ბინასა“.

X

— „მართალი სთქვი შენ... თუ ხარ ძე კაც
ცოდვას გარეთ დაგტოვო ამ დროს;
თუ მაცდური ხარ, სჩანს ღმერთს სწადიან
მწირი ცოდვილი დღეს გამომცადოს.
ამოვედ, ვინც ხარ!.. იყავნ ნება ღვთას!..
ხელი ჩაავლე¹ ემაგ რკინის ჯაჭვს,
ნუ შეშინდები... კიბეა იგი
და ზედ რგოლები საფეხურად² აქვს“.
და იმ ბნელაში იგი წვალეებით
ავიდა მალა იმა ჯაჭვითა.
მუნ დახვდა მწირი... რაა? ვინ არის?
ვერ გაარჩია სიწყვდიადითა².

¹ მოჰკიდე. ² სიბნელის გამო.

— „გამომყევ, ვინც ხარ! ბინას მოგცემ შენ!
გაგიზიარებ ჩემსა სენაკსა...
სახლი ღვთისაა... შენც შეგივრდომებს,
შენებრ მახვეწარს მრავალსაც სხვასა“.
წაუძღვა წინ და შევიდნენ სენაკს...
იქ უფრო, ვიდრე გარეთ, ბნელოდა,
მხოლოდ კი ერთგან ღველფად ქცეული
ცეცხლი ჩამჭრალი ფერფლ-ქვეშე ჰჩნდოდა.

XI

რა დედა-ღვთისამ სენაკს შეუშვა
და არ შერისხა იგი მოსული.
გულში სთქვა მწირმა: ძეა კაცისა
და არა მავნე, ბოროტი სული.
სტუმარი იგი დანაცრულს ცეცხლსა
ფიცხლავ მივარდა დამზრალი¹, სველი,
ღველფი გაქეჟა. ჩაჯდა ცეცხლა-პირს
და გაიწოდა სათბუნად ხელი.
— „უჰ, უჰ, რა ცივა!... — სთქვა მან სტუმარმან: —
ლამის გავშეშდე სიცივისაგან!...“
მწირს ხმა ეოცა... ქალის ხმას ჰგვანდა...
შეკრთა, შეშინდა ამა ხმისაგან.
ნუთუ აწ ბედმა ქალის სახითა
განსაცდელი რამ მას მოუვლინა?
და ვითა ელვამ; ამისმა ფიქრმა
გულში ზარცემით მწირს გაურბინა.
მაგრამ იქნება ბედმა ეგე ჰქმნა
მისდა საცდელად თვით უფლის ნებით!..
და კისრად იდო, ვით ნება ღვთისა,
სასოებით და გულდამშვიდებით.

¹ შეცივებული.

XII

— „შეშა არა გაქვს? — ჰკითხა სტუმარმა: —
მოიტა, ცეცხლი ავანთო ერთი,
ხვალ თუნდა მთელს ზურგს მე ამოგიტან,
ოღონდ დღეს გავთბე, შენ შენი ღმერთი“
მეუღლანოემ იქავ კუთხილამ
მოზიდა შეშა, ცეცხლი აანთო.
რა გაძლიერდა, ცეცხლისა შუქმა
ბნელი სენაკი სინათლით მორთო.
ხოლო რა შუქი იმა ცეცხლისა
სტუმარს იქ მჯდომელს ზედ მიეფინა,
გასაოცარი რალაც შევენება
განდეგილს თვალ-წინ წარმოედგინა:
ყმაწვილი ქალი, სავსე სიცოცხლით,
სავსე შევენების ჯადოთი, გრძნებით¹,
ნაზად, ამაყად ცეცხლა-პირს იჯდა,
ვით მინდვრის შველი ყელმოღერებით.
ეშხითა მფრქვევსა მის შავსა თვალებს
თვით ცეცხლი²სითბოს ეცილებოდა,
მის ელფერთაგან თვით ცეცხლის შუქი,
ვითა ძლეული, უკუ ჰკრთებოდა.

XIII

თვით მადლს ტრფობისას რომ მოესურვოს
ხორცსხმულად გლენა² ოდესმე ქვეყნად,
უკეთესს სახეს ვერ ინატრებდა
თავის სიცხოვლის გამომსახველად,

¹ გრძნეულობით, უხილავი ძალით მოქმედი. ² მოვლინება.

მაშინაც ვინ სთქვას, — ვინ ვის აშვენებს,
მადლი ამ სახეს, თუ სახე მადლსა!..
თვით ზური, მტრობა ვერ უპოვიდა
ქალს მშვენიერსა ვერაფერს ნაკლსა.
მის თვალთა ელვით, ლაწვთა¹ შუქფენით,
გულ-მკერდის რხევით ვინ არ ათრთოლდეს!..
დახე მის ტუჩთა!.. თითქო თვით ტრფობას
თვის ნაზი კოცნა ზედ დარჩენოდეს.
ვის არ მოიმხრობს, მოინადირებს
ყოვლად ძლიერი მშვენიერება!..
თქმულა — მხეციც კი გააფთრებული
მის წინ დატყბება და დაწყნარდება.
და დაუწყნარდა ძალს შვენებისას
იგი მწირიცა მწყრალი, გულმშრალი,
და უცოდველის გულის-ტკივილით
ქალს შეაჩერა ტყვექმნილი თვალი.

XIV

ბოლოს ჰკითხა მან: — „ვინა ხარ შეილო?
ამ უდაბნოში რამ მოგიყვანა?
მერე ამ დროსა, როს ავდრისაგან
ლამის წაირღვნას მთელი ქვეყანა?“
— „მწყემსი ქალი ვარ... აქ მთის კალთებზედ
ცხვარს ვაძოვებდი მამი-ჩემისას,
ბალახმა ცხვარი ამოიტყუა
და მეც ამოყვევ ფარასა ცხვრისას.
ლამაზი იყო ამ დღის სალამო,
რა-რიგ ჰშვენოდა მზე დამაგალი!
შეეხედე თუ არ იმ მზეს, იმ ცასა,

¹ ლოყების.

გავშტერდი, ველარ მოვსხლიტე¹ თვალი.
ღვთის სახესავით გარს შექმოსხმული
მთის წვერზედ დიდი მზე ბრწყინვალეობდა
და საკვირველი ის სანახავი
თვალთანა ერთად გულსა მტაცებდა.
სულ დამავიწყდა მამის ნათქვამი: —
ნუ ენდობიო, შეილო, ამ მყინვარს,
ნახავ მზე ადგას, უცებ გაწყურება
და წამოხეთქავს ცილამ ნიაღვარს.

XV

„მაგრამ რას იზამ? მოდი, გულს უთხარ, -
კარგ სანახავზე ნუ ხარ-თქო ხარბი!..
მე იქ გავერთი... მყინვარმა თურმე
უცებ შეიკრა მრისხანედ წარბი.
უა მოიღრუბლა, წამს ჩამოხნელდა,
მთიდანა ცივი ავარდა ქარი,
მოვინდომე ცხერის გამობრუნება,
გვიანდა იყო, ვერ მოვასწარი.
უცებ შემემთხვა იქავ ავდარი,
სეტყვა ტყვიასებ წამოუშინა,
ცხვარი გამიფრთხო, ვერ მივეშველე,
ბნელაში ფეხიც ვერ წავდგი წინა.
მართლა უნდობი ყოფილა ეს მთა!
უცებ სცოდნია ჩამოხნელება,
უცებ სამოთხეს ჯოჯოხეთად ჰქმნის,
უცებ გიტკობს და უცებ აფთრდება.
ვიშ!.. რად გავტეხე მამის ნათქვამი!..

¹ მოვაშორე.

ახია ჩემზე, რაც დამემართა!
მამის ურჩსაო, გამიგონია.
გზა თურმე არსად არ წარემართა,

XVI

„დავლუპე ცხვარი მე მამის ურჩმა.
მე გავცემ პასუხს, ჩემი ბრალია!..
მაგრამ შენვე სთქვი: განა წაუხვალ,
რაც ფათერაკად¹ მოსავალია?
თითონ ცხვარს მაშინ როდი ეჩიოდი,
მე მამა-ჩემი მებრალებოდა,
მამის-ერთა ვარ, მამას ვუყვარვარ,
ვწუხდი, რომ ჩემთვის შეწუხდებოდა.
• ცხვარი დავლუპე, — ეგ ერთად-ერთი
მამის სარჩო და საბადებელი,
მაგრამ წარბსაც კი არ შეიხრიდა.
ოღონდ ვენახე მე უენებელი.
ვიდექ სეტყვის ქვეშ ბნელაში სერზედ...
ცა ქვეყნის დანთქმას? თითქო ჰლამოდა²,
ჰჰექდა და ჰჰუხდა... და ჩემთა ფეხ-ქვეშ
თითონ მთის ძირიც იძროდა, ძრწოდა.
რა მექმნა ბეჩავს!.. საბრალო თავი
სად შემეფარა, გადამერჩინა?
ვსთქვი, — აქავ დავერჩე და ბედს მივენდო,
თუ გაუბედო და წავიდე შინა?

¹ სიფათად, უბედურებად. ² დაღრჩობას, მოსპობას. ³ აპირებდა.

XVII

„დავრჩენილიყავ, მერე ვინ იცის,
გავალწევდი-ლა¹ ამ ღამეს ბედშავს?
წავსულიყავ და ამ ბნელაშია
კლდე-ღრეში საღმე ჩავიჩეხდი თავს...
მანც გაგებდე შინისკენ წასვლა,
ვსთქვი, რაც მომივა, დე მომივიდეს!
თურმე ნუ იტყი, გზა ამრევია
და მოვსდგომივარ მონასტრის ზღუდეს.
ჯაჭვს ზედ წავაწყდი... და მაშინ მივხვდი,
რომ აქ მყინვარის მონასტერია,
ისიც ვიცოდი მამი-ჩემისგან,
რომ მონასტერში ვილაც ბერია.
გახარებული გეძახდი დიდ ხანს,
შენც კი კარგა ხანს მე ხმა არ გამე...
ვსთქვი, — ვაიმე თუ ვერ გაეავონო
და აქ მომიხდეს ვათიო ღამე!..
მაგრამ მიბრალა ჩემმა გამჩენმა
და შენამდე ხმა ამოვაწვდინე...
სხვა ხომ შენც იცი... ღმერთმა გარჩინოს,
როგორც შენ მე დღეს გადამარჩინე“.

XVIII

— „მე ნუ მიმადლი, შვილო, შენს დახსნას,
ღმერთია ყველას ქშველელი, მხსნელი...
ღვთით არ-განწირულს ყველგან წინ უძღვის
მისი მარჯვენე შემწყნარებელი“.
— „შენ კი ეშმაკი, მგონი, გეგონე“.
— „ნუ მიწყენ, შვილო, და ნურცა გიკვირს!..“

¹ გადავრჩებოდი.

შენვე სთქვი, სხვა ვინ მოხედავს ქვეყნით
 ერთს დავიწყებულს და განდგილს მწირს!“
 -- „განა ქვეყნადა შენ არავინ გყავს,
 ან ძმა, ანუ და, ან ნათესავი?“
 -- „მყვანდნენ... და ყველას გამოვეთხოვე,
 აქ მოველ და ღმერთს შევწირე თავი“.
 -- „მას აქეთ ბევრი წელიწადია?“
 -- „არ ვიცი“. — „როგორ?“ — „არ ვთელი წელთა-სვლას,
 მოვზორდი, შვილო, წუთის-სოფელსა
 და რაღას ვაქნევ იმის ჟამთა-ცვლას!“
 --- „მოზორდი და აქ სულ მარტოკა ხარ?“
 --- „ეგეთი არის, სჩანს, ნება ღვთისა“...
 --- „როგორ თუ ღვთისა? ღმერთს რაში უნდა
 ამ ყინულებში ყოფნა კაცისა?

XIX

„ღმერთო, ნუ მიწყენ, ნურც შენ გამკიცხავ
 მე უმეცარსა მეტის თქმისთვისა...
 როცა აქ ცხვარი მიძობია
 და შემიხედავს მყინვარისთვისა,
 მომგონებია მამის ნათქვამი, —
 იქ, ყინულებში კაცი ცხოვრობსო,
 სულისთვის ხორცი გაუწირნია,
 უწუთისოფლოდ მარტოკა სძლებსო, —
 გამკვირვებია მე ეს ამბავი!..
 მითქვამს: იქ ყოფნა რას არგებს სულსა?
 განა სწყინს ღმერთს, რომ კაცი შეჰხარის
 ქვეყანას, ღვთითვე დაბადებულსა?
 ვფიქრობდი: ნეტა მაშ რისთვის მორთო
 ესე ლამაზად წუთის-სოფელი?

ჯანა მისთვის, რომ ადამიანმა
შეაჩვენოს და აილოს ზელი?
ყველაფერს უნდა გამოვეთხოვო,
ჩემს ტოლს და სწორსა, ლხინს და სიხარულს?!...
ღმერთო, ნუ მიწყენ... ვერ ვიზამ მაგას!
ადრე და მალე ვერ მოვიკლავ გულს!..

XX

„ან შენ როგორ სძლებ უწყუთისოფლოდ!
მერე იცი კი რა-რიგ ტკბილია!
აქ სიკვდილია, იქ კი სიცოცხლე,
აქ ჭირია და იქ კი ლხინია.
ნუთუ თვისტომი, ტოლი და სწორი
ყველა გულიდამ ამოგილია?
ნუთუ ნალეელი, დარდი და ჯავრი
თან არავისი წამოგილია,
არ გაგონდება არც მამა, დედა,
ან ძმა, ანუ და, ან სახლი, კარი?
ნუთუ მის-დღეში არა გყოლია
მოკეთე გულის შემატკივარი?!
როგორ მოშორდი?..“ — „რა გითხრა, შეილო?
ყველაზე უფრო სული ტკბილია,
იგი ტყვე არის წუთის-სოფლისა
და ეგ ყოველი მის ბორკილია“.
— „მაშ ვინც ქვეყნად ვართ, ყველა წაეწყდებით,
ველარ დაეიხსნით ვერაფრით სულსა?“
— „ხსნა ყველგან არის... ხოლო გზა ხსნისა
ესეთი მერგო მე... უბედურსა...“

XXI

«უბედურსაო»?!.. და მწირსა უცებ
გულს ელდა ეცა ამ სიტყვის თქმაზედ...
ესეთი სიტყვა ხომ ჩივილია
და ვით მოადგა იგი ენაზედ?
«უბედურსაო»?!. ეგ ხომ სიტყვაა,
გულის-ტკენის და სამღურავისა!
ეგ ხომ სულთქმაა, აღმოკვნესაა
ბედნიერების დამკარგავისა!..
მან რა დაჰკარგა?.. ნუთუ არ ჰყოფნის,
რომ მან დასძლია საწუთროება¹,
განდგა მისგან და აქ მოიპოვა
სულის მშვიდობა და მყუდროება?
ნუთუ დაკარგვად აწ მიიჩნია
დამარხვა ხორცის, გულთქმის, ვნებისა,
და არა ჰკმარის, რომ სულს დაუდგა
წმინდა საყდარი უკვდავებისა?
რა დაემართა? რა მოუვიდა?
ნუთუ უჩივის აწ იგი ბედსა?
ნუთუ აწ ჰნანობს ქვეყნის დათმობას
და მუნათს² რასმეს სდებს შემოქმედსა?

XXII

არ შეჰკადრებს ღმერთს იგი სამღურავს!
არ გასწირავს სულს შევედრებულსა!
ვით არ იკმარებს ღვთისა კურთხევას,
მასზედ გულუხვად მომადლებულსა!..³

¹ ამქვეყნიური წუთიერი ცხოვრება. ² საყვედურს. ³ მოცემულს, ნაწყალობეს.

არა და არა!.. მაშ რამან სძლია
 და ეს სიტყვა რამ ამოაკვნესა?
 მიმოიხედა თვის გარს საბრალომ,
 თითქო მტერს ეძებს შემაცდენელსა.
 არავინ იყო... ხოლო ცეცხლა-პირს
 ქალს დაღალულსა მისძინებოდა,
 და ცეცხლის შუქი მის ტურფა სახეს,
 ვით საყვარელსა ზედ დაჰხაროდა.
 საოცარ იყო მიძინებული,
 იგი სიტურფე, იგი შვენება!..
 თითქო მის შექმნას ერთად ცდილანო
 თვით სიყვარული და ნეტარება.
 თითქო თვით მადლსა შვენებისასა
 თვისი საუნჯე აქ დაჰბნევია
 და ეშხსა, ვითა იადონს ვარდზედ,
 სული მის ღაწვზედ დაულევია.

XXIII

და რა იხილა კვლავ იგი მწირმა
 დაუცხრა სული აქოთებული¹
 და რალაც ძალით ქალზე კვლავ დარჩა
 თვალი ტყვექმნილი, გაშტერებული.
 რად შეემსჯელა² თვალი იმ სახეს?
 ის სახე ატკბობს, თუ ეოცება?
 მორიდება ჰსურს და ნეტა თვალი
 რად ეურჩება და არ ჰნებდება?!
 დიდხანს დასცქერდა... ნეტა რა სხივი
 გულს ჩაეფინა ნელი და თბილი!..

¹ აღელვებული, აღშფოთებული. ² ჩააკვდა.

ჰძრწის, მაგრამ იგი ძრწოლა რად არის
ესოდენ ამო, ესოდენ ტკბილი!
აქამდისაც ხომ გული უძგერდა...
ეხლა სულ სხვაა მის გულის-ძგერა!..
ეხლა მის გული თითქო ებანს¹ სცემს.
და ისმის ჩუმი ებნის სიმთ ჟღერა.
როგორ იწამოს და რა დაარქვას
ამ ჯერ არ-ცნობილს სიტყბოებასა?
თუ ცოდვა არის, ეგრე რადა ჰგავს
სულისთვის აღთქმულ უკვდავებასა?

XXIV

ფეხი წინ წადგა... არ იცის კი რად?
ქალს კვლავ ეძინა ნეტარის ძილით,
ძილში ჩაყოლილს ფიქრს, თუ ოცნებას
ბაგე² გაეპო ლალის ღიმილით.
იმა ღიმილის გრძნეული ჯადო
ზედ დასაკდომად კოცნას იწვევდა
და იმა წვევის მაცდურებასა
ზე-არსთა ძალიც ვერ გაუძლებდა...
და ვერ გაუძლო საწყალმა მწირმაც...
და დაიხარა თავი თუ არა,
უცებ გაშეშდა... ეჰა, წაწყმედავ,
ეს რა სურვილი გულს გაიტარა!..
ნუთუ იძლია? არა და არა!..
მის სასოება არ დაუძლურდეს
და რაცა სწყურდა აქამდე მის გულს..
იგივე უნდა ბოლომდის სწყურდეს!..

¹ ჩანგს. ² ტუჩები.

არა და არა!.. არ აიყრის მაღლს
და სულს, ღვთისაგან უკვე მიჩნეულს,
არ ანაცვალებს და არ დაუთმობს
ხორცს ესდენ ღვაწლით და ტანჯვით ძლეულს!

XXV

მაგრამ ეს რაა?.. «წაწყმდი თუ არაა!..
ეს ვინ ჩასძახის ნიშნ-გეებით ყურში!
«დაგძლიე თუ არ!..» ეს ვინ გაჰკივის
გახარებული იმის მკვდარ გულში!
ეს რა ჰხარხარებს! ეს რა დასცინის!
ეს რა ხმა ისმის მის გარს ღხენისა!
მართლა ეგრეა, თუ ყველა ესე
მხოლოდ ცდომია ყურთა სმენისა!..
და შიშით, ზარით გარს მოიხედა...
კვლავ არვინ იყო... ქალს კვლავ ეძინა...
იდგა და უცებ ძრწოლით, კანკალით
პირქვე დაემხო ღვთის-მშობლის წინა.
მით რა ეშველა?.. იგივე ქენჯნაა,
იგივე ძრწოლა, შიში და ზარი!
რად არ დადგება, რად არა სცხრება
იგი ნიშნ-გეების წყეულთ ხარხარი!
სული გულს იწვევს ღვთისა ვედრებად.
გული სხვას ამბობს, არა ჰნებდება...
ნუთუ ღვთის-მშობლის საფარველ-ქვეშეც
წყეული ხორცი არ დაწყნარდება!..

XXVI

ზე აიხედა... დედა-ღვთის ხატსა
მავედრებელი შეჰმართა თვალი...
და ვაი, წმინდა ღვთის მშობლის ნაცვლად,

თვალწინ დაუდგა იგივე ქალი!
 ეს რა ეწვია? ამას რას ჰხედავს?
 ცხადია იგი, თუ აჩრდილია?
 ნუთუ მის ცოდვით თვით: წმინდა ხატი
 ამ ცოდვილ სახელ გარდაქმნილია?
 ნუთუ აწ ღმერთი ღირსად არ ჰხადის,
 რომ დედა-ღვთისა კვლავ ინახულოს
 და მის შეწევნით მისვე წინაშე
 ხორცხედ კვლავ ძლევა ისასწაულოს?..
 პირველადი უნდა --- ხელი არ ერჩის,
 ლოცვის თქმა უნდა --- ენა ებმება,
 ხატის ხილვა სწყურს და იგივე... იგივე...
 ქალი წყეული თვალთ ელანდება!
 «აბა სძლიეო!...» და კვლავ ვილაცამ
 გაიხარხარა იმის სენაკში...
 აწ იმა ხარხარს ველარ გაუძლო
 და როგორც გიჟი გავარდა კარში.

VXVII

რიჭრაჟი იყო და თენდებოდა,
 გადაყრილიყო ციდამ ღრუბელი,
 და დაწყნარებულს წუთის-სოფელსა
 დილის ნიავე დაჰქროდა ნელი.
 ეს ვინ ჰრბის, დაძრწის? ეს ვინ ჰტანტალებს
 იმ კლდეებშია თმააზურძენული?
 ნუთუ მწირია?... იგია, იგი,
 ვითა სიკვდილი გაფითრებული.
 აჰა მოვარდა, ზღუდის პირს დადგა
 და მწყურვალეებით უცქერს მთის წვერსა,
 თითქო იქიდან გამოელისო

თვის უკანასკნელს ნუგეშს და ბედსა.
მზის ამოსვლასა ელოდებოდა...
რად არ ამოდის? რად გვიანდება?
დღემდე თვით ჟამი არარა იყო,
და ეხლა წუთიც რად უძნელდება?..
ამოვიდა მზეც... მსწრაფლ უკუიქცა
შევარდა სენაკს გახარებული,
და კვლავ მზის სხივი იმავე სვეტად
ჰნახა სარკმლიდამ გადმოშვებული.

XXVIII

გულზედ მოეშო... კვლავ სასოებით
დედა-ლეთისასა მიაპყრა თვალი,
კვლავ ჰნახა იგივე ცხოველი ხატი
მადლით, ნუგეშით გადმოშორალი.
არ შერისხულა. სჩანს, ჯერეთ ღვთისგან!..
და ღმერთს მადლობა ცრემლით შესწირა...
მივარდა ლოცვანს, დააყრდო სხივზედ
და, ეჰა, სხივმა არ დაიჭირა!..
დაესხა რეტი¹, თვალთ დაუბნელდა,
გაშრა, გაშეშდა ზარდაცემული,
ერთი საშინლად შეჰბღავლა ღმერთსა
და იქავ სხივ-ქვეშ უტევა² სული.

და იქ, სად წმინდანთ უდიდებით
ღმერთი მსჯავრის და ჭეშმარიტების,
იქ, სად უწირავთ უფლისა მიმართ
მსხვერპლი ქებისა და ღალადების, --

¹ თავბრუ დაეხვა. ² სული განუტევა, მიიცვალა.

აწ შორის ნანგრევთ და ნატამალთა¹
მარტო ქარილა დადის და ქშუის,
და გამომფრთხალი ჭექა-ქუხილით
მუნ შეხვეწილი² ნადირი ღმუის...

6 თებერვალი, 1883 წ.

¹ ტიალი. ნაოსარი ² თავშეფარებული.

შენიშვნები

მკითხველთა საყურადღებოდ უნდა განაცხადდეთ შემდეგი: როგორც ამ, ისე შემდგომ ტომში სიტყვები განმარტებულია მხოლოდ იმ მნიშვნელობით, როგორადაც ილია ჭავჭავაძე ხმარობს. ასე ვიქცევით იმ შემთხვევაშიც, თუგინდ განსამარტებელ სიტყვას სხვაც ბევრი იერი და მნიშვნელობა ჰქონდეს.

ქვემოთ ვათავსებთ შენიშვნებს ილიას ზოგიერთ ნაწარმოებთან შესახებ. ცნობებისთვის ესარგებლოთ „ქართული წიგნის“ გამოცემით (პ. ინგოროყვას და ა. აბაშელის რედაქციით).

* * *

„მესმის, მესმის“ (გვ. 53). ეს ლექსი დაწერილია 1860 წ. 29 ივლისს და ეხება იტალიელთა ეროვნულ განთავისუფლებას ცნობილი გარიბალდის მეთაურობით. საცენზურო პირობების გამო იგი დაიბეჭდა მხოლოდ 1871 წ. ყურნალ „კრებულში“ ანნა-ირი შენიშვნით (ცენზურის თვალის ასახვევად): „ეს ლექსი ჯღენების განთავისუფლების დროს ეკუთვნის.“

იანჩარი (გვ. 56). თავდაპირველად ამ ლექსს ჰქონია სათაურად „კანოელი“ (მეფის მზღებელი რაჰმელი) და მე-11 სტრიქონი ასე იკითხებოდა: „შენი რაა, რომ ამშვენებ შენით ბნელსა ჩრდილოეთსა“ (ე. ი. თვითმპყრობელურ რუსეთს). საცენზურო პირობების გამო ამ ლექსმა მიიღო ის საბოლოო სახე, როგორც აქ არის დაბეჭდილი. პირველად დაიბეჭდა „საქართველოს მოამბის“ № 3-ში, 1863 წ.

„გახსოვს, ტურფავ“ (გვ. 57). როგორც თანამედროვენი გადმოგვცემენ, ეს ლექსი ეხება ელისაბედ ჭავჭავაძე-მარჯანიშვილისას, ცნობილი რეჟისორის კოტე მარჯანიშვილის დედას.

„კომუნის დაცემის დღე“ (გვ. 63). ლექსი დაიწერა პარიზის კომუნის დაცემის ეჭვის დღის შემდეგ, 1871 წ. 29 მაისს.

დაიბეჭდა მხოლოდ 1873 წ. „კრებულში“. საცენზურო დაბრკოლებათა გამო სათაურად ჰქონდა „პარიზი“. აქ დაბეჭდილი სათაური ეკუთვნის თვითონ ილიას. დარჩენილია პოეტის საკუთარი ხელნაწერი მთელი ამ ლექსისა.

„ბ ე დ ნ ი ე რ ი“ (გვ. 69). პირველად დაიბეჭდა ჟურნ. „კრებულში“ (1871 წ. № 5). საცენზურო პირობების გამო იქ ლექსს ჰქონდა შენიშვნა: „იტალიელი პოეტის ჯუსტის მიბაძვა“. ცენზურას ლექსში მხოლოდ მცირეოდენი ცვლილებანი შეუტანია.

„გ ა მ ო ც ა ნ ე ბ ი“ (გვ. 71). 1871 წ. ქართველი თავად-აზნაურობა ემზადებოდა იმპერატორ ალექსანდრე II-ს დასახვედრად. სამისოდ მოწვეულ კრებაზე ახალი თაობის წარმომადგენელთა გავლენით დაადგინეს — მეფისადმი მიმართვაში მოვთხოვნათ უნივერსიტეტის დაარსება ტფილისში. თავად-აზნაურობის მაშინდელმა მარშალმა (წინამძღოლმა) რევახ ანდრონიკაშვილმა — უნივერსიტეტის მაგივრად მიმართვაში ჩასწერა კადეტთა კორპუსის (ე. ი. სამხედრო სასწავლებლის) დაარსების მოთხოვნა. ამან აღაშფოთა ახალი თაობის წარმომადგენელნი და ამისი შედეგი იყო ილია ჭავჭავაძის „გამოცანები“. ცალკე პირთა ვინაობა მოხსენებულია ლექსის შენიშვნებში.

„პ ა ს უ ხ ი ს პ ა ს უ ხ ი“ (გვ. 75). ილიას „გამოცანებმა“ გამოიწვია ცნობილი პოეტისა და ძველი თაობის თვალსაჩინო წარმომადგენლის გრიგოლ ორბელიანის ლექსი — „პასუხი შვილთა“, სადაც იგი მკაცრად აკრიტიკებს ახალთაობას. ილია ჭავჭავაძის ეს ლექსი სწორედ გრ. ორბელიანისადმი პასუხს წარმოადგენს.

ს ა რ ჩ ე ბ ი

რედაქციისაგან .

3

ლექსები

1. ყვარლის მთებს	9
2. სანთელი	11
3. ზმა სამარიდამ	12
4. გაზაფხული („ვიშ გაზაფხული“)	14
5. ჩიტი	16
6. გუთნის-დედა	19
7. სიმღერა	21
8. მეც შავ თვალებს	22
9. გიყვარდეს	23
10. სიზმარი	23
11. ლოცვა („მამაო ჩვენო“)	24
12. ჟღეროვითი	25
13. ლოთის რჩევა	26
14. როდემდის	27
15. ლოცვა („ოდეს დემონი“)	27
16. „ვიზილე სატრფო“	28
17. „ერთხელ სჯდა ჩემთან“	28
18. „მარტო მიცუწარე“	29
19. „დაე თუნდ მოგკედე“	30
20. ქართელის დედას	31
21. „მაშინ დავსტკბები“	32
22. „ბევრი ვიტანჯე“	33
23. რისთვის მიყვარხარ	33
24. „მიტხარით რისთვის“	34
25. ზმა გულისა	35

26. გავსწორდეთ ბედო	35
27. „ვაი მას, ვისაც“	36
28. ციურნი ხმები	36
29. ნანა	37
30. ელეგია	41
31. მტკვრის პირას	41
32. „ოჰ, სად არიან“	42
33. დაკარგული ედემი	43
34. ალაზანს	43
35. მძინარე ქალი	44
36. მწუხარება	45
37. მუშა	46
38. ალ. ჭავჭავაძე	49
39. ნ. ბარათაშვილზედ	50
40. ს	51
41. ჩ	52
42. პოეტი	52
43. „მესმის, მესმის“	53
44. ქართველ სტუდენტების სიმღერა	54
45. „ჩემო მკვლელო“	55
46. იანიჩარი	56
47. „გახსოვს, ტურჯავ“	57
48. „დაბნელდა სული“	58
49. „უსულდგმულო ცხოვრება“	59
50. „როცა წუზილი“	59
51. ძმის სიკვდილზედ	60
52. გაზაფხული („ტყემ მოისხა“)	60
53. „მას აქეთ, რაკი“	61
54. „ჩემო კალამო“	61
55. გ. აბზ.	62
56. კომუნის დაცემის დღე	63
57. რა ფაკეთეთ, რას ვშვრებოდით	64
58. ბედნიერი ვრი	69
59. გამოცანები	71
60. პასუხის-პასუხი	75
61. რჩევა	81
62. „ჩემო კარგო ქვეყანავ“	82